T.C.

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI VE ONUN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rovshan MURSHUDLU

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL

KASTAMONU 2020

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI VE ONUN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Rovshan MURSHUDLU

Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Elşan İZZETGİL
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ali ASKER
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Beishenbek TOKTOGULOV

KASTAMONU-2020

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI VE ONUN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Rovshan MURSHUDLU
Kastamonu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Elshan İZZETGİL

Arap Baharı'ndan sonra Rusya Ortadoğu'ya dair politikalarında daha da agresif tutum sergilemeye başlamıştır. Arap Baharı rüzgarı Suriye'ye etki etmesinden sonra Rusya burada tutumunu açıkça ifade etmiştir. Suriye iktidarını destekleyen Rusya, Amerika ve diğer Batılı devletlere karşı İran ve Çin'le beraber işbirliği yapmıştır.

Putin'in 2007 Münih konuşması Rusya'nın yeni dünya düzeni istemesinin habercisi olmuştur. Rusya Amerika'nın öncülük ettiği tek kutuplu dünya düzenine karşı Suriye Krizi'nden sonra daha da agresif tutum sergilemiştir.

Bu tezde Rusya'nın Ortadoğu, Akdeniz ve diğer bölgelerde izlediği politikalarının bölge ülkelerini ve özellikle Türkiye'yi nasıl etkilediğine dair sorularına cevap aranmıştır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Ortadoğu, Türkiye, Arap Baharı, Akdeniz

Yıl 2020 , sayfa 151

Bilim Kodu:

Abstract

MSc.

RUSSIA'S MIDDLE EAST POLICY AND ITS IMPACT ON TURKEY-RUSSIA RELATIONS

Rovshan MURSHUDLU
Kastamonu University
Institute for Social Science
Department of International Relations

Supervisor: Asist. Prof. Dr. Elshan IZZETGIL

After the Arab Spring, Russia started to take an even more aggressive attitude in its policies regarding the Middle East. After the Arab Spring winds hit Syria, Russia has clearly expressed its position here. Supporting the Syrian government, Russia cooperated with Iran and China against America and other Western states.

Putin's 2007 Munich speech heralded Russia's demand for a new world order.Russia took an even more aggressive attitude towards the unipolar world order led by the US after the Syrian Crisis.

In this thesis, Russia's Middle East, the Mediterranean and other regions of the policies pursued by countries in the region and especially answers to the questions that were sought to Turkey how it affects.

Key Words: Russia, Turkey, Arap Spring, East Mediterranean, Middle East

2020, 151 pages

Science Code:

İÇİNDEKİLER

ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR DİZİNİ vii
ŞEKİLLER DİZİNİ viii
GRAFİKLER ix
HARİTALAR x
1. GİRİŞ 1
2. ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİ 4
2.1 Kavramsal Çerçeve 5
2.2 Kuramsal Çerçeve 7
2.3 Ortadoğu'nun Stratejik Önemi 13
2.3.1 Din ve Mesheplerin Siyasetteki Önemi 14
2.3.2 Karbonhidrat Kaynakları ve Enerji Siyasetinde Ortadoğu 22
2.3.3 Etnisiteler 23
2.3.4 Su Sorunu 27
2.3.5 Stratejik Su yolları 30
3. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI 34
3.1 Tarihsel Olarak Rusya'nın Ortadoğu Politikası 34
3.2 Bölgesel Ülkelerle İlişkileri Bağlamında Rusya'nın Ortadoğu Politikası 36
3.2.1 İran'ın Rusya İçin Önemi 40
3.2.2 Rusya'nın Irak Politikası 46
3.2.3 Rusya Dış Politikasında Filistin Sorunu 48
3.2.4 Rusya-Suudi Arabistan İlişkileri 51
3.2.5 Rusya-Mısır İlişkileri 55
3.2.6 Cezayir, Libya, Tunus, Fas 63
3.2.7 Ortadoğu Jeopolitiğinde Kürtler ve Rusya'nın Kürt Gruplarla İlişkisi 68
3.2.8. Suriye Krizi ve Rusya Etkisi 73
3.3 Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Uluslararası Sistem Kapsamında Analizi 80
3.3.1 İsrail'in Ortadoğu Politikaları ve Rusya-ABD İlişkileri 84
3.3.2 Suriye Krizinde Amerika-Çin-Rusya 93

4. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİSİ 105
4.1 Uçak Krizi Öncesi Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Türkiye'ye Etkisi 105
4.2 Rusya'nın Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi 113
4.3 Akdeniz'deki Yükselen Rekabetin ve Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi 120
4.4 Rusya-Türkiye İlişkilerinin Kırım, Kafkasya ve Orta Asya Bölgesinde Mühtemel Yansımaları 127
4.4.1 Muhtemel Olumsuz Yansımalar 133
4.4.2 Muhtemel İşbirliği Fırsatları 135
5. SONUÇ 138
KAYNAKÇA : 141
ÖZGEÇMİŞ 152

KISALTMALAR DİZİNİ

BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
FAO	Food Agriculture Organization
PYD	Demokratik Birlik Partisi
YPG	Halk Savunma Birlikleri
IKBY	Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
OPEC	The Organization of the Petroleum Exporting Countries
RF	Rusya Federasyonu
AB	Avrupa Birliği
NATO	North Atlantic Treaty Organization
IMF	İnternational Monetary Fund
MEB	Münhasır Ekonomik Bölge
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BM	Birleşmiş Milletler
A.g.m	Adı Geçen Makale
A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.b	Adı Geçen Belge

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1 Dünyadakı İspatlanmış Petrol Kaynaklarının Dağılımı 22
Şekil 1.2 İsrail'in Su ve Güvenlik Kaynağı: İşgal Altındakı Golan Tepeleri 29
Şekil 1.3 Hürmüz Boğazı'ndan Geçen Petrol Miktarı.....32
Şekil 1.4 Afganistan'ın Etnik Yapısı.....42
Şekil 1.5 Soçi Mutabakatından sonra Esad'ın ele geçirdiği topraklar 119

GRAFİKLER

Grafik 1 Dünya Doğalgaz Rezervleri(2005) 23

HARİTALAR

Harita 1 Spykman'in Rimland bölgesi için Yeni Dünya ve Kalpgah'ın mücadelesi.. 9
Harita 2 Çok Kutuplu Dünya 13
Harita 3 Ortadoğu'nun Etnik Grupları 26
Harita 4 Ortadoğu'nun Akarsuları ve Su Yolları'nın Haritası 28
Harita 5 Sykes-Picot Agreement 74
Harita 6 Soçi Mutabakatı sonrası 120
Harita 7 Türkiye'nin 145.000 km2 Muhtemel Asgeri MEB'i ve buna karşılık Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye için öngördüğü MEB 123
Harita 8 Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları 127

1. GİRİŞ

Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisi 2010 yılından sonra artmaya başlamıştır. Rusya, Sovyetler Birliği zamanında da bu bölgede önemli bir aktör olmuştur. Fakat Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra Rusya zayıflamış ve küresel anlamda gücünü kaybetmiştir. Rusya Federasyonu birinci Devlet Başkanı Boris Yeltsin döneminde Batı ile ilişkiler geliştirilmiştir. Fakat Rusya'nın küresel ve bölgesel etkinlik konusunda istediği saygınlığa kavuşması kolay olmamıştır. Buna ilişkin olarak Rusya kendisi için yeni yol çizmek zorunda kalmıştır. Özellikle Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanlığına atanması ile beraber bu bölgede Amerika ve müttefiklerini jeopolitik rakip olarak görmeye başlamıştır. Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Rusya yeniden çok kutuplu dünya düzenini savunmaya başlamıştır. Putin'in 2007 yılında yapılmış Münih Güvenlik Konferansında Rusya'nın tek kutuplu uluslararası sisteme karşı olduğunu bildiren tutumunu açıklaması bu anlamda bir milat olmuştur. Bundan sonra Rusya Ortadoğu'ya ve diğer bölgelere geri dönmek için adımlar atmaya başlamıştır. Rusya, Ortadoğu'da İran, Irak, Suriye ile işbirliği yaparak Batı'ya karşı tutum geliştirmiştir. Rusya'nın Ortadoğu'ya yönelik bu adımları diğer devletler tarafından kendi çıkarlarına yönelik tehlike olarak algılanmıştır. Rusya'nın Ortadoğu jeopolitiğine tekrar ve agresif şekilde dönüş yapması diğer küresel güçler ve bölgesel rakipleri tarafından endişeyle karşılanmış ve bölgedeki rekabet yükselmiştir.

Bu çalışma Rusya'nın Ortadoğu politikasını kapsamaktadır. Bununla beraber Rusya'nın Ortadoğu jeopolitiği bağlamında Rusya-Türkiye ilişkilerini ele almaktadır. Ortadoğu dışındakı meseleler konu dışı bırakılmış ve konu jeopolitik teorinin sunduğu çerçeve ve kavramsal yelpaze ile yorumlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Ortadoğu'nun jeopolitik önemini açıklayarak küresel ve bölgesel güçler ve bunların başında da Rusya'nın alana yönelik ilgisini, RF'nin bölgeye yönelik politikasının Rusya-Türkiye ilişkilerine nasıl etkisi olduğunu açıklamaktır. Çalışmanın temel soruları şunlardır: Ortadoğu jeopolitiğinin Rusya için önemli parametreleri nelerdir; mevcut güncel sorunlar karşısında Rusya'nın tutumunun sebepleri neye dayanmaktadır; Rusya'nın Ortadoğu politikası Rusya-Türkiye ilişkilerine nasıl yansımaktadır; Ortadoğu'daki sorunlar karşısında Rusya ile

Türkiye'nin geliştirmiş olduğu meseleler üzerinde ne gibi muhtemel sonuçlar olabilir.

Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisi Libya'da Muammer al-Gaddafi'nin darbeyle indirilmesinden sonra artmıştır. Rusya, Suriye, Akdeniz, Libya krizleri başta olmak üzere Ortadoğu'daki sorunlarda belirleyici aktör olarak yer almaktadır. Rusya'nın Ortadoğu politikası Türkiye'nin Ortadoğu politikası ile bir çok noktada çakışmaktadır. İki devlet bir çok meselede karşı karşıya gelmiştir. Bununla birlikte krizlerin aşılması konusunda da bir takım girişimler olmuştur. Bu çalışmanın hipotezi, Rusya ile Türkiye'nin Ortadoğu'daki krizler karşısında kurdukları iletişim ve geliştirmeye çalıştıkları ilişkiler iyi bir sınav verebilirse Kafkasya ve Orta Asya'daki sorunlar başta olmak üzere iki ülkeyi ilgilendiren diğer sorunlarda da başarı bulabileceği yönündedir.

Türkiye'de yapılan çalışmalara baktığımızda Rusya'nın Ortadoğu politikası genellikle bir bütün olarak ele alınmakta ve Rusya'nın ülkelere yönelik tutumuna yönelik genelleme yapılmaktadır. Bu çalışmada ise Rusya'nın Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri tek-tek ele alınmıştır. Bu çalışmayı değerli kılan diğer bir konu ise güncel Suriye, Libya ve Akdeniz gibi sorunların üzerine odaklanmış olmasıdır. Bununla birlikte Türkiye-Rusya ilişkilerinin Rusya'nın Ortadoğu politikası bağlamında ele alınması tezin alana katkısını daha da artıracaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde Ortadoğu'nun jeopolitiği hakkında araştırmalar yapılmıştır. Ortadoğu'nun jeopolitik özelliği, dinlerin bölgedeki rolü, Ortadoğu'daki karbonhidrat kaynakları ve bütün bunların bölgenin jeopolitiğine nasıl etki ettiği araştırılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya'nın Ortadoğu politikaları ele alınmıştır. Tarihsel olarak Rusya Ortadoğu'da nasıl politika izlemiştir, bunun bölge devletlerine nasıl etkisi olmuştur gibi sorulara bu bölümde yanıt verilmeye çalışılmıştır. Bölge için önemli devletler olan Mısır, İran, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin Rusya ile ilişkileri incelenmiştir. Rusya'nın bölge ülkeleriyle işbirliği sayesinde nasıl nüfuzunu

arttırdığına bu bölümde cevap verilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda Arap Baharı'nın Rusya'nın Ortadoğu politikalarına ne gibi etki ettiği incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Rusya'nın Ortadoğu jeopolitiğinin Türkiye'ye yansımalarına dair araştırmalar yapılmıştır. Bu kapsamda konuya Rusya ve Türkiye ilişkilerinin tarihi araştırılarak başlanmıştır. Rusya için Suriye'nin önemine ve Rusya'nın başta Suriye ve Libya olmak üzere Ortadoğu politikalarının Türkiye ile ilişkilere nasıl yansıdığına dair sorulara yanıtlar aranmıştır. Bununla beraber Suriye Krizi, Akdeniz ve Libya'dan yola çıkarak Rusya ve Türkiye'nin Kafkasya, Kırım ve Orta Asya'da nasıl politika izlediğine dair araştırmalar yapılmıştır. İki devlet arasındaki işbirliği ve rekabetin olumlu ve olumsuz yönleri ve muhtemel etkileri ele alınmıştır.

Çalışmada konuya ilişkin makaleler, gazeteler, kitaplar kullanılmıştır. Çalışmada örnek olay yöntemi kullanılmıştır.

2. ORTADOĞU'NUN JEOPOLİTİĞİ

Ortadoğu üç semavi dinin merkezi olarak bilinmektedir. Bunun yanısıra kadim medeniyetlerin diyarı olarak bilinmektedir. Ortadoğu'ya tarihi açıdan bakarsak, her zaman bu bölge Avrupa, Afrika ve Asya'yı birbirine bağlama açısından önemli rol oynamıştır. Çin'den başlayarak Avrupa'ya kadar uzanan Büyük İpek Yolu'nun üzerinde yerleşmesi bölgenin önemini daha da artırmıştır. Ticaret yollarının üzerinde yerleşmesi bölgeye ekonomik değer katmıştır. Bölgenin Avrupa ve Asya arasındaki köprü rolunu oynamasının bazen iyi sonuçlar vermediğini de görmekteyiz. Örneğin Asya'da ortaya çıkmış olan salgın hastalıklar Ortadoğu üzerinden Avrupa'ya yayılmıştır.

Sultan Selim'in Kahire'ye girmesi ile beraber Mısır fethedilmiştir[1].Mısır'ın fethedilmesi ile birlikte Ortadoğu'nun önemli bir kısmı Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına geçmiştir. Halifeliğin Osmanı Devleti'ne geçmesi ile beraber, Osmanlı İslam dünyasının siyasi lideri olmuştur. Osmanlı Avrupa'dan Asya'ya giden hem deniz, hem de kara yolunu kontrol ettiği için büyük kazanımlar elde edilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti mağlup olarak Ortadoğu'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bundan sonra Ortadoğu'da Fransız ve İngiliz egemenliği başlamıştır[2]. Hindistan'a giden ticaret yolu için Fransızlar ve İngilizler bu bölgede her zaman mücadele vermişlerdir. 20. Yüzyıldan sonra petrolün öneminin artmasından sonra Ortadoğu'ya ilgi daha da artmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sadece İngilizler ve Fransızlar için değil, bütün dünya devletleri Ortadoğu'da güçlü kalmak için mücadele vermişlerdir. Önemli su yolları üzerinde yerleşmesi, petrol ve doğalgaz açısından zengin olması Ortadoğu'yu her zaman savaşların ve istikrarsızlığın merkezi yapmıştır. Belirtmiş olduğumuz bu jeopolitik ve jeostratejik ehemmiyetinden dolayı Ortadoğu daha fazla incelenmesi açısından araştırmacıların ilgisini çekmeyi hak etmekte olan bir bölge olmuştur.

---

[1] Burhan Erhan Çavdaroğlu, "*Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil*", Ulakbilge Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 14, Yıl: 2017, s.1281

[2] Mustafa Sıtkı Bilgin, "*İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*", Akademik Bakış, Cilt:9, Sayı: 18, Yıl: 2016, s.36

2.1 Kavramsal Çerçeve

Ortadoğu kavram olarak ilk kez Alfred Mahan tarafından kullanılmıştır. Arabistan ve Hindistan arasındakı bölgeyi tanımlamak için söylenmiştir. Mahan ilk defa "The Persian Gulf and İnternational Relations" adlı eserinde "Ortadoğu" kavramını kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye de dahil olmakla beraber, ona yakın olan yerler "Yakındoğu", buradan Myanmar'a kadar olan ülkeler "Ortadoğu", Çin ve onun yakınlığında konumlanan ülkeler ise "Uzakdoğu" ismini taşımıştır. Mahan'ın çizdiği bu çerçeve şimdiye kadar olmuş tüm tanımları geride bırakmıştır. En çok medya dilinde de kullanılmış ve adeta evrenselleşmiştir[3].

Zengin doğal kaynakları bu bolgenin jeopolitik önemini artırmıştır. Bu coğrafyaya bakacak olursak, bölgenin batısı Boğaziçi'nden Nil deltasına kadar, Doğu Akdeniz kıyısında yer alan ülkelerden oluşan Roma İmparatorluğu'na ait olmuştur. Bölgenin doğusu ise Pers ülkesine, sakinlerinin de İran diye adlandırdıkları bir başka büyük imparatorluğa ait olmuştur[4]. Tevrat'ta bahsedilen Aram Naharayin, yani iki Nehrin Aramı(nehirler arasında) Ortadoğu'ya verilen isimdir. Helen-Roma dünyasında Mezopatamya denmiştir ki, bu da bir daha aynı anlamı taşımaktadır[5]. Ortadoğu'yu mehşur kılan eski medeniyetlerin buradan kendi başlangıcını bulmasıdır. Zerdüştlük, Yahudi, İslam ve Hristiyan medeniyetinin başlangıcı sayılmaktadır. Bununla beraber iki kutuplu dünya zamanı burası çatışmalara şahitlik yapmış ve adeta iki güçlü bloğun savaş meydanına çevrilmiştir.

Ortadoğu dünyada kendine has özelliği ile dikkat çekmektedir. Burayı önemli kılan onun jeoplitiğidir. Jeopolitiğinden bahsederken onun coğrafyasına dikkat etmek gerekir. Özellikle Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan önemli konumdadır. Bununla beraber burada olan devletlerin çoğunun İslam ülkesi olduğuna baktığımızda müslümanlar için neden bu kadar önemli bir bölge olduğunu anlıyoruz. Bu coğrafyada zamanında Roma İmparatorluğu da iktidar sahibi olmuş, fakat Hristiyan bir devletler hiç bir zaman İslam devletleri gibi burada tutunamamışlardır. Araplardan sonra burası önemli bir şekilde diğer İslam devleti sayılan Osmanlı

[3] Şaban Çalış, "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.7
[4] Bernard Lewis, Ortadoğu, Arkadaş Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 17.
[5] A.g.e, s. 20.

tarafından fethedilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na kadar buralarda iktidar İslamiyeti kendisine din seçen devletlerde olmuştur.

Jeopolitik açıdan öyle bir kara sahasıdır ki, buraya sahip olan devlet, önemli şekilde denizleri ve petrol bölgelerini kontrol edebilir. Bu önemliliği Ortadoğu'yu her zaman çatışma sahası haline getirmiştir[6]. Petrol rezervleri dünyada olan tüm petrolun %60'ını oluşturmaktadır, doğal gaz ise %40'nı oluşturmaktadır[7][8]. Bu kadar rezervlere sahip olmak küresel anlamda bir etkiye sahip olmak anlamına gelmektedir. Açıklamak gerekirse, burada olan devletlerin petrol fiyatlarına doğrudan katkı yapabileceğini söyleyebiliriz. Özellikle dünya devletlerinin enerjiye, petrole olan ihtiyacını düşünürsek, bu önemli bir şekilde güç sahibi olmak anlamına gelmektedir. Osmanlı'nın dağılmasıyla, İngilizler ve Fransızların bölgeden çıkmasıyla burada otorite boşluğu oluşmuştur. Fransa ve Britanya'nın gücünün azalması ile beraber bölgede Amerika daha da aktif rol oynamıştır. Fakat İsrail'in kurulması ve yayılmacı bir politika izlemesinin arkasında Anglosakson devletlerinin olması, bu bölgenin Batı tarafından terk edilmediği anlamına gelmektedir. Arap devletlerinin arasına bir İsrail devletinin inşa edilmesi bölgede istikrarsızlık için yeterli bir sebep olacağını bilmekteyiz. İsrail'in küçük devlet olarak bunları müttefiksiz yapdığını söylersek yanılmış oluruz. İsrail'e destek sağlayan devlet ise deniz güçlerine önderlik yapan Amerika olmuştur. Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın öncülük yaptığı deniz güçlerinin Sovyetler Birliği'nin öncülük yaptığı kara güçleriyle savaştığı sahalardan biri de Ortadoğu'dur. ABD'nin bölgeye hakim olma adına orada bir istikrarsızlık yaratmasının ardından mücadeleyi dengelemek için SSCB önemli bir ölçüde çaba sarfetmiştir. Jeopolitiğin iki temel unsurunun mücadelede olmasıyla, bölge yeni savaşlara şahitlik etmiştir.

Zaman zaman ülkeler özellikle uluslararası ilişkilerdeki fırsat ve güçlerini en üst düzeyde kullanmak istemişlerdir. Dış politikaysa bu çerçevede bir araç rolunu oynamıştır. Jeopolitik ilk defa İsveç kökenli coğrafyacı Rudolf Kjellen'in tarafından kullanılmıştır. 20. Yüzyılda Jeopolitik bir bilim olarak temelleri atılmış ve

[6] Mehmet Enes Bağlama, "*Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi*", 21 Haziran 2016, https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html(Erişim Tarihi: 01.02.2020)
[7] Harun Öztürkler, "*Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirilmesi"*, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Dergisi,Cilt 1, Sayı: 7, s.76.
[8] Mustafa Atiker, "*Orta Doğu,Petrol ve ABD*" , s.1, http://www.kto.org.tr/d/file/ortadogu_rapor.pdf, (Erişim Tarihi: 01.02.2020)

uluslararası ilişkilerdeki sorunları kendince anlatmaya başlamıştır[9]. Peki jeopolitik nedir? Bu soruya cevab verebilmek için tarihe bakmamız gerekmektedir. Coğrafya burada önemlidir, temel anlayış da sayılabilir. Devletin jeopolitik gücü onun yerleşdiği coğrafyaya da bağımlıdır. Biz jeopolitik dediğimizde buraya yalnızca coğrafya değil, dinler, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, ideolojiler, ekonomik faaliyetler de aittir. Bu yüzden her devletin kendisine ait bir jeopolitik düşüncesi vardır. Günümüzde devletin dış politikasını kapsamlı öğrenmek istiyorsak, o zaman devletin jeopolitiğini de öğrenmek ve bilmek zorundayız. Örneğin, Rusya'nın Kuzeyinin buzlu denizler olması, Batıdan NATO devletleriyle çevrelenmesi, Karadeniz'de diğer bir NATO ülkesi sayılan Türkiye ile sınırda olması Rusya'nın dış politikasında belirli bir rol oynamaktadır. Jeopolitik bu açıdan baktığımızda, coğrafyanın devlete sunduğu imkanlar çerçevesinde, devletin uluslararası arenada nasıl bir politika izlemesini ve gelecekte coğrafi imkanlarını kullanarak nasıl politika izlemesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu çerçevede jeopolitik bir güç mücadelesidir.

2.2 Kuramsal Çerçeve

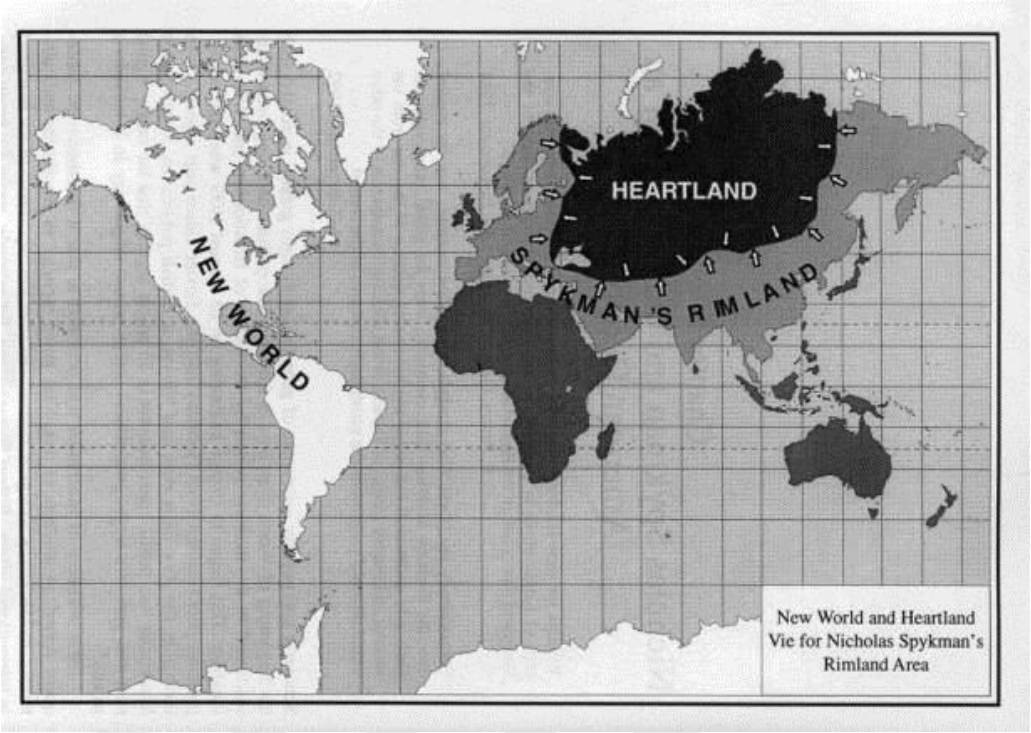
Zaman zaman ülkeler özellikle uluslararası ilişkilerdeki fırsat ve güçlerini en üst düzeyde kullanmak istemişlerdir. Dış politikaysa bu çerçevede bir araç rolunu oynamıştır. Jeopolitik ilk defa İsveç kökenli coğrafyacı Rudolf Kjellen'in tarafından kullanılmıştır. 20. Yüzyılda Jeopolitik bir bilim olarak temelleri atılmış ve uluslararası ilişkilerdeki sorunları kendince anlatmaya başlamıştır[10]. Peki jeopolitik nedir? Bu soruya cevab verebilmek için tarihe bakmamız gerekmektedir. Coğrafya burada önemlidir, temel anlayış da sayılabilir. Devletin jeopolitik gücü onun yerleşdiği coğrafyaya da bağımlıdır. Biz jeopolitik dediğimizde buraya yalnızca coğrafya değil, dinler, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, ideolojiler, ekonomik faaliyetler de aittir. Bu yüzden her devletin kendisine ait bir jeopolitik düşüncesi vardır. Günümüzde devletin dış politikasını kapsamlı öğrenmek istiyorsak, o zaman devletin jeopolitiğini de öğrenmek ve bilmek zorundayız. Örneğin, Rusya'nın Kuzeyinin buzlu denizler olması, Batıdan NATO devletleriyle çevrelenmesi, Karadeniz'de diğer bir NATO ülkesi sayılan Türkiye ile sınırda olması Rusya'nın dış politikasında belirli bir rol oynamaktadır. Jeopolitik bu açıdan baktığımızda,

[9] Tugay Çiçek, "*Jeopolitik Teoriler ve Stratejik Derinlik Analizi*", International Social Sciences Studies Journal, Cilt: 5, Sayı: 35, Yıl: 30.05.2019, s.2703
[10] Çiçek, *a.g.m.*, s.2703

coğrafyanın devlete sunduğu imkanlar çerçevesinde, devletin uluslararası arenada nasıl bir politika izlemesini ve gelecekte coğrafi imkanlarını kullanarak nasıl politika izlemesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu çerçevede jeopolitik bir güç mücadelesidir. Dünya tarihinde daima iki güç yani, Deniz ve Kara güçleri bir biriyle mücadele etmiştir. Klassik jeopolitik teoriler iki grupa bölünmüşler. Bunlar arasında kuvvete dayalı ve coğrafi verilere dayalı teoriler vardır. Kuvvete dayalı teoriler, yani Deniz Hakimiyet ve Hava Hakimiyet her zamana coğrafi verilere dayalı olan Kara Hakimiyet'e karşı bir tarafta yer almışlardır[11].

Kara Hakimiyet Teorisi ilk jeopolitik teori olarak bilinmektedir. Halford J. Mackinder tarafından ortaya atılmıştır. Mackinder'e göre kara gücünün merkezi Avrasya'nın iç bölgesidir. Bu merkez daha sonradan Heartland ismiyle tarihe geçmiştir. Mackinder gücün kara ve deniz kuvvetleri olarak bölünebileceğini ifade etmiştir. Devamında ise yeni uluslararası sistemin egemenliğini kara güçlerin sağlayacağını söylemiştir[12].

[11] İsmail Hakkı İşcan, "*Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları*", Uluslararası İlişkiler, Cilt 1, s. 60, Sayı 2, s.60, Yıl: 2004
[12] *A.g.m.*, s.60

Harita 1. Spykman'in Rimland bölgesi için Yeni Dünya ve Kalpgah'ın mücadelesi
Kaynakça: Chian Shian, "*Geopolitical Theories driving Proxy wars during the Cold War*", https://coldwargeopolitics.wordpress.com/2016/03/12/geopolitical-theories-driving-proxy-wars-during-the-cold-war/#_edn4

Dünyaya hakim olmak için deniz gücünün esas olmasını savunan bu teoriyi Amerikalı Amiral Alfred Mahan geliştirmiştir. Mahan dünyayı Rusya kara gücü ile İngiliz deniz gücü arasında mücadele olarak görmüştür[13]. Kendi yaptığı araştırmalarda, ekonominin büyük rolu olduğunu savunmuş ve dünyayı konrtol edebilmek için denizleri kontrol etmek gerekir fikrini ortaya atmıştır. Diğer bir taraftan Mahan, kara güçleri sayılan devletleri deniz güçleri için bir düşman olarak tanımlamıştır. Araştırmalarında dünyayı ele geçirmek için SSCB ile Çin arasında sorunlardan yararlanarak Çin'e hakim olmayı ve bunun sonrasında ise SSCB'nin kuşatma altına alınması gerektiğini söylemiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitiğe ilgi azalsa da, bu çerçevede çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bu yazarlardan Spykman ve bazılarını örnek gösterebiliriz. Spykman Mackinder'in düşüncelerini incelemiş ve önemli katkılarda bulunmuştur.

[13] İşcan, *a.g.m.*, s. 65

Mackinder'in ortaya atdığı Kara Hakimiyet Teorisine adeta bir cevap olarak Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisini ortaya koymuştur. Spykman Mackinder gibi dünyayı jeopolitik yerlere bölmüş ve Mackinder'den farklı olarak Rimland'ın öneminin Heartland'den daha fazla olduğunu savunmuştur[14]. Kenar Kuşak'da konumlanan devletlerin diğer devletlere oranla neden istikrarsız olduğunu buradan anlayabiliriz. Burayı Kara Güçleri ve Deniz Güçleri arasında bir mücadele koridoru olarak da tanımlayabiliriz.

Hava gücü teorisi ABD'li havacılar tarafından ortaya atılmıştır. Teori temel olarak şöyle anlatmaktadır: Eğer bir millet havaya hükmederse, o zaman tüm dünyaya hakim olur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra jeopolitik bilim olarak gerilemiştir. Bunun başlıca nedeni ise, K. Haushofer'in Nazi ideolojisine yakınlığı olmuştur. Bununla beraberinde SSCB ve Avrupa devletleri jeopilitik bilim dalını yasaklamışdırlar. Avrupa tarafından bazen geliştirilmesine rağmen, SSCB tarafından sözde yasaklanmıştır. Buna rağmen 1980'li yılların ortasına kadar SSCB'nin kara hakimiyet teorisi uygulandığını görebiliyoruz. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin kara hakimiyet teorisini benimseyerek Doğu Avrupa'ya ve Dünya Adasına(Avrasya) hakim olduğunu görebiliyoruz.

Hava Hakimiyet Teorisini savunanlar Mackinder'in teorisini biraz farklı yorumlarlar: Heartland'a sahip olursa bir devlet Doğu Avrupa'yı kontrol edebilir, eğer bu güç hava kuvveti tarafından durdurulmaz ise o zaman Avrasya'yı konrtol eder. SSCB'nin çöküşünün diğer amili gibi teorisyenler, SSCB'nin uzay teknolojisinde ve hava küvveti sahasında ABD'den geri kalmakla açıklıyor. Özellikle "Yıldız Savaşları Projesi"ne SSCB alternatif bulmak için fazla paralar harcamış ve ekonominin çökmesiyle birlikte SSCB'de tarihin sayfalarında yok olmuştur[15].

Soğuk Savaş'ın bitmesinden, SSCB'nin çökmesinden sonra teorisyenler şaşkınlıkla yeni bir jeopolitiğin hangisi olacağı hakkında düşünmeye başlamışlardır. SSCB çöktükten sonra Fukuyama ve Hantington daha çok jeopolitik dünyasında tanınmaya

[14] İşcan, *a.g.m.*, s. 63
[15] *A.g.m.*, s. 69.

başlamışlardır. Her iki teorisyen jeopolitiğin kültür tarafından yaklaşarak yeni bir jeopolitik çözüm aramaya başlamışlardır. Her ne kadar Fukuyama "Tarihin Sonu" tezi ile birlikte dünyada Doğu Bloku'nun çökmesini ve Batı Bloku'nun yani liberalizmin dünyada zafer kazanmasını bildirse de, Hantington farklı düşünmüştür. Açıklamak gerekirse, Hantington medeniyetlerin farklı olduklarını ve gelecekte Batı için ciddi bir sorun olacağını savunuyor. Kültürler arasında farklılıklar gelecekte büyük sorunlar yaratacaktır[16]. Eğer Soğuk Savaş döneminde iki kutup vardısa, şimdi kutuplar o kadar da önemli değildir, hatta Doğu Bloku'nun tarafı sayılan Bağımsız Devletler Topluluğu'nda çatışmalara zamanında İran, Türkiye, Suudi Arabistan karışmasa da, günümüzde bu devletler otoritenin aradan kalkmasıyla birlikte boşluğu kendi destekledikleri politika tarafından doldurmaya başlamışlardır[17]. Şöyle devam ediyor artık devletler yardım ederken komünist veya liberal olarak ayrım yapmıyor, hangi medeniyetin üyesi olduğuna daha fazla önem veriyorlar. Örnek olarak Balkanlarda patlak vermiş savaşta Türkiye'nin oradaki müslümanlara yardım etmesini iki tarafında İslam medeniyetinin üyesi olmasına bağlamıştır.

Sadece Hantington değil, onunla beraber Kissinger ve Brzezinski'nin de Soğuk Savaş zamanı ve sonrası önemli fikirleri olmuştur. Brzezinski kendi kitabında Amerika'ya karşı Sovyetler'in zayıf kaldığını açıklarken önemli bir konuya değinmiştir. Amerika kendi müttefiklerinden daha güçlü olduğu için ve bu bloğun kendi ortak değerleri olduğu için Sovyetler'e karşı keskin zafer kazanmıştır. Fakat diğer bloğun zayıflığı ise Sovyetler'in Çin'i yöntememesi(Amerika'nın Avrupa'yı yönetmesi gibi) ve bununla beraber Sovyetler'le Çin'in Amerika ve Avrupa örneğindeki gibi ortak değerinin olmamasıdır[18]. Brzezinski Amerika için Avrasyan'nın önemli bir yer olduğunu söylemiştir. Amerika'nın global olarak güçlü bir devlet olması için Avrasya'da güçlü olması gerektiğini söylemiştir[19]. Bununla beraber Brzezinski Rusya'nın "Yakın Çevre" politikasını eleştirerek bunun jeopolitik yanlışlık olduğunu söylemiştir[20]. Ortadoğu ile ilgili söyleyecekleri günümüz açısından değerlidir. Türkiye ve İran'da iç çatışma ihtimalinin yüksek olduğunu

[16] Samuel P. Huntington, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması, 16. Basım Orjinal Kitap, Okuyan Us Yayın Evi, Yıl:2018, İstanbul s. 93.
[17] A.g.e., s. 176.
[18] Zbignew Brzezinski, Böyük Şahmat Taxtası, Qanun Yayın Evi, 2013 , s.15.
[19] A.g.e., s.47.
[20] A.g.e., s.175.

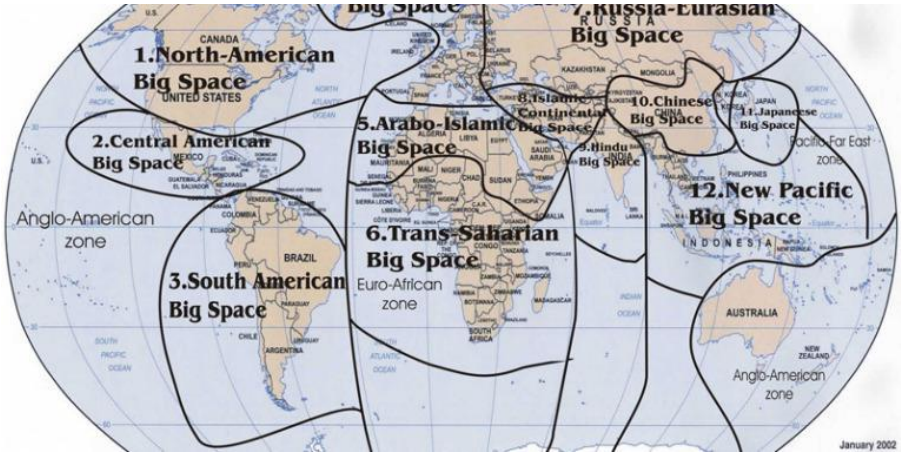
söylemiştir. İki devletden biri iç çatışma ihtimali ile karşı karşıya geldiğinde Rusya'nın Ortadoğu bölgesine Sovyetler Birliği dönemindeki gibi dönmesi mümkün olmayacaktır[21].

Diğer Amerikalı dış politika uzmanı olan Kissinger'e göre ise dünya küreselleşme açısından en uygun zamanlardan geçiyor. Her ne kadar günümüzde sorunlar olsa da, Kissinger'e göre artan tehditler, iklim değişikliği ve bir sıra önemli hadiseler devletleri küreselleşmeye itebilir. Kissinger'e göre dünya düzeninin oluşmasında önemli rol oynayacak yaklaşımlar bunlardır: Çin, Batı, İslam ve Rus. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler'i çevreleme politikaları ile tanınmıştır. Soğuk Savaş dönemi zamanı Çin ile işbirliğine giderek önemli anlamda Sovyetler'e kayıp verdiren Kissinger, günümüzde de Rusya ile işbirliğinin güçlendirilmesinden yana olduğunu söylemiştir[22]. Bu söyleyiş ise çevreleme politikalarının hedefinde Çin'in olduğunu göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra adeta Rusya jeopolitiği yeniden keşfetmişdir. Rusya özellikle Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesinden sonra "Avrasyacı" jeopolitik izlemeye başlamıştır. "Avrasyacı" jeopolitik yaklaşım 90'lı yıllardan önce de Rus aydınlarının üzerinde etki bırakmıştır. Bu jeopolitik yaklaşımın önemli düşünürlerinden olan Trubetskoy komünizmi Rus halkı için olumsuz görmüştür. Rusya için "Avrasyacı" yaklaşımın önemli olduğunu söylemiştir[23]. Bununla beraber önemli Rus tarihçisi Gumilyov da "Avrasyacı" yaklaşımı benimsemiştir[24]. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra "Avrasyacı" yaklaşımı daha çok kullanan isim Aleksandr Dugin'dir. Dugin'e göre Rusya'nın kendine dönmesi "Avrasyacı" yaklaşım şartdır.

[21] Brzezinski, a.g.e., s.190.
[22] Britaniya mətbuatı: "*Kissinger Krımı Rusya ərazisi kimi tanımağa çağırıb?*", BBC News Azərbaycanca, 28.12.2016, https://www.bbc.com/azeri/international-38449631(Erişim Tarihi: 02.02.2020)

[23] Zbignew Brzezinski, a.g.e, s.167-168.
[24] A.g.e., s.168-169.

Harita 2. Çok Kutuplu Dünya, Kaynakça: Aleksandr Dugin, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, 10. Baskı, Küre Yayınları, 2014.

Dugin'e göre Ukrayna, Beyaz Rusya devletleri ve Kafkasya, Orta Asya bölgelerinde yerleşen devletler Rus medeniyetinin bir parçasıdır. Dugin'e göre piyasa ekonomisi, liberalizm, batı ülkelerinde olan demokrasi Rus medeniyeti için bir tehditdir[25].

Dugin Ortadoğu'ya dair açıklamalarında her zaman Amerika destekli gruplara karşı çıkmıştır. Zaman zaman Türkiye ve Rusya Federasyonu'nun Amerika'ya karşı birlikte hareket etmesi için çağrı yapmıştır. Dugin'e göre Ortadoğu'da barışın sağlanması için RF ve Türkiye'nin işbirliği çon önemlidir. RF ve Türkiye'nin işbirliği ile Ortadoğu Amerika'nın hegemonyasından kurtulabilir[26].

2.3 Ortadoğu'nun Stratejik Önemi

Genel olarak baktığımızda burası enerji kaynaklarının çok yüksek olması ile kendine has özelliğe mahsusdur. Günümüzde petrol ve gaza olan ihtiyacın artması ülkeleri yeni bir kargaşaya doğru sürüklemektedir. Bunun için devletler enerjinin daha yoğun olduğu bölgelerde yerleşen devletlere baskı yapmaktadırlar. Özellikle Ortadoğu'nun Avrupa için önemi daha fazladır diyebiliriz. Açıklamak gerekirse Avrupa enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü Rusya Federasyonu(RF) tarafından karşılıyor.

[25] Vladimir Posner Interviews Alexander Dugin, https://www.youtube.com/watch?v=tPkEDRSYUpo
[26] Aleksandr Dugin, "*Tolka satrudnichestvo RF i Turchii izbavit Blijni Vastok ot daminirovaniya Amerika*"*(Только сотрудничество РФ и Турции избавит Ближний Восток от доминирования США*), https://izborsk-club.ru/18871

Dolayasıyla burada Rusya'nın bir tekel devlet haline gelmesi ve her hangi bir karışıklık döneminde bu ihtiyacı(enerji ihtiyacını) Rusya'nın yumuşak güç olarak kullanması Avrupa devletlerini düşündüren bir konu olmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için Ortadoğu yüksek enerji kaynaklarından dolayı Avrupa için hayati bir bölge olmaktadır. Son dönemlerde Doğu Akdeniz bölgesinde tartışmaların enerji kaynaklı olduğunu görmekteyiz. Ortadoğu'da mezheplerin ve etnesitelerin çeşitliliyi daima bir kargaşaya neden olmuştur. Özellikle bu kargaşaları bölge ülkesi olmayan devletler kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlar. Günümüzde de bunun farklı olmadığını görmekteyiz. Bir taraftan Avrupa diğer taraftan Hindistan ve Çin bu bölgeyle komşudur. Batılı devletlerin bakış açısıyla Ortadoğu Rusya'nın "Sıcak Denizler" politikasının karşısında duran en esas coğrafyadır. Rimland bölgesinde yerleştiği için daima savaş bölgesi olarak kalmıştır. Bununla beraber eski medeniyyetlerden çağımıza kadar Avrupa ve Asya arasında kültürel ve ticari bağlantıların arasında yerleşen bir bölgedir[27].

2.3.1 Din ve Mesheplerin Siyasetteki Önemi

Ortadoğu'yu önemli kılan nedenlerden birisi üç semavi dinin bu bölgeden yayılmasıdır. Hristiyanlık, İslam ve Yahudilik'in doğuşu bu bölgeye tesadüf etmektedir. Bu bölgede dinlerin yayılmacı politika izlemesine çok tanıklık etmiştir. Haçlı yürüyüşleri buna en güzel örneklerden birisidir. Bununla beraber 3 din için kutsal sayılan Kudüs de bu bölgede yerleşmektedir.

Yahudilik günümüze kadar gelmiş en önemli İbrahimi dinlerden biridir. En yaşlı semavi din olarak kabul görülmektedir. Hristiyanlık ve İslam'daki gibi Yahudilerde de peygamberlere saygı gösterilmektedir. En önemli kutsal kitapları Tevrat olarak bilinmektedir.

Hristiyanlık sözü köken olarak Yunancadan gelmektedir. Yunanlar Mesih'e "Christ" diyorlar[28]. Ortadoğu'da ve Avrupa'da yayılmasından sonra Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline gelmiştir. Fakat Avrupa'daki ve Doğu'daki Hrıstiyanlık farklı tarihi

---

[27] Mehmet Enes Bağlama, "*Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi*", 21 Haziran 2016, https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html

[28] Albert Houtın, "*Hıristiyanlığın Kısa Tarihi*"(Çeviren: Küçük Abdurrahman), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, Yıl: 1982, s.439

süreçlerden geçmiştir. Örneğin Batı'da Papalık büyük etkiye sahip olmuştur. Din daha fazla devlet işlerine karışmıştır. Doğu'da ise bunun askine din devletin kontrolü altında olmuştur[29]. Doğu Roma'da İstanbul'un "Yeni Roma" olarak tanımlanması Hrıstiyanlık için yeni problemlere zemin hazırlamıştır. Dini problemlerin çözümü için İmparator Konstantin bazı girişimlerde bulunsa da, Hristiyanlığın bölünmesinin karşısını alamamıştır[30]. Bundan sonra Hristiyanlık Batı Kilisesi ve Doğu Kilisesine bölünmüştür. Diğer bölünme ise 16. Yüzyıla tesadüf etmektedir. Papalığa karşı itirazda bulunan insanlar Avrupa'da artmaya başlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra bilime verilen değer Hristiyan dünyada çok olumlu karşılanmıştır. Bunun ardından Rönesans çağının başlaması da Avrupda'da insanların dine karşı tutumunu değiştirmiştir. Bu değişim süreci kendisiyle beraber Protestant Kiliseleri ortaya çıkarmıştır[31].

İslam tek tanrı inancına dayalı dindir. En yaygın İbrahimi dinlerden biri sayılmaktadır. İslam'da Hz. Muhammed'in son peygamber olmasına inanılır. Müslümanların kutsal kitabı ise Kuran-i Kerim'dir. İslam'da diğer semavi dinlere de saygı duyulmaktadır. İslam günümüzde mezheplere bölünmüştür. En yaygın mezhepler: 1. Sünnilik, 2. Şiilik. Aralarındaki en önemli fark ise Şiilerin Hz. Muhammed öldükten sonra halifeliğin Hz.Ali'ye geçmesi gerektiğini savunmasıdır. Süniiler ise böyle düşünmemektedir. Şiilik İran ve ona komşu devletlerde yaygındır[32]. Fakat Sünnilik ise Arap dünyası ile beraber, Anadolu'ya ve Orta Asya'ya yayılmıştır. Rusya'da yaşayan müslümanların da çoğu Sünni mezhebindendir. İslam da Hristiyanlık gibi büyük coğrafyalara yayılmıştır. Zaman zaman müslümanlar ve hristiyanlar arasında savaşlar da olmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Türkiye laik bir cümhuriyet olmuştur, yayılmacı politika izlememiş, aksine komşularla ve bölge ülkeleriyle Sadabat Paktı imzalanmış ve devletlerin iç meselelerine karışmaması ve devletlere karşı içte silahlı çeteleri desteklememesi kabul görülmüştür.

---

[29] Ahmet Hikmet Eroğlu, "*Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış"*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 41, Sayı: 1, Yıl: 2000, s.315

[30] A.g.m., s.315

[31] A.g.m., s.319

[32] Muzaffer Tan, "*Geçmişten Günümüze Şiilik*", Eskiyeni Dergisi, Sayı: 25, Yıl: 2012, s.66

İran liderliğindeki Şii gruplaşmaların Irak ve Suriye devletlerlerinde önemli bir güce sahip olduğunu görmekteyiz. Buna Lübnanı da eklemek mümkün. Şii gruplaşmalar genellikle ABD ve İsrail karşıtlığı ile seçilmektedir. İran ABD tehdidlerine karşı İsrail'i Lübnan üzerinden Hizbullah ile etkisizleştirmeye çalışıyor. İsrail ise karşılığında bölgedeki İran ve Suriye devletlerinin güçlenmesine özellikle karşı çıkmaktadır. Meshepler ve jeopolitik açıdan baktığımızda Suriye devletinin neden parçalandığını görebiliriz. Suriye'de azınlık sayılan alevilerin devlet oteritesinde büyük güce sahip olduğu malumdur. Dolayısıyla İran'ın Suriye'de mezhepten istifade ederek yumuşak güç kullandığını görmekteyiz. İran'ın İsrail üzerindeki bu baskısını kırmanın yolu öncelikle Suriye'nin bölgede olan jeopolitik gücünü zayıflatmaktır. Bu ilk olarak Lübnan'da başlatıldı. Refik Hariri'nin suikastından sonra Suriye burada suçlu duruma düşmüş, bu olaylardan sonra Suriye ordusu Lübnan'dan çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır[33]. Bu Suriye'nin bölünmesi için ilk adım olarak bilinmektedir. Suriye'nin İran için önemi İsrail'e mesafa olarak yakınlığı ve Bağdat-Tahran-Şam hattının İran için önemidir. Şiilikle beraber Suriye İsrail ile mücadelesinden dolayı İran ile müttefik bir devlet haline gelmiştir. Şiiliğin diğer yayıldığı yer ise Irak'tır. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından otorite sünnilerin elinden şiilerin eline geçmiş, bu da doğal olarak İran'ın ülke üzerindeki etkisini artırmıştır[34]. Irak şiiler için özel bir statüye sahiptir. Çünki Şiilik için önemli sayılan Hz. Hüseyn ve Hz. Ali'nin mezarları burada bulunmaktadır. Irak'ta Şii gruplar aşiretler ile öne çıkmaktadırlar. Örneğin: Kazımiyyeli Sadr ailesi, Necefli el-Hekim ailesi ve Kerbelalı Şirazi ailesi. Sadr ailesi diğerlerinden seçilmektedir. Buna sebeb bu aile Iraklı olduklarını ve Arap olduklarını her daim öne çıkarmışlardır. Lübnan ve Şii dünyasının efsanesi haline gelmiş Musa Sadr'ın akrabasıdır. ABD'nin işgali zamanında İran ve Irak'taki şiilerin aksine bir tavır almıştır[35].

Sadr ailesinden sonra Baas Partisi tarafından İran'a sürülen Muhammed Bagır'ın da bulunduğu el-Hekim ailesi gelmektedir. İran'a bağlılığı ile bilinmiştir. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'a gelse de suikast sonucu öldürülmüştür. Bedir

[33] Yasin Atlıoğlu, "*Refik Hariri Suikastı ve Suriye*", Stratejik Öngörü Dergisi, 21 Şubat 2005, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye

[34] Ziya Abbas, "*Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları*", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 84. Ocak 2017

[35] Yusuf Korkmaz, "Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri", İHH İnsani ve Sosyal Araştırmaları Merkezi, İstanbul: 25 mart 2016

Tugayları adlı silahlı bir güce sahip olması ile, İran'la beraber ABD ile iyi ilişkilere sahip olması ile bilinmektedir.

Şiilik için Irak'ın büyük öneme sahip olmasının bir diğer yani ise Şii dünyasında büyük bir ağırlığı olan Ayetullah Sistani'nin de Irak'ta olmasıdır. Daha çok Amerika'nın işgali sırasında Amerikalılara karşı güç kullanılmamasından yana olduğu tavrından bilinmektedir. Saddam Hüseyin'nin baskılarından Şiiler'den sadece Mehdi Ordusu ABD işgaline karşı direnmiştir. Saddam'ın devrilmesinden sonra Şiilik için önemli dönem başlamış ve Şiiler Irak'ta önemli mevkilerde yer almaya başlamışlardır[36].

Dünyadakı Müslüman nüfusunun %10'nu Şiiler, %90'ı ise Sünniler oluşturuyor[37]. Sünnilik Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan'da daha fazladır ve Sünni dünyanın en önemli ülkeleri bunlardır. Sünni dünyasında en çok ismi duyulan teşkilat Müslüman Kardeşler'dir. Fakat Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri tarafından resmi olarak terör örgütü olarak ilan edilmiştir. Müslüman Kardeşler zamanında Mısır'da iktidarda olmuş, fakat sonrasında askeri darbe ile iktidardan indirilmişlerdir[38]. Şii olmasına rağmen İran bu teşkilatı bir terör örgütü olarak görmemektedir. Müslüman Kardeşler Mısır'dan başka Suriye'de de etkili bir biçimde harekatlara dahil olmuşlar. Örneğin 1982 olaylarını gösterebiliriz. Bu dönemi halk dönemin hükümetine karşı protestolar yapmıştır. 2011'de başlayan iç savaşda da aynı kesimin protestolara katıldığını görebiliriz. Mısır'da iktidarda Müslüman Kardeşler günümüze kadar kalsaydı, Ortadoğu'nun dengeleri açısından çok şey değişilebilirdi. Müslüman Kardeşler antiemperyalist bir tutum gösterdiğinden bölge ülkeleriyle çıkarları örtüşmemektedir. Müslüman Kardeşler'in varlığı bölgede Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi monarşileri rahatsız etmektedir. Bilindiği gibi belirtmiş olduğumuz bu ülkelerin en yakın müttefikleri Amerika ve İngiltere'dir. Bu ülkelerde Amerika ve İngiltere'nin güçlü baskısı olduğundan Müslüman Kardeşler olumlu karşılanmamıştır. Müslüman Kardeşler belirtdiğimiz ülkelerin monarşilerine tehlike olduğu için de beğenilmemektedir. Bununla beraber Suudi Arabistan

[36] Yusuf Korkmaz, *a.g.m.*
[37] Muharrem Ekşi, "*İran'ın Transnasyonel ve Teopolitik-Şiilik-Temelli Kamu Diplomasisi*", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 2017, s.49
[38] İsmail Numan Telci, "*Mısır'da Darbenin Hasarı Her Geçen Yıl Artıyor*", Anadolu Ajansı, 05.07.2019, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/misirda-darbenin-hasari-her-gecen-yil-artiyor/1524092(Erişim Tarihi: 04.02.2020)

tarafından Vehhabilik'le uyumu az olduğundan beyenilmemektedir[39]. Mısır'da o zaman iktidar sahibi olan Nasır tarafından da olumlu karşılanmamıştır. Nasır Sovyet yönlü politika izlediğinden Müslüman Kardeşler'i Batı'nın Mısır'da siyasi kolu olarak görmüştür. İdeolojik açıdan Müslüman Kardeşler ve Nasır iktidarı ideolojik açıdan farklı tabanlara sahip olmuşlar. Açıklamak gerekirse, Nasır ideolojik olarak sosyalist, Pan-Arabist, seküler bir devlet yapısını kendi için bir hayal olarak görüyordu. Bunun aksi olarak Müslüman Kardeşler İslami kuralların hakimiyetini ve seküler bir yapının olmamasını savunuyorlardı. Nasır'ın tüm Arap dünyasını etkilemesi komşu devlet olan Suudi Arabistan'ı rahatsız ediyordu. Bunun üzerine Suudi Arabistan Müslüman Kardeşler'e tarihte görülmemiş yardımlar yapmış, dolayısıyla Nasır'a tepki göstermişti. Fakat Nasır bilinenin aksine olarak daha da baskıcı bir politika izlemiş, Müslüman Kardeşler'in önemli üyelerini hapse atmıştır. Nasır'ın cümhuriyet fikri monarşi ile yönetilen Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Arap Milliyetçiliği olduğu için Vahhabilik akımına karşı sert tutumu ile tarihe geçmiştir[40]. Bu tarihte Müslüman Kardeşler Arap Milliyetçiliğine karşı çıksa da, İran-Irak savaşı koşullarında Suudi Arabistan ve Müslüman Kardeşler doğrudan Saddam Hüseyin'i desteklemişlerdir. Burada açıkca söylemek gerekir ki, Müslüman Kardeşler ve Suudi Arabistan Saddam Hüseyin'e desteği beğendiklerinden değil, sadece İran'ın Şiilik'le beraber bölgeye yayılma korkusundan çekinerek yapmışlardır[41]. Hatta İran ve Irak arasındaki savaşa baktığımızda Irak'ta yaşayan Şii gruplaşmaların çoğunluğu Irak vatandaşı olmasına rağmen İran'ı desteklemişlerdir[42].

2005 yılına baktığımızda Suudi Arabistan'da iktidarda Kral Abdullah döneminin başladığını görmekteyiz. Onun iktidarı döneminde Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber Müslüman Kardeşler'le iktidar arasında tansiyon yükselmiştir. Açıklamak gerekirse, Arap ülkelerindeki iktidar değişikliklerinin çoğunda Müslüman Kardeşler karşı tarafta yer almıştır. Monarşi ile yönetilen Suudi Arabistan tam olarak Müslüman Kardeşler'le bağını koparmış ve günümüzde de Müslüman Kardeşler'i terör grupu olarak görmüştür[43]. Müslüman Kardeşler'in Mısır gibi bir ülkede iktidara

[39] İsmail Numan Telci, Mehmet Rakipoğlu, "*Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016*", Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:13, Sayı: 1, Yıl: 2018, s.143
[40] *A.g.m.*, s. 142-147.
[41] *A.g.m.*, s. 149.
[42] Caner Çakı, "*İran-Irak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi*", İran Çalışmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, s.20.
[43] Telci-Rakipoğlu, *a.g.m.*, s. 157.

gelmesi Suudi Arabistan tarafından endişe ile karşılanmasının diğer bir tarafı ise Mısır'ın İran'la ilişkilere önem vermesiydi. Açıklamak gerekirse, İran-Mısır önderliğinde oluşacak birlik Suudi Arabistan karşıtı olabilir ve bölgedeki Vahhabi etkisini zayıflatmayı başara bilirdi.

İslam'ın Ortadoğu'da diğer etkili gruplaşması Dürzilerdir. Dürzileri bazı kaynaklar müslüman olarak tanımlamasa da kendileri için müslüman tanımını yaparlar. Genellikle Suriye ve Lübnan bölgesinde yaşarlar. Yaşadıkları bölgelerde siyasi hareketliliklerde her zaman rol oynamışlardır. Örneğin Suriye Dürzileri Fransızların işgali zamanı Suriye halkının yanında yer almış ve Suriye Arap Cümhuriyetinin kurulması zamanı önemli katkılarda bulunmuşlardır. Kendileri mikro bir devlete sahip olsa da, Fransızlar'a karşı çıkarak tüm mandanın birleşmesini ve dolayı yolla Suriye'nin mandadan kurtulmasını savunmuşlardır[44]. Fakat Dürziler, Birinci Dünya Savaşı zamanında Osmanlı'ya karşı cephe almışlardır[45]. Dürzilerin tutumunu bilmek çok zordur. Açıklamak gerekirse içlerinde birliğin olmamasını söyleyebiliriz. Örneğin 2011 Suriye İç Savaşı zamanı başlıca olarak bir taraf muhalifleri desteklerken[46], diğer taraf ise Esad güçlerini destekledi[47].

İslam'ın siyasette diğer önemli mezheplerinden bir diğeri ise Selefilik-Vehhabilik akımıdır. Suudi Arabistan ve onun müttefikleri tarafından desteklenen bölgede önemli bir güce sahip akımdır[48]. Tarihe bakarsak, Osmanlı'nın 1600'lü yıllarında da Selefilik akımının izlerine rastlayabiliriz. Kadızadeler Selefilik akımı ile aynı sayılmaktadır. Osmanlı'da ilk başlarda sade bir dini yapılanma olarak bilinmesine rağmen, sonrasında devlet içerisinde önemli yerlere gelerek devlet siyasetinde etkili

[44] İzzettin Artokça, "*Ortadoğu'da Dürziler*", Stratejik Rapor No: 54, s.11.
[45] Provence Michael, "The Great Syrian Revolt: And the Rise of Arab Nationalism", University of Texas Press, First Edition, 2005, s.4-5.
[46] "*Dürziler de Esed'den Vazgeçti*", Yeni Şafak gazetesi, 28 Temmuz 2012, https://www.yenisafak.com/dunya/durziler-de-esedden-vazgecti-398010(Erişim Tarihi: 05.02.2020)
[47] Artokça, a.g.b., s.12.
[48] Canip Kocaoğlu, "*Selefiliğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi*", Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 2, Yıl: 2017, s.344-345

olmayı başarmışlardır[49]. Hatta Osmanlı'nın son dönemlerinde de özellikle Suudi Arabistan bölgesinde olan isyanlara katılmışlardır.

Bu akım Afganistan bölgesinde daha da sert yüzü ile bilinmektedir. Afganistan bölgesindeki Araplar tarafından Cihatçılık, Selefilik diye yorumlanan bu akım Afganistan'da Sovyet işgali zamanında önemli direniş göstemişlerdir[50]. Suudi Arabistan'dan başka bu akım Afganistan'da Sovyetler'e karşı Amerika tarafından da önemli bir şekilde kullanılmıştır. Esasında CİA'nın desteği ile kurulan bu örgüt gerilla taktikleri ile başarılı şekilde Sovyetler'e karşı direnmiştir. El Kaide'nin elinde bulundurduğu uçaksavar füzelerine bakacak olursak Amerika tarafından desteklenmiş olduğunu söyleyebiliriz[51]. Hatta Zbignew Brzezinski 1998'de "Le Nouvel Observateur" de yayınlanan röportajında, dönemin Başkanı Carter'e Sovyet askeri birliklerinin Afganistan'a girmesinden önce bir teklifi not olarak gönderdiğini söylemiştir. Brzezinski'nin bu notunda Sovyetler'i Afganistan'da askeri müdaheleye itmek için mücahitlere silahların verilmesi gerektiğini savunmuştur[52].

Ortadoğu'da İslam'dan başka Yahudilik de büyük öneme sahiptir. Yahudiliğin doğuşu da Kudüs'e tesadüf etmektedir. Fakat İslam ülkelerinin Yahudi devleti İsrail'le o kadar da iyi ilişkileri yoktur. Bunun bir kaç sebebi vardır. Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'dan daha evvel olduğu için semavi dinler içerisinde en yaşlı din sayılmaktadır. Bu dini akım için Ortadoğu farklı bir coğrafya anlamı taşımaktadır. Bunu anlamak için tarihe bakmalıyız. Balfour Deklarasyonu ile birlikte Yahudi Devleti'nin temellerinin atıldığını söylersek yanılmayız. Bildiriden sonra Kudüs İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Böylece orada bir devletin kurulması için İngilizler tarafından zemin hazırlanmıştır[53].Bu olaylardan sonra, antisemitizmin Orta ve Doğu Avrupa'da artmasından dolayı Ortadoğu'ya Yahudi göçü başlanmıştır. Yahudilerin bu ülkelerden çıkarılmıştır: Rusya, İngiltere, Almanya, Polonya, Macaristan[54]. Nazilerin iktidara gelmesinden sonra en büyük kitlesel Yahudi göçü

---

[49] "*Osmanlı'nın Paralel Devleti: Kadızadeliler*", Aydınlık gazetesi, 11.01.2018, https://www.aydinlik.com.tr/osmanli-nin-paralel-devleti-kadizadeliler-ozgurluk-meydani-ocak-2018(Erişim Tarihi: 06.02.2020)

[50] Mehmet Zeki İşcan, "*Tarih Boyunca Selefi Söylem*", İlahiyat Akademi Dergisi, Sayı:1-2, Yıl: 2015, s.12.

[51] Yevgeni Primakov, Rusların Gözüyle Ortadoğu, 2. Baskı Nisan 2010, İstanbul, Timaş Yayınları, s.38.

[52] A.g.e., s.127.

[53] Sedat Kızıloğlu, "*İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi*", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı: 1, Yıl: 2012, s.50.

[54] *A.g.m.*, s.52

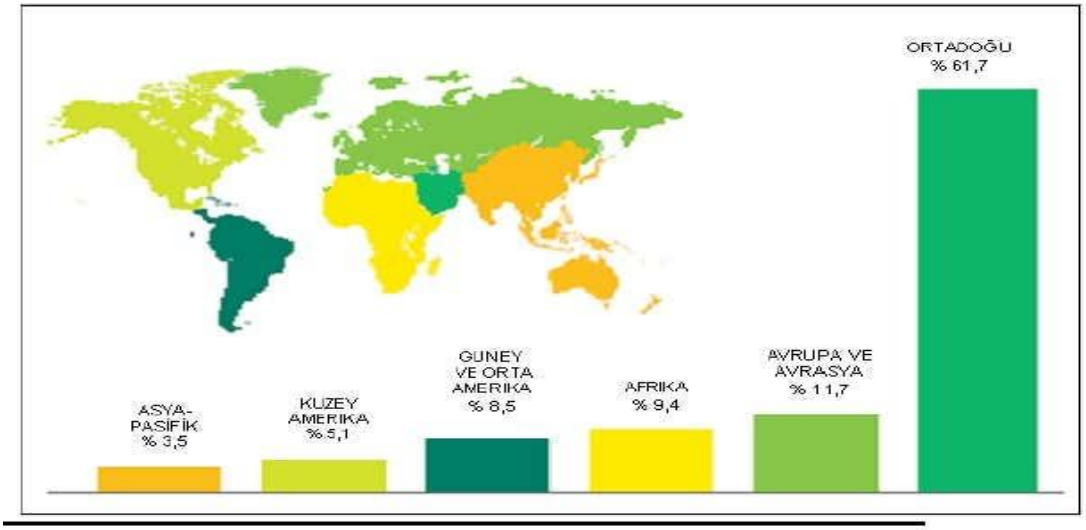
olmuştur. Ortadoğu o zamanlarda Osmanlı'dan ayrılmış ve İngilizler tarafından yönetiliyordu. Sorulacak olursa hangi sebepten dolayı Yahudiler Ortadoğu'ya göç etdiler? Yahudilik inanışına göre "Arz-ı Mev'üd" önemlidir. Bu inanışa göre kademeli bir şekilde Büyük Yahudi Devleti kurulmalıdır. İlk dönemlerde Kudüs ve çevresi, sonra Nil ve Fırat arası, sonrasında ise bütün dünya Yahudi toplumunun iktidarı altında olmalıdır. Bu sebepten dolayı Ortadoğu'da olan çatışmaların bir merkezinde İsrail durmaktadır. İsrail'in komşu devletlerle ortak bir ideolojisi olmadığından daima savaş halindedir diyebiliriz. Yerleşdiği coğrafiya açısından Arap ülkeleri ve müslüman ülkeleri tarafından adeta çembere alınmış bir durumdadır. Böl, parçala, yönet taktiği izleyerek kendisine karşı olan bloğu delmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte İsrail'in sürekli ittifak kurduğu devletler genelde bölge dışından olmaktadır. İsrail'de aşırı sağ partilerin iktidarda olması bölge ülkeleriyle anlaşılmazlıkların artması ile neticelenmektedir. Burada ise toplumda Yahudi inanışının siyasi anlamda kendine nasıl bir yer edindiğini görmekteyiz.

Bu bölgenin dini yapılanmasında Hristiyanlık da önemli bir rol oynamaktadır. Zaman zaman Ortadoğu Hristiyanlık ve İslam dini arasında Kudüs için farklı farklı savaşlara tanıklık etmiştir. Kutsal topraklarda İslam'ın etkisini kırmak için Hristiyanlar tarafından Haçlı Seferleri olarak tanımladığımız yürüyüşler olmuştur[55]. Hristiyanlığın Katoliklik ve Ortadoks'luğa bölünmesinden sonra bir merkezden kopuş olmuş ve genel olarak Hristiyanlar iki merkezden yönetilmeye başlamışlardır. Burada Katolik mezhebinde olan insanlara Vatikan önderliğindeki grup, Ortodoks mezhebinde olan insanlara ise Rusya önderlik ediyor. Hatta günümüze değinecek olursak Suriye İç Savaşı zamanında iki kilise birlikte hareket etmiş ve "şeytan" olarak tanımladıkları DAEŞ'e karşı birlikte mücadele yapılması gerektiğini söylemişler[56]. Hristiyanlık bu bölgede az bir grup olmasına rağmen, onların çıkarları daima ister Rusya, isterse de diğer bölge dışında yerleşen devletler tarafından korunmaktadır.

---

[55] Davut Kılıç, "*Ortadoğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme"*, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, s.74

[56] "*Patriarx i papa Rimskiy prizvali zashitith khristian Blijnevo Vostoka*"(*Патриарх и папа Римский призвали защитить христиан Ближнего Востока*), Gazete.ru, 13.02.2016, https://www.gazeta.ru/social/news/2016/02/13/n_8245673.shtml(Erişim Tarihi: 06.02.2020)

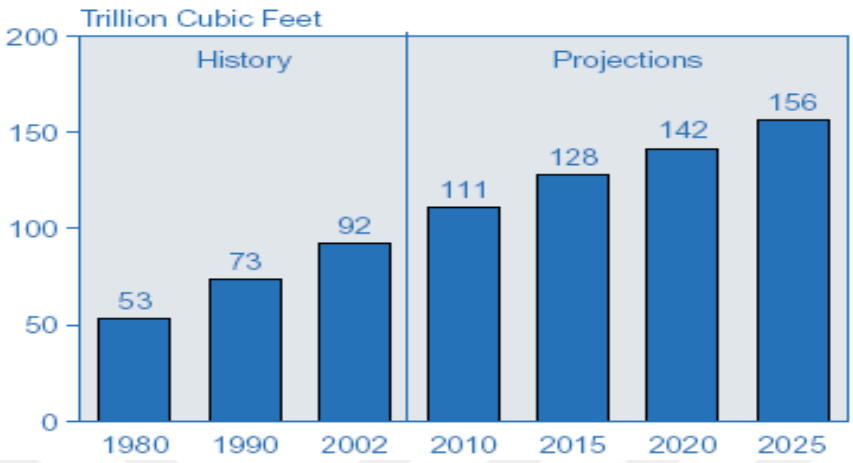

Şekil 1. Dünyadakı İspatlanmış Petrol Kaynaklarının Dağılımı, Kaynakça: BP Statistical Review of World Energy 2005

2.3.2 Karbonhidrat Kaynakları ve Enerji Siyasetinde Ortadoğu

Dünya'da bölgelere göre petrol dağılımına baktığımız zaman Ortadoğu'nun diğer bölgelere oranla çok ileride olduğunu görüyoruz. Ortadoğu'da ve dünyada petrol açısından önemli devletler bunlardır: Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Suudi Arabistan. Petrol rezervlerinin ömürlerine bakacak olursak: Suudi Arabistan'ın 67,8 yıl, BAE'nin 100 yıldan fazla, Irak'ın 100 yıldan fazla olduğunu söyleyebiliriz[57]. Sadece Irak'ta dünya petrol rezervlerinin %9 ile %10'u bulunmaktadır. Suudi Arabistan ise sahip olduğu petrol rezervleri bakımından dünyada birinci ülke olarak bilinmektedir. Yaklaşık dünya petrol rezervlerinin %25.8'ne sahiptir[58]. Bilimsel çalışmalar dünyada olan petrol ve doğalgaz rezervlerinin %60'nın Ortadoğu bölgesinde olduğunu kanıtlamıştır[59]. Dünyada en çok petrol üreten ülke de Ortadoğu'da yerleşen Suudi Arabistan'dır. Dünyada üretilen petrolün % 30,7'si Ortadoğu'nun payına düşmektedir. Suudi Arabistan ise %13,1'lik oranla bölgede en çok petrol üreten devletdir[60]. Rezerv bakımından

[57] Zeliha Vural, "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikalardaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.10
[58] Hayati Doğanay, Selçuk Hayli, "*Irak'ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları*", s.7
[59] Beşir Elmas, Ortadoğu'daki Enerji Kaynaklarının Önemi ve Türkiye Üzerinden Taşınması ile Türkiye'nin Kazandığı Jeopolitik Konum", s.68
[60] Vural, a.g.e., s. 11

dünyada birinci olan Ortadoğu, tüketim açısından dünyada tüketilen petrolün payının sadece %6,7'sine sahiptir[61].

Grafik 1. Dünya Doğalgaz Rezervleri(2005), Kaynak: International Energy Ageny, World Energy Outlook 2004 Paris, OECD/IEA 2005

Yukarıdaki grafiğe baktığımız zaman 2025 yılında doğal gaz rezervinin 156 trilyon m^3'e yükseleceğini söylemek mümkündür. Günümüzde teknolojinin ve saneyileşmenin arttığı bir dünyada doğal gazın önemi de artmaktadır. Petrol konusunda olduğu gibi doğal gaz konusunda da Ortadoğu ülkeleri dünyada rezerv bakımından ön sıralarda yer almaktadırlar. Dünyada ispatlanmış doğal gaz rezervlerine baktığımız zaman önde olan ülkeler bunlardır: Rusya, İran, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir ve diğerleri[62]. Gördüğümüz gibi ilk beş sırada bulunan devletlerden Rusya'dan başka diğerleri Ortadoğu'da yerleşen devletlerdir. Doğal gazın daha ucuz ve ekolojiye daha yararlı olması onu dünya devletleri için en önemli enerji kaynağı yapmaktadır.

2.3.3 Etnisiteler

Ortadoğu'nun jeopolitiğinde etnesiteler açısından en önemli olanları Araplar, Türkler, Farslar, Yahudiler ve Kürtlerdir.

[61] Vural, a.g.e., s.11
[62] A.g.e., s. 13

Araplar Ortadoğu'nun en çok nüfusa sahip olan kavmidir. 220 milyon Arap bu bölgede yaşamaktadır. Bununla beraber bölgede olan 22 devlet kendisini Arap devleti olarak tanımlıyor. Arapların kendi kültürlerini yayması ve arazi olarak yayılması İslam'ın yükselişi ile başlamıştır. Şöyle ki 4 halifeden sonrakı zamanda Abbasiler ve Emeviler tarafından da Arap devleti bölgede hakim olmuş ve İslam'ı bölgeye yayma çabasında başarılı olmuşlardır. Fakat ne kadar güçle devletleri olsa da, her zaman kabile savaşları ile uğraşmışlardır. Araplar 19 ve 20. yüzyıldan itibaren göçebeliği azaltarak bölgede kalmayı tercih etmişlerdir. Fakat günümüzde de Arapların göçebe şeklinde yaşayanları vardır[63].

Daha sonrasında Türklerin bu bölgede nüfuz kurduğunu söyleyebiliriz. 2007 yılının statistiğine bakacak olursak Türkiye Cümhuriyeti'nin sınırları içerisinde 56 milyon[64], İran, Afganistan, Irak, Suriye'de ise dağınık olarak 30 milyona yakın Türkler yaşamaktadır. Orta Asya'dan gelen Türkler esasında Oğuz boyuna mensup olarak bilinmektedirler. Selçuklu ve ardından Osmanlı devletinin bölgede hakim olduğu zamanlardan şimdiye kadar Türkler Anadolu'da yerleşmektedirler. Türklerin bu bölgede bulunan diğer etnisiteler ile de sorun yaşamadığını da söyleyebiliriz. Örneğin Kürtler ve Türkler örneğinde bunu görmekteyiz. Osmanlı'dan günümüze kadar Türkler ve Kürtler kültürel olarak bağ olduğunu da görmekteyiz. Aile yapısına baktığımızda da özellikle Türkiye'nin güneydoğu vilayetlerinde Türklerle Kürtlerin birbirilerine düşman olmadığını görmekteyiz. Hatta bazı Türk aşiretlerinin de Kürt aşiretleri ile yakın ilişkileri olduğundan kendi dillerini kaybetmiş ve Kürt dilini benimsediğini de görmekteyiz[65].

Son yıllarda Ortadoğu'nun öne çıkan etnisitelerinden biri ise Kürtlerdir. Kürtler dağınık olarak 25 milyona yakın nüfusa sahip olan bir etnisitedir. Bölgeye bakacak olursak bu kadar nüfusu karşılığında devlete sahip olmayan bir etnisitedir. Kürtler esasında İran, Irak, Suriye topraklarında yaşamaktadırlar ve oldukları ülkelerde etnik azınlık olarak bilinmektedirler. Bölgenin etnik yapısına bakarsak Kürtler olduğu ülkelerdeki diğer etnik gruplar gibi kültürel açıdan ve dini açıdan aynıdırlar[66]. Fakat

---

[63] M. Yavuz Alptekin, "*Ortadoğu'nun Etnik-Sosyal Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi*", s.13

[64] "*Türkiye'de Ne Kadar Türk Yaşıyor?*", Habertürk Gazetesi, 22.03.2007, https://www.haberturk.com/yasam/haber/18122-turkiyede-ne-kadar-turk-yasiyor(Erişim Tarihi:08.02.2020)

[65] Alptekin, *a.g.m.*, s.16-17.

[66] *A.g.m.*, s.20.

İran'da ise Kürt olmakla beraber Sünni mezhebinden olması gerekçesiyle çoğunluktan ayrışmaktadırlar. Aynı gerekçeyi biz Suriye'de de görmekteyiz. Devlet iktidarında Alevilerin çoğunluğu bölgedeki Kürtler tarafından ayrımcılık sayılmaktadır. Kürtlerin diğer etnisitelerden farkı yerleştiği devletin sınırları içerisinde devlet dilini değil kendi dilini birincil olarak saymaklarıdır[67].

Yahudiler Ortadoğu'nun küçük topluluğu olarak bilinseler de, bölgenin her ülkesinde yaşayan yegane etnik guruptur. Etnik gurupun devleti İsrail'dir. Fakat bu devlet 20'ci yüzyılda kurulmuştur ve nüfusunun çoğu göç şeklinde bu bölgeye yerleşmiştir. Biz bunu İsrail'deki insanların menşeyine baktığımız zaman görmekteyiz. Zenci Yahudiler ve Habeşistan Yahudileri İsrail'deki Yahudiler tarafından Yahudi olarak bilinmemektedir. Bununla beraber Çerkez Yahudileri ve Kürt Yahudileri ile İsrail Yahudileri arasında buna benzer bir fikir ayrılığını görmekteyiz[68].

Ortadoğu'nun önemli guruplarından diğer birisi de Peştunlardır. Peştunlar Afganistan'da önemli grup olarak bilinmektedirler ve nüfusunun çoğunluğu Afganistan ve Pakistan sınırları içerisinde yaşamaktadır. Peştunları önemli kılan sebep ise Afganistan'da devlet içerisinde hakim bir grup olarak bilinmektedir. İnceleyecek olursak, Afgan kralları arasında da Peştun gurubundan olanları vardır. Devletin siyasal yapısında her ne kadar önemli bir şekilde çoğunluk olsalar da, merkezi bir politik güç yaratmak bakımından o kadar da başarılı olduğu söylenemez[69].

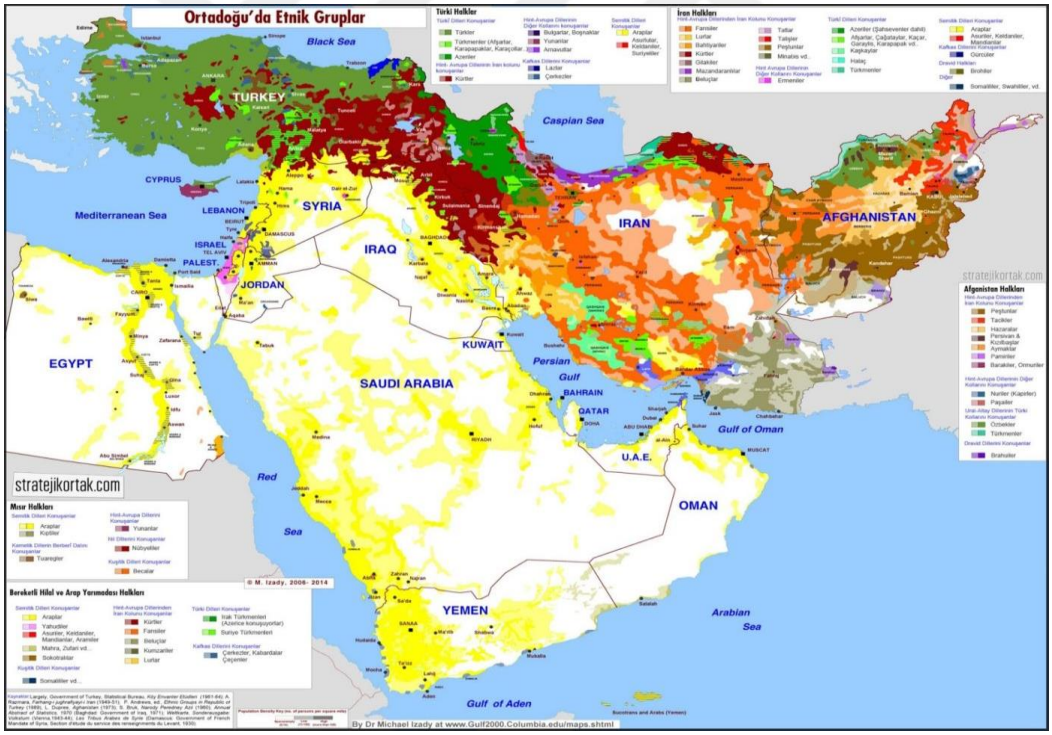
İran, Pakistan ve Afganistan sınırları yakınlığında da Beluçlar yaşamaktadır. Beluçların yaşadığı coğrafya doğal kaynaklarla zengindir. Önemli altın, doğalgaz, demir madenleri bu bölgede bulunmaktadır. Tarihe bakacak olursak, coğrafi durumundan dolayı Yunanlar, Afganlar, Persler ve diğer uluslar tarafından saldırılara uğramışlar. Beluçlar çoğunlukla Sünnidir[70].

---

[67] Alptekin, *a.g.m.*, s.25.
[68] *A.g.m.*, s.28.
[69] Özgür Çınarlı, "*Afganistan'ın Etnik Yapısı*", Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 1, Yıl 2012 , s.74.
[70] Lale Aybala, "*İran'ın Beluç Sorunu*", İnternational Social Sciences Journal, s.5910

Beluçların yaşadığı Belucistan üç devletin sınırları içerisinde yerleşmektedir: Afganistan, İran, Pakistan. İran Belucistan'ı(Sistan ve Belucistan) ülkenin üçüncü büyük eyaletidir. Suç oranı yüksek olan bölge olarak bilinmektedir. İran için bu coğrafya çok önemlidir. Hürmüz Boğazı'nı konrol altında tutmak için önemli role sahip olan Çabahar Limanı bu bölgede yerleşmektedir. Bu eyaletin üzerinden doğalgaz boru hatlarının keçmesi diğer bir önemli bir faktördür[71].

Bölge insanları daha çok tarımla ilgilenmektedir. Fakat İran'da su kaynaklarının az olması nedeni ile tarımsal verim gitdikçe azalmaktadır. Bölge insanını fakirleştiren bu durum diğer sorunlara yol açmaktadır. İşsizliğin artması ve halkın fakirleşmesinin getirdiği kültürel eksiklik bölge insanını diğer ağır durumlarla karşı karşıya koymaktadır. Bu yüzden İran'ın bu bölgesinde uyuşturucu kullanımı diğer bölgelere oranla daha fazladır[72].

Harita 3. Ortadoğu'nun Etnik Grupları, Kaynakça: Ortadoğu'da Etnik Gruplar Haritasi, https://www.stratejikortak.com/2016/01/ortadogu-etnik-gruplar-haritasi.html

[71] Aybala, *a.g.m.*, s. 5911
[72] *A.g.m.*, s. 5912

2.3.4 Su Sorunu

Yaşam şartlarının olması için su insan hayati için en önemlisidir. Dünyanın yaklaşık yüzde 70'i su ile, geride kalanı ise kuru ile kaplıdır. Yaşadığımız dünyada sadece mevcut suyun yüzde 3'ü canlılara yararlı olacağı söylenmektedir. Diğer kalanı ise tuzlu su olarak bilinmektedir[73]. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(FAO) istatiklerine göre dünya nüfusunun artmasından dolayı her yıl kişi başına düşen su kullanımı azalmaktadır. Örneğin Türkiye Cümhuriyeti'nin 1927 yılında nüfusu 13,6 milyon[74] fakat günümüzde ise 82,3 milyondur. Fakat Türkiye Cümhuriyeti'nin kuruluşunda ne kadar su kaynağı vardısa, günümüzde de o kadar su kaynağı vardır. Türkiye'nin örneğinde bu tüm dünyaya aittir. Bu artımın karşısı alınmaz, su kaynaklarını doğru kullanamazsak, 2025 yılında dünyada 1,8 milyar insan su kıtlığı ile karşı karşıya kalacaktır[75] . Bu yüzden yaşadığımız yüzyılda su savaşlarını görmekteyiz ve gelecekte de bu sorunla karşı karşıya kalabiliriz.

Ele aldığımız bölgeye, Ortadoğu'ya bakacak olursak, su potansiyeli açısından iyi durumda olduğunu söyelebiliriz, fakat su kaynağı olarak sayılan nehirler tüm bölgede değil bir kaç devletin arazisinde yoğunlaşmıştır. Ortadoğu'da su sorununu yaratabilecek diğer etken ise en önemli su kaynaklarının üçünün denize dökülmesidir. Bununla beraber Ortadoğu'da sorun yaratan su havzalarının olduğunu da söylemek gerekmektedir. Dicle Nehri'nin, Ürdün Nehri'nin, Nil Nehri'nin, Asi Nehri'nin ve bununla beraber olarak güney Ürdün'deki yeraltı su kaynaklarının oluşturduğu havzalar devletler arasında rekabet yeri olarak bilinmektedir[76]. Peki neden bölge ülkeleri birbiri ile su açısından rekabet ediyorlar? Bunun cevabı temelde çok basitdir. Tarım ile ilgili ülke kalkınma veya kendi ülkesinin ihtiyaçlarını karşılamak istiyorsa onun suya ihtiyacı olacaktır. Tarım, suyun dünyada ve Ortadoğu'da en çok kullanıldığı bölgedir.

---

[73] Metin Saltürk, "*Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, Yıl 2006, s.22.
[74] Rüya Kasarcı, "*Türkiye'de Nüfus Gelişimi*" s.248.
[75] Mutlu Yılmaz, "*Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınıraşan Sularının Jeopolitik Önemi*", s.316-317.
[76] Saltürk, *a.g.m.*, s.22.

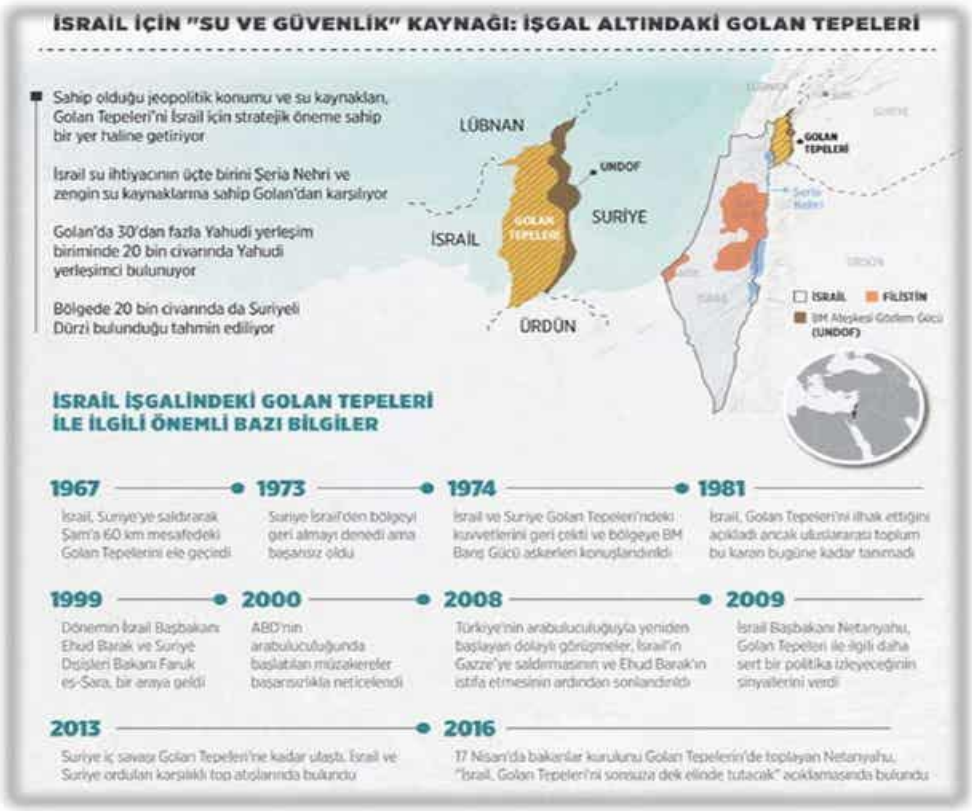

Harita 4. Ortadoğu'nun Akarsuları ve Su Yolları'nın Haritası, Kaynakça: Amotz Asa-El, "*Irak ve Suriye deniz suyu içecek*", The Wall Street Journal, 11.07.2014, https://www.wsj.com/articles/Irak-ve-suriye-deniz-suyu-icecek-1405089323

Su yollarına bakacak olursak bu coğrafyada olan savaşları su savaşları olarak da tanımlayabiliriz. Mesala Türkiye'nin güney doğu bölgesinde bölgenin en önemli su kaynaklarından olan Dicle ve Fırat Nehri yer almaktadır. Bu nehrin yer aldığı bölgelerde adına Kürdistan denilen devletin neden kurulmak istediğini böylece bilmekteyiz. Bununla beraberinde günümüzde Suriye İç Savaşı'nın olduğu bölgelerde PYD-PKK tarafından kontrol altına alınan bölgede de önemli su kaynaklarının olduğunu görmekteyiz. Peki bu proje kimler tarafından desteklenmekde? İsrail ve Amerika. Dolayısıyla Türkiye'nin su kaynaklarına doğal tehdit yaratan bu projenin önemli sebeplerinden birisi de bölgede olan su kaynaklarının konrole alınması isteğidir. Diğer taraftan İsrail'in uluslararası hukuk açısından kendi kontrolüne almak istediği diger yer ise Golan Tepeleri'dir. Nedenini bilmeğimiz için Golan Tepeleri'nin yerleştiği konuma bakmamızda fayda vardır. Zengin su kaynaklarının olduğu Golan Tepeleri Suriye'nin güneybatı, İsrail'in ise kuzeydoğusunda yer almaktadır. Suriye'den koparılan bu toprak parçası İsrail'in su kaynaklarının %30'una denk gelmektedir[77]. Diğer taraftan Golan Tepeleri'nin özelliğini anlamak için Galile(Kinneret) Gölü'nün İsrail için taşıdığı önemliliye bakmamız gerekiyor. Şöyle ki bu göl ilkyaz döneminde tam olarak Golan drenaj alanından gelen su kaynakları ile beslenmektedir. Bu gölün kontrol altına alınması

[77] Ejder Kaygusuz, "*Ortadoğu'da İsrail'in Kullandığı Su Kaynakları ve Politikaları analizi*"

için Golan Tepeleri'nin ele geçirilmesi gerektiğini İsrail anlamış ve Golan'ı kendi topraklarına savaş esnasında katmıştır[78]. İsrail bu topraklardan çekildiği takdirde bölgenin su politikası daha çok kendine rakip sayılan Suriye'nin kontrolunde olacaktır.

İsrail su ihtiyacının bir kısmını da Ürdün Nehri vasıtasıyla ödemektedir. İsrail Ürdün Nehri'nin sadece %9'unu kullanmaktadır. 1967 Arap-İsrail Savaşı olmamıştan önce İsrail nehrin sadece %3'ünü kontrol kapasitesine sahipti. Anladığımız kadarıyla Arap-İsrail savaşı neticesinde %6'lık bir kısım İsrail tarafından ele geçirilmiştir. Günümüzde İsrail'in kullandığı suyun %67'si işgal bölgelerinde yerleşmektedir. Savaşlarla kazandıktan sonra jeopolitik açıdan İsrail bölge ülkelerinin su kaynakları ile bağlı olan projelerine kolaylıkla müdahele kabiliyetine sahip bir ülke durumuna gelmiştir[79].

Şekil 1.2. İsrail'in Su ve Güvenlik Kaynağı: İşgal Altındakı Golan Tepeleri, Kaynakça: Turgut Alp Boyraz, "İsrail için Su ve Güvenlik Kaynağı: Golan Tepeleri",

[78] Dursun Yıldız, "*Golan Tepeleri ve Hidro-Strateji*"
[79] Ejder Kaygusuz, *a.g.m.*

Anadolu Ajansı, 28.04.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-icin-su-ve-guvenlik-kaynagi-golan-tepeleri/563092

Sorunları ile dikkat çeken diğer su kaynakları Dicle ve Fırat'dır. Örneğin Irak, Suriye ve Türkiye su ile ilgili olarak doktrin hazırlamışlardır. Fakat her devletin kendi doktrini farklı olduğundan sorunlar çözülmemiştir. Irak bir devlet olarak suyun matematiksel olarak bölünmesinden yana olduğunu her daim ileri sürmüştür. Bu ise Türkiye'nin suların sadece üçte birinin sahip olması demektir. Fakat Suriye ise bu nehirleri uluslararası bir su sayarak, nehirden her devletin kendi ihtiyacına yetecek kadar kullanması gerektiğini söylemiştir. Türkiye ise Suriye ve Irak'ın projelerini BM Uluslararası Komisyonu'na göre doğru olmadığını savunmuştur. Türkiye'nin isteği ise "üç aşamalı plan" olarak bilinmektedir. Ayrıca Türkiye üç devlet tarafından araştırmacıların bu konu ile ilgili fikirlerini öğrendikten sonra harekete geçilmesini istemiştir. Diğer ülkeler ise projeyi araştırmadan reddetmişdir. Bu yüzden günümüzde de sorun çözümüne ulaşamamıştır[80].

Ortadoğu'nun Afrika tarafına bakarsak burada da su sorununun yaşandığını görmekteyiz. Nil'in etrafında insanlar su ihtiyacını karşılasa da diğer bölgeler için bu geçerli değildir. Burada önemli devletlerden birisi de Libya'dır. Kaddafi'nin iktidarı zamanı Libya su sorununu çözmek için girişimlerde bulunmuştur. 1983 yılında "Büyük Adam Nehir Yaptı" projesi sayesinde Libya deniz suyunun kullanımına sınırları içerisinde son vermiştir[81]. Fakat proje Kaddafi'nin devrilmesinden sonra unutulmuştur. Libya İç Savaşı zamanı NATO tarafından Brega tesisi vurulmuştur. Açıklamak gerekirse, Brega tesisi en önemli boru hazırlayan tesislerden birisidir[82].

2.3.5 Stratejik Su yolları

Ortadoğu'nun petrol ve gaz kaynakları körfezler, boğazlar ve kanallar aracılığıyla dünya pazarına çıkarılmaktadır. Bölgede su yollarının stratejik önemliliği burada

[80] Ahmet Kocaoğlu, "*Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye'nin İkilemleri*", s.132-133.
[81] "*Libya'dan 20 Milyar Dolarlık Su Projesi*", Hürriyet Gazetesi, 05.03.2002, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/libyadan-20-milyar-dolalik-su-projesi-57955(Erişim Tarihi: 10.02.2020)
[82] "*NATO "yanlışlıkla" Sivilleri Vurdu"*, Cumhuriyet Gazetesi, 02.04.2011, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/235180/NATO__yanlislikla__sivilleri_vurdu_.html(Erişim Tarihi: 11.02.2020)

gelmektedir. Örneğin Hürmüz Boğazı, Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve diğerleri enerji kaynaklarının taşınması için önemli su yolları sayılmaktadır.

Süveyş Kanalı üzerinde her daim çekişmelerin olduğu stratejik su yolu olarak bilinmektedir. Yerleştiği konumu itibari ile Asya ve Afrika'yı birbirine bağlamaktadır. 1859 yılının 25 Nisan tarihinde Fransız diplomat ve mühendis Ferdinand de Lesseps'in önderliği sayesinde Süveyş Kanalı açılmıştır[83]. Hindistan'a giden deniz yolunun Süveyş Kanalı üzerinden geçildiğinde daha kısa olması Süveyş Kanalı'nı diğer devletler tarafından önemli kılmaktadır. Ekonomik açıdan ele alındığında Mısır Süveyş Kanalı üzerinden her yıl 5 milyar dolara yakın para kazanıyor. Bununla beraber kanal genişlerse 2023 yılından sonra yıllık 13,2 milyar dolar gelir elde edilebilir[84]. Kanalın stratejik yerde olması ve bu kadar para kazandırmasının sonucunda bu bölge daim kanal uğrunda fikirlerin uyuşmamasına zemin hazırlamıştır. Örneğin Süveyş Krizi ve Napaleon'un Mısır'a saldırması ve diğerleri. Mısır'da iktidarda Nasır'ın olduğu dönemlerde Sovyet ve Çin'e yaklaşma politikasından dolayı Süveyş Krizi patlak vermiş, krizin sonunda Mısır politik bir zafer kazanmıştır.

Süveyş kanalından geçerken Hint Okyanusu'na varmak için Kızıldeniz ve sonrasında Bab-ül Mendep'in geçilmesi gerekiyor. Bu yüzden Bab-ül Mendep boğazı da bölge için önemli bir geçiş yoludur. Dünya'nın petrol taşımacılığının önemli geçitlerinden birisi haline gelmiş bu boğazın, Yemen ve Cibuti ile sınırı bulunmaktadır. Yıllık 33 bin ticari geminin geçmesi ve ekonomik olarak ele alındığında yıllık 1,8 trilyon dolar ticari hacmi bu boğazı önemli kılmaktadır. Verilere baktığımızda dünya petrol ihtiyacının %26'sı bu bölgeden geçmektedir[85].

Önemli petrol trafiğinin olduğu diğer stratejik su yolu ise hiç şübhesiz Hürmüz Boğazı'dır. Boğaz İran ile Umman arasında sınırı ayırmaktadır. Zaman zaman bu boğaz da kapanma tehlikesi ile karşılaşmaktadır. Örneğin Irak ve İran arasında

---

[83] Danyal Bediz, "*Süveyş Kanalı'nın Önemi*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 3, 1951 , s.331

[84] Hüseyin Koyuncu, "*Dünyada Ne Kadar Kanal Var, Niçin Yapıldı ve Ne Kadar Gelir Sağlıyor?*", Euronews, 31.12.2019, https://tr.euronews.com/2019/12/30/dunyada-ne-kadar-kanal-var-nicin-yapildi-ve-ne-kadar-gelir-sagliyor(Erişim Tarihi: 11.02.2020)

[85] "*Kızıldeniz'in Kapısı: Babül Mendep Boğazı*", Kuzey Haber Ajansı, 12.04.2013, https://www.dunyabulteni.net/afrika/kizildenizin-kapisi-babul-mendep-bogazi-h255603.html(Erişim Tarihi: 15.02.2020)

yapılan savaş zamanında. Burada her hangi bir hareketlilik petrol fiyatlarına doğrudan etki yapmaktadır. Irak ve İran arasında savaş zamanı her iki taraf birbirinin tankerlerini vurmuş ve hareketlilikten dolayı dünya petrol fiyatlarında önemli değişiklikler olmuştur. Günümüzde ise İran tarafından Amerika'ya karşı bu boğaz önemli kart olarak kullanılmaktadır. İran kendisi ile ilgili bir baskı gördüğü zaman dünyayı boğazı kapatmak isteğini söyleyerek baskıdan yayınmaya çalışmaktadır. Verilere bakarsak, 2018'in ilk yarısında her gün 17,4 milyon varil petrol Hürmüz Boğazı'ndan taşınılmıştır. Eğer dünyada petrol tüketiminin her gün 100 milyon varil olarak düşünersek, o zaman rahatlıkla dünya petrol taşımacılığının yaklaşık olarak beşte biri bu boğazdan taşınılıyor demektir. Bununla beraber irelide anlatacağım üzere bölgede istikrarsızlığın olmasının nedenlerinden birisi olan Katar'ın ihracat yaptığı sıvılaştırılmış doğal gazın nerdeyse tamamı Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir[86].

Hürmüz Boğazı'ndan günde kaç varil petrol ihraç edildi?

Yıl	Milyon varil (günde)
2011	17
2012	16,8
2013	16,6
2014	16,9
2015	17
2016	18,5
2017	17,2
2018	17,4

* 2018 verisi, yılın ilk 6 ayını kapsamaktadır.

Kaynak: ABD Enerji Enformasyon Birimi, Vortexa BBC

Şekil 1.3. Hürmüz Boğazı'ndan Geçen Petrol Miktarı, Kaynakça: "*Hürmüz Boğazı: Dünyanın En Önemli Petrol Damarı*", BBC News Türkçe, 13.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48252309

[86] "*Hürmüz Boğazı: Dünyanın En Önemli Petrol Damarı*", BBC News Türkçe, 13.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48252309(Erişim Tarihi: 15.02.2020)

Japonya kendi petrol ithalatının üçte dördünü Hürmüz Boğazı vasıtasıyla karşılarken, Çin Halk Cümhuriyeti ise petrol ithalatının yarısını bu boğaz vasıtasıyla karşılamaktadır[87].

Amerika ve Irak savaşı'nın Körfez Krizi veya Körfez Savaşı olarak bilinmesinin asıl sebebi Basra Körfezi'dir. Tarihi önemliliğe sahip olan bu körfezin yakınlığında yerleşen tüm devletlere kısaca körfez ülkeleri denmektedir. Şübhesiz körfez ülkelerinde en büyük toprak sahibi İran ve Suudi Arabistan olarak bilinmektedir. İran'dan başka tüm devletler Arap etnisitesini taşımaktadır. Irak hariç diğer körfez ülkeleri kendine İran'ı tehdit olarak algılandıklarından Amerika ile işbirliği ve müttefik ilişkiler içerisindedirler. Hürmüz Boğazı'nı önemli olmasının sebebi dünya petrol ithalatının Basra Körfezi'nden karşılanmasıdır.

[87] Arzu Celalifer Ekinci, "*İran'ın Stratejik Kartı Olarak Hürmüz Boğazı'nın Önemi*", Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 6, Sayı: 2, 2012, s.26.

3. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASI

Rusya'nın coğrafyasına bakarsak, dağların az olduğunu ve genel olarak düz coğrafyaya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu sebepten dolayıdır ki, Rusya tarih boyu genişlemek arzusundan vazgeçmemiştir. Peki bu genişleme nereye kadar olacaktır? Rusya'nın batı sınırlarına bakacak olursak coğrafi korumanın olmadığını söyleyebiliriz. Bununla beraber ana vatandan uzak kalan Kaliningrad'ın da koruma alanında olmadığını ve her zaman saldırıya açık olduğunu söyleyebiliriz. Tarihte Rusya'nın Avrupa içlerine kadar ilerlemesinin nedenlerinden biri de budur. Rusya'nın yayılmacı politikası sadece batı ile sınırlı değildir. Devlet tarihine baktığımız zaman Rusya'nın batı ile beraber doğuya, kuzeye ve güneye doğru yayılmacı politika izlediğini görebiliriz[88].

Sovyetler Birliği zamanı Rusya Ortadoğu'da ve Avrupa'da jeopolitik üstünlüğünü daha da arttırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği batıda Karpat Dağları'na kadar ilerlemiştir. Doğu sınırlarında ise Sovyetler Birliği Kafkas Dağları'nı kendi sınırları içerisine almıştır. Sovyetler Birliği'nin buradan Ortadoğu'ya yönelmesinin ilk sebebi Kafkasya'nı koruyarak kendi sınırında oluşabilecek tehlikeyi önde karşılamaktır. Kafkasya'nın özelliği buradan Karadeniz aracılığıyla Avrupa'ya, Hazar aracılığıyla Asya'ya ulaşım sağlamasıdır. Diğer bir konu ise Ortadoğu'nun enerji kaynaklarının Batılı devletler tarafından ele geçirilmesine karşı çıkmaktır. Rusya için Ortadoğu sıcak denizlere çıkış için önemli bir coğrafyadır.

3.1 Tarihsel Olarak Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Rusya kendine has politikası ile seçilmekte olan ve kendine has jeopolitik çıkarları olan dünyanın büyük devletlerinden biridir. Zaman zaman Rusya'nın gücünden asılı olarak arka bahçe söylediği alan Güney Amerika'ya kadar uzanmıştır. Rusya'nın

[88] Tim Marshall, Coğrafya Mahkumları, 2. Baskı Nisan 2018, İstanbul, Epsilyon Yayınevi, s.23

şimdiki asıl arka bahçesi sayılan Kafkasya, Orta Asya, kısacası eski Sovyetler Birliği'nin kurulduğu yerlerdir. Bu bölgeleri jeopolitik olarak elde tutmak için Rusya'nın Ortadoğu'da varlığı şartdır. Bazen "Sıcak Denizlere İnme" politikası dış politikasının vazgeçilmezi olmuş ve Rusya bu sebepten dolayı Ortadoğu'da İran, Türkiye, Afganistan'la olan savaşlarda yer almıştır. Ortadoğu Rusya için Soğuk Savaş döneminde kendi ideolojisini yaymak için önemli alan olmuştur. Ortadoğu'nun diğer önemi ise iki kutuplu dünya düzeni içerisinde Sovyetler Birliği'nin Amerika ile çatışma sahasına dönmesidir. Büyümekte olan Sovyetler Birliği küresel rekabet çerçevesinde diğer bölgelerde olduğu gibi Ortadoğu'da da Amerika ile karşı karşıya gelmiştir. Rusya İmparatorluk olarak tarihin sayfalarına karıştıktan sonra SSCB ile Rusya yeniden tarih sahnesi çıkmış ve bölgedeki dengeleri kendi jeopolitiğinin verdiği güçle değiştirmiştir. Bölgedeki Anti-Emperyalist hareketlere destek vermiş ve kendi çıkarı doğrultusunda Batı devletlerine karşı devletlere yardımda bulunmuştur. SSCB döneminde Rusya'nın dış politikasının pragmatizmden daha çok ideolojik olduğunu görmekteyiz. SSCB'de Stalin'in ölümünden sonra pragmatizmin azaldığını ve sonrasında ideolojik davranışların SSCB'nin sonunu getirdiğini görmekteyiz[89]. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'nın üzerinde çalıştığı temel ilkelerden birisi Rusya İmparatoluğu ve SSCB'nin dış politikada yaptıklarını yapmamak, dış politikadaki problemlere ideolojik olarak değil, pragmatik olarak yakınlaşmaktır.

Ortadoğu Afrika, Asya ve Avrupa arasında olduğundan petrol taşımacılığın yoğun olduğundan Rusya ve diger devletler tarafından jeopolitik çıkar sahası olarak görülmektedir. Arka bahçeye yapılan saldırının en önde karşısının alınması gerekçesiyle Rusya Ortadoğu'da varlığını devam etdirmektedir. Bununla beraber petrol ve gaz kaynaklarını yöneten devletin dünyanın geleceğine yön verebilmesi ihtimalı Rusya'yı burada harekete geçirecek önemli bir nedendir. Rusya'nın ihracatı enerji ağırlıklı olduğu için bu kaynaklarda hafif bir ucuzlama devletin ekonomisinde kayda değer bir etki bırakıyor.

[89] Primakov, a.g.e, s. 310.

3.2 Bölgesel Ülkelerle İlişkileri Bağlamında Rusya'nın Ortadoğu Politikası

Ne kadar güçlü bir devlet olursa olsun Ortadoğu öyle bir coğrafyadır ki, bölgesel işbirlikleri olmadan burada her hangi bir devletin büyük güç olması ve bölgenin kontrolünü eline alması mümkün değildir. Ortadoğu'da tarihi ile öne çıkan üç güçlü devlet vardır: Türkiye, İran, Mısır. Coğrafyaya baktığımızda enerji kaynaklarının zengin olduğu bölgeler bu üç devlet tarafından adeta kuşatılmıştır. Bu ve diğer sebeplerden dolayı bu üç devlet Ortadoğu'nun önemli devletleri olarak bilinmektedir.

Mısır Kuzey Afrika bölgesinde nüfus açısından en büyük olan devletdir. Afrika'da su sorunu olduğu için Mısır halkının büyük bir hissesi Nil Nehri boyunca yerleşmiştir. Mısır'ın nüfusu 102 milyon, yüzölçümü 1,2 milyon kilometrekare'dir[90]. Kontol ettiği stratejik su yolları ve Afrika ile Asya'nın arasında yerleşmesi göz önünde bulunmaktadır. Dünyadakı en eski devletlerden biri sayılan Mısır jeopolitik olarak da bölgenin en önemli devletlerinden biridir. Nil Nehri'nin burada olması Mısır'ı ilgi odağı etmiştir. Verimli topraklara sahip olan Mısır zaman zaman Persler, Romalılar ve diğer devletler tarafından istilaya uğramıştır. Mısır'ı önemli kılan diğer neden ise Avrupa'dan Uzakdoğu'ya giden yolun üzerinde yerleşmesidir. Fakat Portekizlilerin Hint Deniz yolunu keşfetmesi Mısır'ı dikkatlerden uzaklaştırmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Mısır yeniden dünya güçlerinin ilgi odağı olmuştur[91]. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile beraber Mısır İngiltere ve Fransa için önemli jeopolitik alana çevrildi.

İngiltere, 1882 yılından Mısır'ı işgal ettikten sonra burada 1922 yılına kadar tutunabildi. Özellikle Cromer'in Mısır Yüksek Komiserliği döneminde İngiltere bu bölgede değişiklikler gerçekleştirdi ve kendi sanayisini daha da büyütdü. Cromer'in ekonomi politikası ilk olarak Mısır'ın borçlarını ödemek olmuştur. Bu nedenle Mısır'da yeni nehir ve barajlar inşa ettirmiştir. Cromer'in ekonomi politikaları nedeniyle Mısır'da pamuk üretimi artmaya başlamıştdır. Mısır'ın ham pamuğu böylelikle İngiliz tekstil endüstrisi için hammade olmuştur. Mısır'ın önemli olduğunu

---

[90] "*Mısır*", Anadolu Ajansı, 07.09.2017, https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/misir/903470(Erişim Tarihi: 15.02.2020)

[91] İsmail Çal, "*Süveyş Kanalı Mısır'ı Sömürgecilerin Hedefi Yaptı*", 15.08.2019, https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suveys-kanali-misir-i-somurgecilerin-hedefi-yapti-h145110.html(Erişim Tarihi: 15.02.2020)

gösteren diğer olay ise, o dönemde Mısır'ın İngiltere'nin ham pamuk ihtiyacının üçte birini karşılamış olmasıdır[92].

Yukarıda anlatdıklarımız Mısır'ın coğrafi ve ekonomik açıdan önemli olduğunu göstermektedir. Mısır'ın siyasi tarihinde onu Arap devletleri için rol model yapmış faaliyetleri de bulunmaktadır. Örneğin, 26 Temmuz 1956 tarihinde Mısır tarfından Süveyş Kanal Şirketi'nin ulusallaştırması[93]. Mısır, Süveyş Kanalı üzerinde diğer devletlerin bu kadar baskın bir şekilde iktidarını kabul etmiyordu. Bu nedenle Süveyş Kanalı'nın ulusallaştırılması yönünde adımlar atmaya başlamıştır. Bu karar petrol taşımacılığı konusunda büyük deyişikliklere yol açmıştır. Örneğin, Britanya kendi petrol ihtiyacının %85'ini, diğer Avrupa ülkeleri ise petrol ihtiyacının %50'si Süveyş Kanalı üzerinden sağlanmaktaydı[94]. Bu kanalın ulusallaştırılması ile Fransa, İngiltere ve İsrail Mısır'a karşı askeri operasyonları başlatmıştırlar. Mısır bu savaşta askeri olarak zafer kazanamamıştır, fakat politik zafere ulaşmıştır. Bu politik zafer Mısır'ı ve o dönemde iktidarda olan Nasır'ı Arap dünyası için rol model haline getirmiştir[95].

Medeniyyetlerin beşiği sayılan Ortadoğu'nun diğer önemli ülkesi ise İran'dır. Bölgenin köklü devlet geleneğine sahip bir kaç ülkeden biridir[96]. İran'ın siyasi tarihine baktığımız zaman coğrafyasının önemli bir yere sahip olduğunu görebiliriz. Avrupa ile Asya'nı birleştiren bu coğrafya bir kaç devlet tarafından yönetilmiştir. Avrupalı denizciler deniz yollarını keşfettiği zamana kadar İran bölgesi önemliliğini korumuştur. Bunun nedeni ise İran coğrafyasının İpek Yolu üzerinde yerleşmesidir. Bu coğrafyanın diğer önemi ise zamanın büyük devletleri Rusya ve İngiltere tarafından ilgi odağı olmasıydı. İran İngiltere için sömürgelere giden yolunun üzerinde yerleşmesi bakımından önemli bir ülkeydi. Bu nedenle İngiltere İran'ı kendi nüfuzu altında tutmaya çalışmıştır[97]. Rusya ise İran'a sıcak denizlere inme için bir çıkış yolu olarak bakmıştır. 19. Yüzyılda Rusya Balkanlar'dan sıcak denizlere inme

---

[92] Ahmet Yaramış, "*Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği*", Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı:2, Aralık 2007, s.128

[93] Bürkan Serbest, "*Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 4, 2017, s.700

[94] *A.g.m.*, s.700.

[95] *A.g.m.*, s.708.

[96] Nilüfer Akkoyunlu, "*Değişen Dünya Düzeninde İran Jeopolitiği*", https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AKKOYUNLU-Nil%c3%bcfer-DE%c4%9e%c4%b0%c5%9eEN-D%c3%9cNYA-D%c3%9cZEN%c4%b0NDE-%c4%b0RAN-JEOPOL%c4%b0T%c4%b0%c4%9e%c4%b0.pdf(Erişim Tarihi: 17.02.2020) s.64

[97] *A.g.m.*, s.65

politikasını uygulamış olsaydı bu zaman Avusturya'yla çatışma riski olacaktı. Osmanlı Devleti üzerinden sıcak denizlere çıkış o dönem için uygun olmamıştır. Nedeni ise bu durum gerçekleşecek olursa, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri Rusya'nın karşısında olacaktı[98]. Bu sebepten dolayıdır ki, Rusya'nın sıcak denizlere inmek için iki şansı vardı: Orta Asya ve İran.

İran'ın önemli olmasını sağlayan diğer faktör sahip olduğu zengin kaynaklarıdır. İran petrol kaynakları açısından dünyada üçüncüdür. Dünyada doğalgaz kaynaklarına sahip en büyük ikinci devlettir[99]. Bu kaynaklar İran'ı OPEC'de önemli ülke haline getirmiştir. Demir cevheri açısından 2,8 milyar rezerve sahip olarak dünyada ilk 20 devlet arasında bulunmaktadır[100]. Bununla beraber İran dünyanın kurşun ve çinko rezervlerinin %9'na sahiptir[101]. Bu bilgiler İran'ın doğal kaynaklarının ne kadar olduğunun göstergesidir. İran ekonomisi de çoğunlukla doğal kaynaklara bağımlı durumdadır.

Bölgede İran'ı önemli kılan diğer şeyin Şiilik olduğunu söylersek yanılmayız. 1979 Yılında İran'da gerçekleşen devrim Ortadoğu'yu ilgi odağına çevirmiştir. Şiilik İran'da en önemli dış politika aracı olarak kullanılmaya başladığından ister bölge, isterse de bölge dışında olan diğer devletler bundan rahatsız olmuşturlar. İran için bu mezhep iç politikada birleştirici faktördür. Şiilik sayesinde İran'da bulunan diğer etnisiteler milli kimlik politikalarını üretmeyi başaramamışlardır. İran Şiilik sayesinde bütün etnisiteler için üst kimlik oluşturmayı başarmıştır[102]. Şiilik İran için sadece iç politikada değil, dış politikada da önemlidir. İran ile Akdeniz arasında Irak ve Suriye yerleşmektedir. Irak halkının çoğunluğunun şii olması, Suriye'de iktidarın İran yanlısı olması aslında İran'ı Akdeniz'e yaklaştırmıştır. Bu faktörler diğer devletler tarafında da bilinmektedir. Batılı devletler bu nedenle Arap ülkeleri ile işbirliği yaparak çevreleme politikası ile İran'ın bölgedeki gücünü azaltmayı düşünüyorlar[103]. Önemli jeopolitik düşünürlerden olan Henry Kissinger İran için böyle demiştir: "Eğer Irak Şam İslam Devleti'nin(DAEŞ) elinde bulunan topraklar

[98] Akkoyunlu, *a.g.m.*, s.65
[99] Siret Hürsoy, Hatice Hande Orhon, "*Modern dünya sisteminde sermaye birikimi ve İran'ın enerji politikaları*", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 3, Sayı 2, 2012 s.71
[100] T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Maden ve Metal Sektörü Raporu,13.06.2019, s.3
[101] A.g.e., s.5
[102] Saffet Akkaya, Haleddin İbrahimli, "*İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, 2018, s.167
[103] Akkaya-İbrahimli, *a.g.m.*, s.167

İran'ın eline geçerse bu olayların sonucu olarak Tahran'dan Beyrut'a kadar İran radikal imparatorluğunun zühur ettiği bir hilal ortaya çıkacaktır"[104]. Bu fikiler bize İran'ın bölgede rolunün ne kadar güçlü olduğunu bir daha gösteriyor.

Bölgede kendi tarihi, jeopolitiği ve devlet geleneği açısından diğer önemli ülke Türkiye'dir. Coğrafyasının özelliklerine bakacak olursak Türkiye: Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yaklaştığı sahada, Akdeniz havzası içinde yer almaktadır[105]. Mackinder'e göre Türkiye Avrasya ve Afrika kıtalarının oluşturduğu Dünya Adası'nın merkezinde yer almaktadır[106]. Coğrafi durumundan dolayı batı ve doğu kültürünü sentezleyen bir ülke durumundadır. Bununla beraber Türk dünyasının merkezi konumundadır[107]. Türkiye Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar uzanan Türk kültürünün Akdeniz'deki uzantısıdır söylersek yanılmayız.

Türkiye Batı ülkeleri açısından batıda Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin karşısını alan önemli coğrafyadır. İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin Türkiye'nin elinde bulunması Rusya'nın batı taraftan Akdeniz'e inmesinin karşısının almıştır[108]. Boğazlar her zaman büyük önemliliğe sahip olmuştur. Fransız yazar Petrus Gyllius İstanbul Boğazı hakkında: "İstanbul Boğazı, bütün diğer boğazlardan üstündür, çünkü iki denizi ve iki dünyayı tek anahtarlar açmaktadır" diye söylemiştir[109].

Türkiye'nin doğu tarafına baktığımızda da Rusya'nın Ortadoğu'ya inmesinin karşısının alındığını görmekteyiz. "Erivan-Ağrı-Bitlis-Diyarbakır-Basra" mihverinin Türkiye tarafından kapatılması bunu göstermektedir. Rusya tarafından bakıldığında ise Türkiye: Rusya'ya ve Kafkasya'ya ola bilecek saldırının karşısında bulunan ülke konumundadır. Bu önemli jeopolitik her zaman Türkiye'yi doğu ve batı ülkeleri tarafından önemli yapmaktadır. Bununla beraber Türkiye'nin yerleştiği coğrafyanın

---

[104] Henry Kissinger, "Kak spasti Blijniy Vastok ot kollapsa"(*Как Спасти Ближний Восток от коллапса*), https://globalaffairs.ru/articles/kak-spasti-blizhnij-vostok-ot-kollapsa/

[105] Faruk Kaya, "*Coğrafî Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri*", Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, s.1

[106] *A.g.m.*, s.3

[107] İlknur Şimşek, "*Türkiye'nin Jeopolitik Önemi; Köprü mü, Kanat mı, Merkez mi*?", s.6, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5222/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi

[108] Ali Fikret Atun, "*Dünya üzerinde Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu ve Önemi*", http://www.kibristkd.org.tr/pg_319_dunya-uzerinde-turkiyenin-jeopolitik-ve-jeostratejik-konumu-ve-onemi

[109] Kaya, *a.g.m.*, s.9

Avrupa ülkeleri açısından da önemli olduğunu söyleyebiliriz . Bunun nedeni ise Ortadoğu ve Hazar Havzası'ndan enerjinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçmesidir.

Türkiye'nin önemliliğini arttıran diğer bir olay ise Müslüman dünyası içerisinde büyük nüfuza sahip olmasıdır. Siyasi tarihe bakacak olursak Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı fethetmesi ile beraber halifelik makamına sahip olmasını görüyoruz. Ridaniye Muharebesi'nin kazananı olarak Osmanlı kendi nüfuz alanını genişletmiş ve müslüman dünya içerisinde önemliliğini arttırmıştır[110]. Bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı müslümanlar üzerinde önemli bir yetkiye sahip olmuştur. Cumhuriyetden sonra halifelik kaldırılsa da Türkiye'nin İslam ülkeleri arasında nüfuzu kaybolmamıştır. Türkiye'nin diğer İslam ülkelerine oranla daha laik bir sistemle yönetilmesi doğu ve batı ülkelerinin bu coğrafyaya ilgisini arttırmıştır. Jeopolitik düşünürlerden Huntigton'a bakacak olursak kendi yazılarında Türkiye'nin en önemli İslam ülkesi olmasını vurgulaması bunun göstergesidir. Huntigton'a göre gelecekte savaşma ihtimalı olacak medeniyetlerin bir çoğunun merkezi vardır. Fakat İslam ve Afrika ülkelerinin merkezi bulunmamaktadır. Kendi yazılarında Türkiye'nin bu merkez için en uygun devlet olduğunu bildirmektedir[111].

3.2.1 İran'ın Rusya İçin Önemi

İran yerleştiği jeopolitik konum açısından sadece Rusya için değil, diğer devletler için de önemli olarak görülmektedir. Doğu tarafına bakacak olursak Afganistan'a oradan da Çin'e gidecek yolun üzerinde yerleştiğini görmekteyiz. Kuzey tarafdan Kafkas ülkeleri ve Türkmenistan'la, güney tarafdan dünya için en önemli sayılan Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı ile, batı taraftan ise Irak ile komşu olduğunu görmekteyiz. İran Rusya için Orta Asya anlamını taşımaktadır[112]. Orta Asya devletleri müslüman ve İslam'ın sünni kolundan sayılmaktadırlar. İran bu bölge için kilit bir rol oynamaktadır. Açıklamak gerekirse İslam'ın sünni kolu ile Orta Asya arasındakı yolu kapatmaktadır. Rusya İran'la adeta burada derin işbirliğine gitmesinin diğer sebebi ise, kendi dahilinde olan sünni kesimi İran ile dengelemektedir. Ortadoğu'dan cihatçı akımların İran sayesinde önü alınıyor. Rusya

[110] Abdurrahman Atçıl, "*Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilat ve Hukuk"*, İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı: 38, Yıl 2017, s.92
[111] Kaya, *a.g.m.*, s. 11
[112] Dugin, Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım, 10. Baskı, Küre Yayınları,2014, s. 76.

burada İslam'a karşı İslam modelini iyi uygulamaktadır. Rusya, SSCB'nin dağılmasından sonra eski Sovyet Cumhuriyeti sayılan bölgelerde yeniden kendi gücünü kazanmak için İran ile ilişkileri güçlendirmiştir[113]. Sadece Amerika değil, Türkiye'nin de Orta Asya'ya yönelme çabaları iki devletin işbirliği sonucunda azalmıştır[114]. Primakov bu işbirliğinin İran'a da faydalı olacağını ve Tacikistan İç Savaşı'ının bitmesi iki devletin çıkarı için olumlu olduğunu söylemiştir. İran'ın yardımı sayesinde Rusya Tacikistan'da ateşkesi sağlaya bilmiştir[115].

Bölgesel olarak baktığımızda Yemen, Irak, Lübnan, Suriye ve hatta Afganistan'da İran'ın yayılmacı politika izlediğinin şahidi olmaktayız. İslam dünyasının önemli çoğunluluğunun sünni olması İran'ın İslam alemi içerisinde en önemli devlet haline gelmemesi için kısıtlayıcı neden sayılmaktadır.

İslam Devrimi'nden sonra İran'ın İsrail ve Suudi Arabistan ve Amerika yayılmacılığına karşı böyle politika izlemiştir. İslam Devrimi sonrasında anti-emperyalist bir politika izleyen İran, SSCB, Çin ve Kuzey Kore ile müttefik haline gelmiştir. İran devrimden önce batı yanlısı bir politika izlediğinden SSCB ile ters çıkarlara sahip ülke gibi tanımlanmaktaydı. Fakat devrim sonrası dengeler değişmiştir.

SSCB'nin dağılması sonrasında İran, Kafkasya ve Orta Asya üzerinde önemli bir role sahip olmak için bir kaç girişimde bulunmuştur[116]. Rusya'nın SSCB'den sonra kendi arka bahçesine dönmesi sayesinde bu rol azalmamış, aksi olarak daha da güçlenmiştir. En önemli neden İran ve Rusya'nın Amerikan karşıtlığı konusunda ortak hareket etmesidir. İran ve Rusya'nın ilişkilerinin ivme kazanması sonucunda Amerika Afganistan üzerinden Orta Asya bölgesine dahil olamamıştır. Bununla beraber iki ülkenin işbirliği sayesinde Kafkasya'ya Amerika'nın ortağı olan Türkiye'nin girişi kısıtlanmıştır. Bununla beraber Azerbaycan'ın genişlenmesinin karşısının alınması ve Dağlık Karabağ'da iki devletin işbirliği sayesinde Azerbaycan

---

[113] N.B. Grayevski, "Rosiisko-İransko Sotrudnichestvo vo Vremya Grajdanskoy Voynı v Tadjikistane"(*Российско-Иранское Сотрудничество Во Время Гражданской Войны в Таджикистане*), s. 301.
[114] *A.g.m.*, s. 302.
[115] *A.g.m.*, s. 305.
[116] V. İ. Yurtayev, "Rossiya i İran: İstoricheski paralleli razvitiya"(*Россия и Иран: Исторические параллели развития*), s. 49.

bölgede sıkıştırılmıştır. Rusya'nın İran'la işbirliği sadece Rusya'nın kazanması anlamına gelmemektedir. Sahip olduğu teknoloji ve enerji kaynakları ve atom silahları İran için önemlidir. Rusya'nın bu alanlarda İran'ı nasıl desteklediğini görmekteyiz[117].

İki ülke için Afganistan adeta önemli bir jeopolitik çıkar alanına dönüşmüştür. Afganistan'ın doğal gazı SSCB zamanından bilinse de, günümüzde daha çok lityum yatakları ile dikkat çekmektedir. En çok lityum yataklarına sahip ikinci ülke konumundadır[118]. Afganistan yapısı itibari ile sünni ve müslüman ülke olarak bilinmektedir. Farklı etnisiteler içinde barındıran Afganistan Amerika tarafından kendisine düşman olarak seçilerek operasyon bölgesi haline gelmiştir. Rusya ve İran bu bölgeden kendine gelebilecek bir tehlikeyi önde karşılamak adına çeşitli işbilikleri yaparak Amerika ve terörle mücadele aparmaktadır. Afganistan'ın kuzeyinde Orta Asya ülkeleri yer almaktadır, Batısı ise İran İslam Cümhuriyeti'dir. İran için Afganistan'da önemli etnik gruplardan birisi Taciklerdir.

Tablo 1. Afganistan'ın Etnik Yapısı

ABD Verileri		Hazara Derneği Verileri	
Etnik Yapı	Oran %	Etnik Yapı	Oran %
Peştun (Kuchis)	42	Peştun	39
Tacik	27	Hazara	25
Hazara	9	Tacikler	21
Özbek	9	Özbekler	6
Aymak	4	Aymak, Türkmen, Baluch ve Diğerleri	9
Türkmen	3		
Baluch	2		
Diğer	2		

Şekil 1.4, Afganistan'ın Etnik Yapısı, Kaynakça: Mehmet Toplu, "*Hazara Türkleri'nin Geçmişi ve Bugünü*", 19.05.2020, https://afganistanhazaralaridernegi.org.tr/2020/05/19/hazara-turklerinin-gecmisi-ve-bugunu/

[117] Yurtayev, *a.g.m.*, s. 53.

[118] "*Afgan İşgalinin 3 Trilyon Dolarlık Nedeni*" Aydınlık gazetesi, 21.08.2017, https://www.aydinlik.com.tr/afgan-isgalinin-3-trilyon-dolarlik-nedeni-ekonomi-agustos-2017-1(Erişim Tarihi: 18.02.2020)

Orta Asya'da Türk olmayan Fars etnisitesine sahip olan yegane topluluktur. Afganistan'daki Tacik topluluğu aracılığıyla İran Tacikistan'la karadan kendi ilişkilerini yürütmektedir. Bu hem İran için hem de Rusya için önemlidir. Şöyle ki, adeta bir blok şeklinde olan bu yer Amerika'dan gelen tehlikeyi daha önde karşılamaktadır. İran, Tacikistan ve Rusya bu bölgede işbirliği yaparak Amerika'yı bölgeden çıkarmak isteğindedir.

İran ile Rusya arasında diğer işbirliği bölgesi ise Hazar Denizi'dir. Şöyle ki, SSCB zamanında Hazar Denizi İran ile 2 devlet arasında bölünmüştü. Fakat SSCB'nin dağılmasıyla beraber bu bölgede sorunlar oluşmaya başladı. Açıklamak gerekirse, zamanında SSCB ve İran arasında bölünen bölgeye şimdi 3 devlet daha eklenmiştir. Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan'ın da Hazarın statüsü ile ilgili talepleri olmuştur. Fakat, İran'ın koz olarak kullandığı yegane mesele Hazar'ın deniz değil, göl olduğunu savunmaktı. Eğer Hazar bir göl olarak ele alınarsa, o zaman tüm bölgeler beş devlet arasında beraber şekilde paylaştırılıcaktı. Hazar'ın bu kadar önemli olmasının asıl nedeni ise burada enerji rezervlerinin yoğunluk olmasıdır[119]. Aktau'da görüşmeler sırasında 20 yıldan fazla olan bu problem İran ve Rusya'nın önderliğinde çözüme kavuştu. Aktau kararları içerisinde kıyıdaş ülkelerden başka bir ülkenin ordusunun Hazar Denizi'ne giremeyeceği ile ilgili bir karar vardır. Bu ise açıkca söylemek gerekirse, Amerika veya diğer NATO ülkelerinin gelecekteki Hazar'a yönelik bir addımını önlemek görevini taşımaktadır[120].

Rusya ve İran arasındakı diğer önemli işbirliği alanı Çeçenistan sorunudur. Sovyetler'in dağılmasından sonra Rusya adeta bir çöküş dönemine girmiş ve iç politikada milliyetçilik daha çok öne çıkan cereyan olmuştur. Fakat bu cereyan Rusya için problem halletmemiş ve aksine olarak Rusya için yeni sorunlar çıkarmıştır. 1990'ların başlangıcında Çeçenistan tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Çeçenistan'ın bağımsızlığı Rusya'nın Kafkasya'dan çekilmesi anlamına gelmekteydi. Diğer müslüman devletler tarafından bu direnişe destek bulunsa da, İran tarafı olaya Çeçenistan tarafından değil, Rusya tarafından bakmıştır. Bunun nedenlerinden biri Çeçenistan'ın şeriat hukukunu kabul etmesi idi. İran tarafından

[119] "*Xəzər Dənizinin Hüquqi Statusu Razılaşması Barədə Nələri Bilməliyik?*", BBC Azərbaycanca, 13.08.2018, https://www.bbc.com/azeri/region-45167460. (Erişim Tarihi: 20.02.2020)
[120] Elnur İsmayıl, "*Hazar Denizi Anlaşması ve Değişen Jeopolitik Dengeler*", Bilge Adamlar Stratejik Araştımalar Merkezi ,16 Ağustos 2018.

bakıldığında Çeçenistan'ın sünni bir şeriat devleti olması hoş karşılanmamıştır, Rusya ile işbirliği güçlendirilmiş ve Çeçenistan'ın bağımsızlığının karşısı alınmıştır. İran'ın İslam Devrimi'nden sonra dini bir devlet olması bu sorundan sonra adeta sorgulanmış ve dini devlet olmadığının bir delili olarak görülmüştür. Ortadoğu'da dini açıdan şekillendirilmiş dış politika olsa da, Orta Asya ve Kafkasya'da olan olaylardan sonra devlet çıkarının daha önemli olduğunu görmekteyiz[121].

İran ve Rusya doğalgaz rezervi bulunan devletler olduğundan, bu alanda da fazla işbirlikleri bulunmaktadır. Dünyada en fazla doğalgaz rezervi sıralamasında Rusya birinci, İran ise ikinci yeri tutmaktadır[122]. Avrupa ve Uzak Doğu ülkeleri doğalgaz konusunda Rusya ve İran'a fazla bağımlıdırlar. Avrupa devletleri bu bağımlılığı kırmak için Orta Asya üzerinden doğalgaza ulaşmak istemektedirler. Orta Asya devletleri arasında Türkmenistan doğalgaz kaynakları bakımından bölgede birinci, dünyada ise dördüncüdür. Trans Hazar boru hattı vasıtasıyla Hazar denizinin altından Türkmenistan'ın doğalgazı Bakü'ye oradan ise Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç edilecekti. Bu proje Amerika ve Avrupa tarafından olumlu olarak karşılansa da, fakat Rusya'nın Avrupa'daki doğalgaz tekeline tehdit olarak algılandığından, Rusya ve İran tarafından engellenmiştir[123]. İran'ın o zaman Ankara Büyükelçisi Alireza Bikdeli Türkiye'nin doğazgaz konusunda İran ile işbirliği yapması gerektiğini söylemesi İran'ın bu projeye karşı olduğunu göstermektedir[124]. İran ile Rusya'nın jeopolitik konumu ve işbirlikleri Avrupa'nın doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlı olmasını sağlamaktadır.

İran için enerji kaynaklarının öneminden bahsetmiştik. Nükleer enerji politikaları İran'ın Amerika ve Batı devletleri ile ters düştüğü diğer bir alandır. İran'ın nükleer elde etmek istemesinin bir kaç amaca bağlı olduğunu bilmekteyiz. En önemlileri bölgesel ülkeler üzerindeki üstünlüğünü sağlamak ve Ortadoğu'da bir lider devlet olması söylenilebilir. Ne kadar bölge devletleri ile hatta Rusya ile tutuşmasa da "Büyük İran" idealı bu devlet için önemlidir. Bu yolda uluslararası bir müdaheleye

[121] Bekir Aydoğan, "*İran'ın Kafkasya ve Orta Asya Politikaları*" Politika dergisi, 26 Eylül 2011.
[122] Murat Temizer, "*Dünyada En Fazla Doğalgaz Rezervi Rusya'da"*,Anadolu Ajansı, 22.06.2018, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunyada-en-fazla-dogalgaz-rezervi-rusyada/1181860(Erişim Tarihi: 20.02.2020)
[123] Elnur İsmayılov, Türkan Budak, "*Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'In Enerji Politikası*", Bilgi Strateji, Cilt: 6, Sayı: 11, Yıl: 2014, s.43.
[124] *A.g.m.*, s.44.

karşı durması için de nükleer bir devlet olması şartdır. İran her ne kadar doğalgaz ve petrol kaynakları ile zengin olsa da, bunun pahalı olduğunu söylemekte ve nükleer enerjinin devlet için önemli olduğunu savunmaktadır[125]. Her ne kadar İran'ın bu isteğine Amerika ve müttefiki ülkeler karşı çıksa da, zamanında Amerika tarafından İran'ın nükleer devlet olma isteği desteklenmiştir. Şah rejimi zamanı Amerika ile müttefik İran, SSCB'ye karşı önemli bir güç olmak için nükleer enerji devleti olmak istediğini belirtmiştir. Afganistan'a müdahele İran'a bu alanda ivme kazandırmıştır. Fakat İran Devrimi'nden sonra Ortadoğu'da dengeler değişdiğinden İran kendisi bağımsız bir devlet olması için güçlü olmasını anlamış ve Amerika desteği olmadan bu alanda irelilemek istemiştir. İran ve Irak arasında olan savaştan sonra İran bu mevzuda ciddi adımlar atmıştır. Amerika desteğini kendi arkasında hissetmeyen İran SSCB ile ve çöküşünden sonra ise Rusya ile bu alanda işbirliği yapmıştır. Çin Amerika tarafından yaptırımların olabileceğini düşünürek İran'a bu konuda destek olmamıştır[126]. İran'ın Rusya tarafından destek görmesi Medvedev'in iktidarına kadar olmuştur. Medvedev iktidara geldiği zaman Amerika ile işbirliğine önem vermiş ve hatta İran karşıtı yaptırımlara da imza atmıştır. Bunun ardından S300'lerin İran'a verilmemesi işbirliğini aksatmıştır[127]. Bütün bunlara rağmen Putin yeniden iktidar olduğu zaman İran ile işbirliğini güçlendirilmiştir. Yeniden iktidar olan Putin, Kırım ve diğer olaylar da keskin politika izlemiştir.

İran'ın devrimden sonra güçlü bir şekilde Rusya ile askeri işbirliğine girdiğini de söyleyebiliriz. İran ile Rusya'nın askeri işbirliği 1667 senesinden başlamaktadır. Açıklamak gerekirse, ilk Rus filosu İranlı tüccarlar tarafından finanse edilmiştir. İran'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler'in burada Mahabad Cumhuriyeti ve Azerbaycan Milli Hükumeti'ni kurmasının ardından İran ile ilişkiler zayıflasa da sonrasında ilişkiler güçlenmiştir. Hatta İran İslam Devrimi'nden önce beş yüze yakın asker SSCB'de tahsil görmüşlerdir. Devrimin ardından patlak veren Irak ve İran arasında savaşta SSCB İran'dan taraf olmuş ve İran'a silahlarla destek vermiştir. SSCB'nin Afganistan'da mağlup olması ve Humeyni'nin ölümü sonrasında SSCB ve

---

[125] Ayşegül Ketenci, "*Rusya-İran İşbirliği "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" Sonrası Değişen Dengeler*", Bilgi Strateji, Cilt: 10, Sayı: 18, Yıl: 2018, s.77.
[126] *A.g.m.*, s.78-79.
[127] Jahangir Karami, "*Iran and Russia in Post JCPOA Era*", Iran Review, 26.07.2016, http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-and-Russia-in-Post-JCPOA-Era.htm(Erişim Tarihi: 21.02.2020)

İran ilişkisinde aksama söz konusu olmuştur. Fakat 1989 yılında İran ile SSCB arasında bağlanmış anlaşma sayesinde İran SSCB'den en fazla silah alan ülkeler arasında ilk yerlerde olmuştur. Anlaşmaya göre İran SSCB'den S200, MİG-29, Su-24, Mi-17, tanklar ve silahlar almıştır. 2000 ve 2007 yılı arasında İran Rusya'dan 2 milyar değerinde silah almıştır. Bununla İran Rusya'dan en çok silah ithal eden üçüncü ülke durumuna gelmiştir. 2016 yılında da İran Rusya'dan S300'leri almak için 1 milyar dolar ödemiştir[128]. SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya bir çok alanda zayıflasa da İran'a 1992 ve 2014 yılları arasında 3 milyar 469 milyon değerinde silah satışı gerçekleştirmiştir[129].

3.2.2 Rusya'nın Irak Politikası

Ortadoğu ülkelerinin enerji kaynakları açısından en zengin ülkelerden biri Irak'tır. Zaman zaman Pers, Arap, Osmanlı, İngiliz ve diğer imparatorluklar tarafından yönetilmiştir. Irak'ın siyasal tarihinde darbelerin önemli yeri vardır. Irak Cumhuriyetin ilanı 1958 yılına dayanmaktadır. Fakat bununla da bitmemiş, ardından Baas partisi tarafından darbe yapılmış, beş sene sonra bir daha darbe olmuştur. Bu darbelerden sonra iktidar Saddam Hüseyin'in elinde olmuştur.

Irak ile SSCB arasında diplomatik ilişkiler 1944 yılından itibaren başlamıştır. Irak'ta Baas Partisi'nin iktidara gelmesi sonucu SSCB ile yaklaşma olmuştur. SSCB tarafından her zaman Arap sosyalizmi diye anılan ideolojik yapılar desteklenmiştir. Baasçılık kendisinde Arap sosyalizmini ve Arap milliyetçiliğini barındırdığından SSCB tarafından jeopolitik çıkarlar doğrultusunda desteklenmiştir[130]. 1972'ci yıl SSCB ve Irak arasında bağlanmış dostluk anlaşması ile iki devlet birbirilerine daha da yakınlaşmıştır. Fakat Irak'ın ekonomisi petrol gelirlerine bağlı olması ve petrolu kendisinin çıkartacak teknolojiye sahip olmaması onu Amerika'ya yaklaştırmıştır.

---

[128] Vladimir Sajin, "*Voenno i Voenno-Texnikheskoe Sotrudnichestvo Rossii i İrana: Vchera, Cegondnya i Zavtra*"(*Военно и Военно-Техническое Сотрудничество России и Ирана: Вчера, Сегодня и Завтра*), The İnternational Affairs, 09.04.2019, https://interaffairs.ru/news/show/22161(Erişim Tarihi: 21.02.2020)

[129] Ahmet Sapmaz, Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm, Askeri Doktrinler, Askeri Müdaheleler, Nedenler, 1. Basım, Ankara Mart 2018, s.277.

[130] Dugin, a.g.e., s. 379.

SSCB ise buna cevap olarak ilişkilerde daha çok İran'a destek vermiştir. Bunu Irak ve İran arasında savaşta daha da açık bir şekilde göstermiştir[131].

Birinci Körfez Savaşı zamanı ise Irak sadece SSCB ile değil, bütün dünya devletleri ile olan ilişkilerine zarar vermiştir. Irak'ın Küveyt'i işgali SSCB tarafından Birleşmiş Milletler'de kınanmış ve hatta SSCB yaptırımdan yana olduğunu belirtmiştir. Karşı operasyon sayesinde Küveyt Irak işgalinden kurtulmuş ve yeniden bağımsızlık kazanmıştır. Irak ekonomisi her taraftan yaptırım kararları ile karşı karşıya kalmış çökmüştür. Bunlar Irak'ın silahlanmasının karşısını alamamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra uluslararası arenada önemli kayıp yaşamış Rusya sadece Irak'a karşı saldırıyı kınamakla kalmıştır. Irak Amerika tarafından işgal edildikden sonra iktidar ülkenin çoğunluğu sayılan Şii'lerin eline geçmiştir.

Irak'ın işgalinin ardından ülkenin toprakları Arap Baharı ile kendine zemin bulmuş olan DAEŞ tarafından işgal edilmiştir. Buna karşı mevcut Irak iktidarı ile beraber Rusya, İran, Suriye birleşerek kendi tavırlarını koymuşlardır. Dört devlet tarafından istihbarat paylaşılması DAEŞ'e karşı önemli bir darbe vurmuştur[132]. İŞİD ve diğer köktendinci harekatlar Rusya'nın bağımsızlığına tehdit olarak algılanmaktadır. Bunun asıl nedeni Kafkasya'da bu tip örgütlere katılımın fazla olmasıdır. Bu yüzden bu tip örgütler Rusya tarafından terör örgütleri sırasına dahil edilmiştir[133]. Bununla beraber Kuzey Kafkasya asıllı İŞİD'in komutanı Ebu-Ömer el-Şişani'nin açıklamasında Çeçenistan ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının bağımsızlığını savunması Rusya'yı harekete geçirmiştir[134]. Rusya'nın arka bahçesi olarak tanımladığı Orta Asya'dan çoğunlukla köktendinci insanların İŞİD'e katılması gelecekte Orta Asya'ya da bu çatışmanın taşınması Rusya için bir tehlike

---

[131] Emine Zeynep Daban, Cihan Daban, "*Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahelesi*", Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2018, s.93

[132] "*Irak, Suriye, İran ve Rusya İŞİD'e karşı Bağdat'da Koordinasyon Merkezi Kuracak*", BBC News Türkçe, 27 Eylül 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150927_suriye_iran_Irak_rusya_isbirligi(Erişim Tarihi: 24.02.2020)

[133] Erdem Sahin, "Verxovniy sud priznal İG i "Djebhet an-Nusra" teroristicheskimi organizachiyami"(*Верховный суд признал ИГ и "Джебхат ан-Нусра» террористическими организациями*), TASS Russian News Agency, 29 Aralık 2014, https://tass.ru/politika/1677833(Erişim Tarihi: 24.02.2020)

[134] Elnur İsmayılov, "*Rusya'nın İŞİD'le Mücadele Politikası*", Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9 Mart 2015, s.2.

niteliğindedir. Rusya ve Çin'in önderliğinde kurulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün amaçlarından biri de Orta Asya'da olabilecek bu tür olayların karşısını almaktır[135].

Irak ve Rusya arasında ilişkiler olduğunda petrol konusunda işbirliklerini ve Rusya'nın bu ülkedeki olan petrol şirketlerini göz ardı etmek mümkün değildir. Enerji sahalarının kullanımında önemli olan Lukoil ve Gazprom Neft şirketleri Irak'ta da bulumaktadırlar. Fakat diğer devletlerin şirketlerinden farklı olarak Rusya'nın bu şirketleri terör saldırılarının olduğu bölgede değil, kısmen istikrarlı yerlerde faaliyette bulunmaktadır. Bu yüzden diğer devletlerden farkl olarak Rusya kendi şirketlerinin korunmasına lüzum görmemiştir. Irak'ın doğusunda, güneyinde, kuzeyinde faaliyetlerini sürdürmektedirler[136].

Irak ve Rusya'nın askeri alanda işbirliklerinin olduğunu söyleyebiliriz. Irak'ın silah envanterinde Rusya'ya ait silahların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz. 2012 yılında Irak ve Rusya arasında 4,3 milyar dolar değerinde anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Rusya Irak'a Mİ-35, Mİ-28 helikopterlerini satmıştır. Hava hücumundan korunmak için 2014 yılında Su-25 savaş uçaklarının alınması ile ilgili anlaşma imzalanmıştır[137]. Bununla beraber 2017 yılında Rusya ve Irak arasında T-90 tanklarının alımı ile ilgili anlaşma imzalandığını bilmekteyiz[138]. Rusya'nın bu bölgelerde kendi silahını satması ekonomisini güçlendirmekle beraber, gelecekte burada olan devletlerin silahlar bakımından kendisine bağımlı olmasına zemin hazırlamaktadır.

3.2.3 Rusya Dış Politikasında Filistin Sorunu

Filistin'in 1948-2020 tarihleri arasındaki coğrafyasına baktığımız zaman sabit bir toprak bütünlüğünün olmadığını görebiliriz. Bunun sebebi bölgeye Yahudilerin göç etmesinden sonra Arap-İsrail Savaşları'nın olmasıdır. Tarihte gördüğümüz İsrail-

---

[135] İsmayılov, *a.g.m.*, s.3.
[136] *A.g.m*, s.4-5.
[137] Eduard Pesov, "*Mejdugosudarstvenniy otnosheniya Rossii i Iraka* "(*Междугосударственные отношения России и Ирака*), RİA Novosti, 23.07.2017, https://ria.ru/20170723/1498945524.html(Erişim Tarihi: 24.02.2020)
[138] Artur Khetagurov, "*Voenno-tekhnicheskoe sotrudnichestvo Rossii: gosudarstva Blijnego Vostoka"(Военно-Техническое Сотрудничество России: государства Ближнего Востока)*, Российский Совет По Международным Делам, 13.10.2017, https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/geopolitics-arms-market/voenno-tekhnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-gosudarstva-blizhnego-vostoka/

Arap savaşlarını İsrail kazanmış ve kendi yaşam alanını büyütmüştür. Bu konunun tarihsel arka planına bakarsak 19. ve 20. yüzyıla bakmamız gerekmektedir. Bu bölgeler Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı tarafından yönetilmiştir. Aynı zamanda bu bölgede kendisini hakk sahibi iddia etmekte olan İngilizler ve Fransızlar vardı. Kırım Savaşı'na kadar Rusya İmparatorluğu'da bu bölgede güç sahibi olmak için önemli girişimlerde bulunmuştu. Fakat Kırım Savaşı'nda Fransız ve İngilizlerin desteğiyle Osmanlı Rusya İmparatorluğu'nu mağlup etmiş ve bu bölgede Rusya İmparatorluğu'nun gücü zayıflamıştır. Rusya'nın da diğer imparatorluklar gibi Kudüs'e özel ilgisi olmuştur. Bu tavır Rusya'nın Ortodoks dünyasına hamilik iddiasından kaynaklanlanan tarihi tutumdur. Rusya tarihinde Ortodoksluğun büyük bir öneme sahip olduğunu söylemezsek büyük bir yanılgıya düşmüş olarız[139]. Ruslar Hıristiyanlığı Bizans'tan almış olduğuna göre Ortodoks inancına sahiptirler. Osmanlı'nın Konstantinopolis'i kendi topraklarına katması ile beraber artık Ortodoksluğun bir merkezi kalmamıştır. Fakat ortaya Ruslar tarafından "Üçüncü Roma" felsefesi atılmıştır. Bu siyasi doktrin Filofey adı ile tanınmış rahip tarafından ortaya atılmıştır. Onun fikirlerine göre, Birinci Roma'nın yıkılması Ortodoksluğu değil Katolik mezhebini seçmesi ile başlamıştır. İkinci Roma'nın Katoliklerle yaptığı işbirliği nedeni ile dağılmıştır. Şimdi ise Üçüncü Roma vardır. Üçüncü Roma Moskova'dır ve asla dördüncüsü olmayacaktır[140]. Bu fikirler aslında Rusya'nın Ortodoksluğun merkezine geçmesini ve bundan sonra Ortodoks ülkelerinin hamiliğini yapacağını bildirmektedir.

Rusya'nın 19. yüzyılda bu bölgede yabancı konsollar açması, misyonerlik faaliyetlerini yürütmesi bölgedeki gücünü çoğaltmıştır[141]. Rusya'nın burada en önemli kolu İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti'dir. Bu cemiyetin birinci görevi bölgede yaşayan halklarla Rusya'nın arasında ekonomik, kültürel ve diğer açılardan bağ kurmak olmuştur. Rusya'dan kutsal topraklara giden hacılar bu cemiyet sayesinde korunmuşlardır. Bu cemiyetin diğer amacı ise bölgenin kültürel ve tarihi

[139] Lev Gumiliyev, Ot Rusi Do Rossii (От Руси До России), АЙРИС ПРЕСС, МОСКВА 2008 , s.59.
[140] Salih Yılmaz, Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017, 1. Basım, Nisan 2018 s. 225-226.
[141] A.g.e., s. 220.

mirasına ait her bir bilimsel makaleyi desteklemek idi[142]. Fakat Kırım savaşı zamanı Rusya'nın aldığı mağlupiyet bu bölgedeki haklarını kısıtlamıştır.

Kırım Savaşı sonrası Rusya bölgedeki etkinliğini artırmak amacıyla farklı bir strateji izlemiştir. Rusya Avrupa'da kaybettiği prestiji Orta Asya ve Çin üzerinden kazanmaya başlamıştır. İmparator II. Aleksandr döneminde Rusya yeniden Doğu'ya yönelen politika izlemeye başladı. Onun kardeşi Grandük Konstantin Nikolayeviç, Doğu bölgesinde Rusya'nın etkin bir rolu olmasını savunmuştur. Bu nedenle kendisi devlet görevlisi sayılan Boris Pavloviç Mansurov'u bu bölge için görevlendirmiştir. Mansurov önemli raporlar hazırlayarak Rusya'nın bu bölgede olmasını istemiştir. Onun isteği üzerine 1859 yılında Dış İşleri Bakanlığı Asya Bölümü'nün himayesinde Filistin Heyeti kurulmuştur. Bu Filistin Heyeti'nin temelleri üzerine sonrasında Filistin Ortodoks Cemiyeti kurulmuştur[143].

Rusya İmparatorluğu dağıldıktan sonra yerini SSCB'ye bırakmıştır. İç savaş yaşayan Rusya'da Bolşevikler iktidara gelmiş ve ülkenin siyasi olaylara bakışı adete bir ideolojik çerçeve ile kısıtlanmıştır. Fakat buna rağmen ülkede Slavofil akımı güçlü olduğundan kutsal topraklara ilgi azalmamıştır[144].

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya düzeni değişmiş ve yeni dengeler oluşmuştur. İsrail'in kurulması ile birlikte bölgede çatışmalar artmıştır. İsrail kendisine müttefik olarak Amerika'yı seçdiği için SSCB buna karşılık olarak Arapları desteklemeye başlamıştır. İsrail Devleti'ni uluslararası arenada tanıyan ilk ülkelerden birinin SSCB olmasına rağmen, zamanla ilişkiler o kadar kötüleşmiştir ki, SSCB İsrail ile ilişkilerine son vermiştir. Hatta bölgedeki çatışmanı önlemek için SSCB İsrail'e karşı güç kullanmak isteğini de zaman zaman ifade etmiştir. Filistin meselesinin desteklenmesi SSCB'nin son zamanlarına kadar devam etmiştir. Asıl mantık ise SSCB'nin Ortadoğu'da ABD'yi kabul etmemesidir. Bununla beraber Arap devletleri SSCB için bir silah pazarı olmuştur[145].

---

[142] Pınar Üre, "*İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti ve 1882-1914 Yıllarında Filistin ve Suriye'de Rus Şarkiyatçılar*", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 30, Yıl: 2019, s.80.
[143] Üre, *a.g.m.*, s.82.
[144] Yılmaz, a.g.e., s. 226.
[145] Fırat Purtaş, "*Rusya ve Arap Orta Doğusu*", Akademik Orta Doğu, Cilt:2, Sayı:2, Yıl: 2008, s.51

3.2.4 Rusya-Suudi Arabistan İlişkileri

Ortadoğu coğrafyasının doğal kaynaklar açısından diğer zengin ülkesi olan Suudi Arabistan Osmanlı'nın dağılmasından sonra uluslararası arenaya çıkmış ve zaman içerisinde önemli bir jeopolitik oyuncu haline gelmiştir. 1926 yılında Sovyetler Birliği Suudi Arabistan'ı devlet olarak tanıyan ilk devlet olarak tarihe geçmiştir. Açıklamak gerekirse o zamanlarda İngilizler Suud hanedanına karşı Haşimi hanedanını desteklemişler, buna karşılık olarak ise Sovyetler de Suud hanedanının yanında İngilizlere karşı cephe almışlar[146]. Fakat 1932 yılından itibaren Sovyetler Birliği dağılana kadar Suudi Arabistan ile Sovyetler Birliği'nin politik olarak bağları adeta kopmuştur. Yalnız Rusya Federasyonu bağımsızlığını ilan ettikden sonra Suudi Arabistan ile ilişkiler iyileşme aşamasına geçmiştir.

Topraklarının büyük bir çoğunluğu sahra ve çöllerden oluşmasına rağmen, kutsal yerlerin bu coğrafyada olması ülkeyi dini turizmin merkezi haline getirmiştir. İslam'ın devlet dini olmadığı zamanlarda Mekke'de müslümanlar her türlü işkence ile karşılaşmıştılar. Hz. Muhammed ise başka kabilelerin müslüman olması halinde onlara yardım edeceğini düşünüyordu. Bu nedenle Hac görevini yaptığı zaman oraya gelen kabileleri ikna etmek için çalışıyordu. 620 Yılında Evs'li ve Hazreç'li kabilelerine mensup kişiler Hz. Muhammed'e biat ederek ona sadakat yemini yaptılar[147]. Medine'de kan davalarının olması ve otorite boşluğunun olması insanları çaresiz duruma düşürmüştür. Bu iki kabile Hz. Muhammed'i çare olarak görmüştürler[148]. Kabilelerin biat etmesinden Hz. Muhammed on iki kişiyi temsilci olarak seçti. Ebu Umame Esad b. Zürare'nin başkan olarak tayin edilmesi ile Medine'de kurulacak olan devletin hazırlıkları yapılmış oldu. Siyasi, askeri ve ictimai hususları kendinde ihtiva eden "Akabe Biatı" Medine'de kurulacak olan site devletlerinin temelini oluşturuyordu[149]. Hz. Muhammed Akabe Biatlarından sonra Medine'ye hicret edilmesi gerektiğini söyledi. Bundan itibaren Hz. Muhammed'in kurduğu bu topluluk hem dini, hem de siyasal anlam taşıyordu. Dini topluluğun lideri

---

[146] Orkhan Cemil, "*Rossiya-Saudovskaya Araviya: Vopros o 200 Milliardakh*"(*Россия-Саудовская Аравия: Вопрос о 200 Миллиардах*), Россия и Мусулбманский Мир, Yıl; 2004 s. 116.
[147] Mevlüt Koyuncu, "*Medine şehir devleti*", SAÜ Fen Edebiyyat Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, Yıl: 2009, s.90
[148] *A.g.m.*, s.90
[149] *A.g.m.*, s.91

Hz. Muhammed bundan sonra oluşacak siyasi topluluğun da başkanı olacaktı[150]. Arap Yarımadası'nda İslam öncesinde politeizm arapları ortak bir kimlik altında toplamayı başarmamıştır. İslam'ı kabul ettikten sonra Araplar için ortak nokta Mekke'nin olması kimlik bilincinin oluşmasından önemli rol oynamıştır[151]. İslam'ın devlet dini olması ve yayılmasının ardından Mekke ve Medine şehirleri müslüman ülkeler için kutsal olarak kabul edilmiştir. 2017 verilerine bakarsak hac ve ümreden Suudi Arabistan 12 milyar dolar hacminde gelir elde etmiştir[152].

Suudi Arabistan'ın doğal kaynaklar açısından zengin bir ülke olduğunu söylemiştik. Günlük petrol rezervlerine bakarsak Suudi Arabistan Amerika ve Rusya'dan sonra üçüncü olarak bilinmektedir. Bu kadar fazla petrol rezervine sahip olması doğal olarak büyük güçler açısından bu ülkeyi daha fazla önemli kılmaktadır. İhracatı büyük bir ölçüde enerji kaynaklarına bağımlı olan Rusya açısından Suudi Arabistan önemli bir coğrafyadır. Enerji kaynaklarının ve petrol fiyatlarının bu iki ülkenin politik dengesi üzerine kurulması bir çok şeyi ifade etmektedir. İki ülke arasındakı fiyat belirleme konusunda olan gerginlikler tüm dünya piyasalarını doğrudan etkilemektedir. Suudi Arabistan'ın olduğu konuma bakarsak Amerika ile daha yakından ilişkiler içerisinde olduğunu görebiliriz. Koronavirüsün dünya ekonomisini etkilemesinin ardından doğal olarak Çin'de üretim azalmış ve dünyada petrol piyasasındaki fazla üretimden dolayı petrol fiyatları adeta çökmüştür. Bunun ardından Rusya ve Suudi Arabistan önderliğinde OPEC ülkeleri ile üretimde kısıtlanacak miktar konusunda anlaşma sağlanamaması dolayısıyla petrol gelirleri tarihi bir düşüş yaşamıştır. Fakat iki ülkenin durumuna bakarsak, Rusya'nın bu olaylarda daha hazırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. Rusya adeta Kırım meselesinden sonra karşılaştığı zorluklardan ders çıkarmıştır. Petrol fiyatlarının yükselmesi zamanında Amerikalı şirketlerin yüksek teknoloji ile çıkardıkları petrol piyasada daha fazla yer almaktaydı. Fakat düşen petrol fiyatları daha çok Amerikan petrol şirketlerini vurmaktadır. Amerikanın kaya petrolunun çıkarılması 2018 verilerine

---

[150] Koyuncu, *a.g.m.*, s.91

[151] Hüsnü Ezber Bodur, "*Medine şehir devleti: Kabilelikten küresel islami bilince doğru*", Akademik Siyer Dergisi, Sayı: 1, Yıl: 2020, s.60

[152] Musa Özuğurlu, "*Suudiler için Kabe mi Kutsal Aramco mu?*", Gazete Duvar, 09.24.2019, https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/09/24/suudiler-icin-kabe-mi-kutsal-aramco-mu/(Erişim Tarihi: 26.02.2020)

göre Rusya ve Suudi Arabistana kıyasla daha fazla maliyet gerektirmektedir[153]. Dolayısıyla petrol gelirlerinde düşüşün nedenlerinden biri de Rusya'nın Amerikan petrol şirketlerini piyasadan çekilmelerini sağlamak isteyi olabilir.

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahale ettiği döneme bakarsak bir çok şeyi öğrenebiliriz. Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı mücahitlerin ideolojik bakış açısı ile Suudi Arabistan'ın ideolojik bakış açısı benzemektedir. İkisinin de selefi-vahabi cereyanının bir parçası olduğunu söyleyebiliriz. Amerika'nın silahlandırdığı mücahitlere destek veren ülkelerden biri de Suudi Arabistan'dır[154].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'nın yeniden parçalana olasılığı söz konusu olmuştu. Çeçenistan'nın Rusya'dan bağımsızlığını elde etme mücadelesi ve bunun ardından bir kaç devletin Çeçenistan'ı dolaylı yollarla desteklediğini bilmekteyiz. Bu devletlere öncülük eden devletlerden biri de Suudi Arabistan'dır. Çeçenistan sorunu ile birlikte Rusya ve Suudi Arabistan'ın ideolojik sebeplerle yeniden karşı karşı olduğuna şahit olunmuştur. Suudi Arabistan Çeçen mücahitleri desteklese de Çeçenistan bağımsızlığını kazanamamıştır.

Arap Baharı'nın getirdiği politik değişiklikler Ortadoğu'da ulus devletlere büyük kayıplar yaşatırken Suudi Arabistan'ın izlediği politikalara bakıldığında Rusya'nın karşısında olduğuna şahitlik etmekteyiz. Libya'da Muammer Kaddafi'ye karşı yapılan operasyonları Suudi Arabistan önderliğinde Katar'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteklediğini bilinmektedir[155]. Bununla beraber Suriye İç Savaşı'nda da Rusya ve Suudi Arabistan'ın karşı cephelerde yer aldığını görmekteyiz. Bunun asıl nedeninin ideolojik açıdan olduğunu söyleyebiliriz. Rusya'nın istediği İslam politikası daha çok Şiilik ile uyumlu olduğu için Suudi Arabistan'ın bölgede nüfuzunu genişletmek isteği Rusya ve İran tarafından engellenmektedir. Şiilik kendisinde daha çok Amerika düşmanlığı barındırdığından ve İran'ın Amerika'ya

---

153 "*Petrol Üretim Maliyetini 40 Dolara Düşürdük*", Dünya Gazetesi, 20.04.2018 https://www.dunya.com/sektorler/enerji/petrol-uretim-maliyetini-40-dolara-dusurduk-haberi-412462(Erişim Tarihi: 27.02.2020)

154 Cemil, *a.g.m.*, s. 117.

155 Kosach G.G, Melkumyan, "*Vozmojnosti dlya strategicheskikh otnoshenii Rossii i Saudovskoy Aravii*"(*Возможности для стратегических отношений России и Саудовской Аравии*), Российский Совет По Международным Делам, 06.08.2016,s. 3

karşı olan tavrı sebebi ile Rusya'nın desteklediği bir politika olmuştur[156]. Rusya ile Suudi Arabistan arasında İran yüzünden anlaşamamışlardır. İran'ı kendisi için stratejik rakip olarak belirlediğinden, İran'a Rusya'nın askeri konuda desteğini gördüğünden, Suudi Arabistan askeri konularda Amerika ile işbirliğini güçlendirme mecburiyetinde kalmıştır[157].

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Suudi Arabistan ve Rusya arasında işbirliği yaptığı olan durumlar da vardır. Örneğin, Lübnan ve Irak'ta iki tarafın da istekleri bölgede istikrarın korunması ve bunun diğer ülkelere de yansımasıdır. Bununla beraber Kırım konusunda Suudi Arabistan Rusya'ya karşı hamle yapmamış ve Rusya'ya karşı olan yaptırımlara katılmamıştır[158].

Uluslararası terörizmle mücadelede Rusya ve Suudi Arabistan'ın ortak bildirileri olmuştur. Örneğin 2011 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda Rusya'nın iştIrakı ile uluslararası terörizmle mücadele stratejisi açıklanmıştır. Rusya gibi Suudi Arabistan da "El-Nusra cephesi", "Irak ve Şam İslam Devleti", "El-Kaide" gibi yapıları terör örgütü olarak ve uluslararası güvenlik için bir tehdit olarak tanımlamıştır[159].

2007 yılında Putin'in Suudi Arabistan'a ziyareti sırasında iki devlet arasındakı işbirliği konusu ele alınmıştır. İşbirliğinin olduğu konuların arasında enerji ile beraber atom enerjisi ve uzay konusunda da işbirliği niyetleri olmuştur. Rusya'nın Suudi Arabistan ekonomisinde yatırımı çok azdır. Fakat Rusya'nın büyük şirketlerinin Suudi Arabistan'a yatırımı petrol bazarından aslıdır söylesek yeridir.

2000 Yılından itibaren Rusya ve Suudi Arabistan'ın işbirliği sayesinde 14 Suudi uydusu uzaya gönderilmiştir. Suudi Arabistan Bilim Merkezi ve Roskosmos arasında anlaşmaya göre uzayda birlikte araştırma yapılacaktır[160].

---

[156] Dugin, a.g.e., s. 378.
[157] Melkumyan, *a.g.m.*, 4
[158] *A.g.m.*, s. 3.
[159] *A.g.m.*, s. 4.
[160] *A.g.m.*, s. 5.

Putin'in ziyareti sonrası Suudi Arabistan başkentinde önemli Rus haber kuruluşları olan RİA Novosti ve Arapça "Russia Today" faaliyete başlamıştır. Suudi Arabistan'da Rusya'nın kültürel açıdan tanınmasında şüphesiz ki bu iki kuruluşun büyük önemi olacaktır[161].

3.2.5 Rusya-Mısır İlişkileri

Mısır coğrafi konumu itibariyle Afrika ve Asya kıtası arasında bir köprü rolunu oynamaktadır. Mısır Afrika'da Sudan ve Libya, Asya'da ise Filistin ve İsrail ile komşudur. Enerji kaynaklarının olması ülke ekonomisi için önemlidir. Mısır petrol rezervleri açısından 2018 verilerine göre 25'ci sırada yer almıştır[162]. Yerleştiği coğrafyayı özel kılan şeylerden biri ise 1822-1922 yılları arasında Britanya İmparatorluğu'nun ekonomik deniz yolunun üzerinde yer almasıdır. Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçerek oradan da Hint Okyanusu üzerinden Hindistan'a ulaşmak her zaman Britanya İmparatorluğu için vazgeçilmez bir anlam taşımıştır. Hatta Napolyon'un burada tutanmak istemesinin ana nedeni Hindistan'a giden deniz yoludur. Britanya ticaret ağını kesmek Napolyon için son derecede önemli idi. Süveyş Kanalı'nın ne kadar önemli olmasını bilmek için tarihe baktığımızda İsrail'in, Fransa'nın, Britanya'nın burada çıkardığı savaşları bilmemiz gerekmektedir. Süveyş Kanalı Mısır ekonomisine yılda 4,5-5 milyar dolar kazandırmaktadır. Mısır ekonomisi için üçüncü döviz kaynağı olarak bilinmektedir. Eğer gelecekte bu kanal genişletilirse yıllık geliri 13,2 milyar dolara kadar yükselecektir[163].

Ortadoğu'nun tarihine bakarsak Mısır'ın ne kadar eski devlet olduğunu görebiliriz. Zaman zaman Mısır bağımsızlığını kaybetse de, devlet geleneği olan bir devlet gibi Ortadoğu'nun Türkiye ve İran'la beraber en önemli devleti sayılmaktadır. Mısır'ın tarihine baktığımızda bir çok medeniyyetlere ev sahipliği yaptığını söyleyebiliriz. Mısır MÖ 3.150 yılından itibaren politik birliktelik sağlamıştır. Bundan sonra bu politik birlik üç bin yıl sürmüştür[164]. Firavun döneminden sonra Mısır'ı zaman

---

[161] Melkumyan, *a.g.m.*, s. 8.

[162] "*Ülkelere Göre Pertol Rezervi*", 2018,https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html

[163] Hüseyin Koyuncu, "*Dünyada Ne Kadar Kanal Var Niçin Yapıldı ve Ne Kadar Gelir Sağlıyor?*", Euronews Türkçe, 31.12.2019, https://tr.euronews.com/2019/12/30/dunyada-ne-kadar-kanal-var-nicin-yapildi-ve-ne-kadar-gelir-sagliyor(Erişim Tarihi: 01.03.2020)

[164] Digital Egypt for Universities, University Collage London, https://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt//chronology/index.html

zaman Persler, Asurlar yönetmiştir. Roma ve Bizans'ın iktidarı altında Mısır Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Fakat Arapların bu bölgeye sahip olması ile beraber Mısır Müslümanlığı kabul etmiştir. Bununla beraber 1171 yılından 16. yüzyıla kadar Mısır Memlük sultanları tarafından idare edilmiştir[165]. 1517 Yılında bu bölge Osmanlı Sultanı Sultan Selim tarafından fethedilmiştir[166]. Osmanlı Devleti bu bölgeyi 19. yüzyıla kadar yönetmiştir. İngilizlerin deniz gücü olmasından sonra bu coğrafyada rolü artmıştır. Hatta yerleştiği coğrafi konumunun özelliğine göre Napolyon Fransa'sı tarafından da hücumlara maruz kalmıştır. Her ne kadar güçlü devletlerin çıkarları bu coğrafyada birbirine ters düşse de Osmanlı İmparatorluğu ve Britanya İmparatorluğu'nun uzun süre bu bölgede söz sahibi olduğunu söylemek lazımdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı bu coğrafyayı kaybetmiş ve Britanya bölgede güç sahibi olmuştur. Mısır, 1922 yılına kadar Britanya İmparatorluğu tarafından yönetilse de 1922 yılından sonra tektaraflı bağımsızlığını ilan etmiş ve 1953'e kadar krallık gibi yönetilmiştir. Fakat krallık döneminde de Mısır Britanya ile sıkı ilişkileri olmuştur. Krallık dönemi ise 1953 yılında sonra etmiştir. 1953 yılından 1958 yılına kadar Mısır Cumhuriyeti krallığın yerine geçmiştir. İktidar boşluğunu dolduran Hür Subaylar Harekatı olmuştur[167]. Cumhuriyetin ilanından sonra Cemal Abdünnasır'ın liderliğinde Mısır ülkede İngiliz varlığına son koymuş ve toprak reformu gibi reformlarla ülkeyi kalkındırmıştır. Mısır'ın bu hadiselerde destekçisi SSCB olmuştur. Her ne kadar Mısır Bağlantısızlar Harekatı'nda yer alsa da, SSCB ile çok yakın ilişkileri bulunmuştur[168]. Özellikle Cemal Abdünnasır döneminden itibaren Mısır uluslararası arenada güçlü bir devlet konumuna gelmiştir.

Cumhuriyyetin ilanından sonra Mısır Süveyş Krizi ile karşı karşıya gelmiştir. Millileştirmeden yana olan Abdünnasır iktisadı kazanç için İngiltere ve Fransa'nın coğrafyadakı egemenliğine karşı çıkmıştır. Kanalın millileştirilmesine büyük tepkiler Fransa, İngiltere, İsrail'den gelmiştir[169]. Bunun sonucunda savaşın çıkmasına

---

165 Emre Cakova, "*Dünden bugüne Mısır Arap Cumhuriyeti*", 2012, s.1, https://www.academia.edu/8139228/D%C3%BCnden_Bug%C3%BCne_M%C4%B1s%C4%B1r_Arap_Cumhuriyeti

166 İlber Ortaylı, "*Mısır'ın Fatihleri*", Milliyet gazetesi, 01.09.2013, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/misir-in-fatihleri-1757370(Erişim Tarihi: 01.03.2020)

167 Cakova, *a.g.m.*., s.2

168 *A.g.m.*, s.3

169 Serbest, *a.g.m.*, s.704

rağmen, Mısır politik zafer kazanarak istediğini elde etmiştir. ABD, SSCB gibi bu üç ülkenin kanalı işgalini sonlandırmasını istemiştir. Olayların ardından Abdünnasır ve SSCB'nin bölgede etkinliği daha da artmıştır[170]. Stratejik su yollarının uluslararası politikadakı önemi bir kez daha kanıtlanmıştır. SSCB ve ABD jeostratejik önemi paha biçilmez su yolu üzerinde herhangi bir ülkenin kontrol kurmasına müsaade etmemiştir.

1958'den itibaren Mısır'da yeni bir dönem başlıyordu, Birleşik Arap Cumhuriyeti. Bu dönemde Amerika ve onun müttefikleri ile arasının bozulması Mısır ile SSCB arasında görüşmelere daha da ivme kazandırmıştır. Mısır tarafından Yemen'de devrimcilerin desteklenmesi Amerika ile ilişkilerin kopma noktasına geldiğini göstermiştir. 1962 Yılında Yemen'de devrim gerçekleştirilmiştir. Cemal Abdünnasır 60-70 bin civarında asker yollamış ve Yemen'de cumhuriyetçileri desteklediğini bildirmiştir. Bunun aksi olarak Suudi Arabistan ve Amerika bölgede geleneksel yapını korumak için girişimlerde bulunmuştur[171].

Arap Birliği'nin merkezi ülkesi haline gelen Mısır artık İsrail problemini de çözmek için adımlar atmak için harekete geçmiştir. İsrail'in bölgedeki artan gücünü azaltmak için Mısır İsrail'e baskı uygulamıştır. Bunun ardından tarihte Altı Gün Savaşı olarak anılan bir savaş olmuştur. Fakat bu Altı Gün Savaşı sonrası Abdünnasır'ın gücü Arap halkları arasında sorgulanmaya başlamıştır. İstihbarat sayesinde İsrail, Mısır'ın bütün savaş uçaklarını etkisizleştirmiştir. Hava gücü olmadan savaşmaya mecbur olan Mısır savaşta yenilmiştir. Bunun ardından Abdünnasır istifa ettiğini duyursa da, milyonlarla insanın sokaklarda çıkıp Abdünnasır'ı desteklemesi sonrası görevine geri dönmüştür. SSCB özellikle Abdünnasır'ı desteklemiş ve hava desteğinden tamamile mahrum kalan Mısır'a yeni uçaklar göndermiştir. Mısır'da bu savaştan sonra Abdünnasır'ın radikal davranışları zayıflamıştır. Abdünnasır'dan sonra yerine gelen Enver Sedat'ın zamanında ise SSCB ile bağlar zayıflamıştır, bunun yerine Amerika ile ilişkiler ivme kazanmıştır[172].

---

[170] Serbest, *a.g.m.*, s.708

[171] Selim Öztürk, "*Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Yemen* Savaşı", Avrasya Etüdleri Dergisi, Sayı:55, Yıl: 2019, s.85

[172] Ertan Efegil, "*Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar*", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 51, Yıl: 2013, s.24

Enver Sedat'ın iktidara gelmesi ile beraber Sovyet-Mısır ilişkileri durağan kalmış, Mısır daha çok Batılı devletlerle yaklaşmaya başlamıştır. Hatta Sedat döneminde SSCB'nin Mısır'da bulundurduğu askeri danışmanlar ülkeden çıkarılmıştır[173].

Bununla beraber 1971 yılında Mısır ve SSCB arasında imzalanan Dostluk paktından Enver Sedat'ın geri çekilmesi Mısır'ın gelecekte Batı ülkeleri ile anlaşacağının mujdesiydi. Nasır döneminde Mısır bölgesel güç ve hatta uluslararası arenada güç olmak hayali ile adım atıyordu. Fakat Sedat döneminde ise Mısır müdaheleci durumundan vazgeçerek sadece Sina'yı geri almak istiyordu. Sedat'ın Batı ülkeleri ile yaklaşmasının ana nedeni bundan ibaret idi. Amerika Başkanı Carter'in Mısır ve İsrail arasında arabuluculuk yapması Mısır'ın Batı ile işbirliğini gösteren en büyük delil olmuştur[174].

Enver Sedat'ın suikastinden sonra iktidara Hüsnü Mübarek gelmiştir. Hüsnü Mübarek zamanında SSCB'nin çöküşü ülkeyi daha çok Amerika ile işbirliğine götürmüştür. İlişkilerin gerilemesi Rusya'da Putin'in iktidara gelmesine kadar devam etmiştir. Hatta 10 yıllık farka baktığımızda ilişkilerdeki gerilemenin ne kadar olduğunu görebiliyoruz. 1980'de Mısır ile SSCB arasında ticaret hacmi 1.2 milyar dolar, 1991 yılında ise Mısır ile Rusya arasından ticaret hacmi 350 milyon dolar olmuştur[175]. İlişkilerdeki gerilemelere rağmen RF'nin Dışişleri Bakanı Mısır'ın çok önemli ülke olduğunu ve bölgesel sorunlarda her zaman Rusya tarafından destekleneceğini bildirmiştir[176]. Putin'in iktidarına kadar Mısır ile Rusya arasındakı ilişkilerin güçlendirilmesine dair söylemler sadece sözde kalmış, çoğu yerine yetirilmemiştir.

Yeltsin'den sonra Putin'in iktidara gelmesi Mısır ve Rusya ilişkileri açısından yeni sayfa olarak düşünülmüştür. Çeçenistan sorunu Rusya'yı Müslüman Kardeşler Örgütü'nü terör grubu gibi görmesini sağlamıştır. Müslüman Kardeşler dönemin Mısır yönetimi için de sorun olarak göründüğünden, Mısır ve Rusya bu konuda ilişkilerini daha da artırmıştırlar. Siyasal İslam'ın Rusya için büyük bir felaket

---

[173] Bakır, *a.g.m.*, s.11
[174] *A.g.m.*, s.12.
[175] *A.g.m.*, s.13.
[176] "*Primakov in Egypt*", The Jamestown Foundation, https://jamestown.org/program/primakov-in-egypt/(Erişim Tarihi: 04.03.2020)

olduğunu düşünüldüğünden, sınırları içerisinde müslüman nüfusunun çoğu sünni olduğundan bu durum Rusya için problem olarak görülmektedir. Hüsnü Mübarek zamanında Mısır şirketleri Rusya'ya yatırım yapmıştırlar. Fakat bu yatırım Rusya şirketlerinin Mısır'a yaptığı yatırımlara oranla daha düşük olmuştur[177]. Rusya ile yakınlaşmanın diğer nedeni ise insan hakları konusunda Mısır ile Amerika'nın anlaşamamasıdır.

Arap Baharı'nın getirdiği reformlar sayesinde Mısır'da da diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi değişimler meydana gelmiştir. Hüsnü Mübarek iktidarından vazgeçtiğini açıklamıştır. Devlet geleneğinde demokrasinin gelişmemiş olduğu Mısır'da ilk kez demokratik seçimler olmuştur. Bu seçimlerde halkın daha çok oyunu alan ise Müslüman Kardeşler'in adayı, yani Muhammet Mursi olmuştur. Her ne kadar Rusya Müslüman Kardeşler'i terör örgütü gibi görse de, Rusya devlet adamları Mısır'da Müslüman Kardeşler'in zaferini tanımış ve işbirliği yapılmasını talep etmişlerdir. Bir yıllık iktidarı boyunca Mısır'ın Amerika ve Rusya ile ilişkileri üst düzey olmamıştır. Mursi'nin iktidarı zamanı Katar ve Türkiye ile ortak çalışmalar daha çok yürütülmüştür. Fakat genel olarak baktığımızda Mısır'da ekonomik durum siyasi durumu etkilemiştir. Bunun ardından darbe ile Mursi iktidardan indirilmiştir[178].

Mısır'ın Savunma Bakanı Abdulfettah El-Sisi darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. Buna ülkeler farklı tepkiler göstermiştir. Örneğin Türkiye bu iktidarı tanımadığını belirtmiştir, Batılı devletler sakin kalmış ve diğer Arap ülkeleri ise kendilerine tehdit gibi görünen Müslüman Kardeşler hükümetinin devrilmesini ve yerine Sisi'nin geçmesini desteklemişlerdir. Sisi iktidarı zaman geçtikçe Amerika tarafından beğenilmemiştir. Amerika'nın insan hakları konusunda fikirleri Mısır iktidarı tarafından iyi karşılanmamıştır. Müslüman Kardeşler'in ise terör örgütü gibi tanınmaması Mısır ile Amerika'yı uzaklaştıran bir diğer neden olmuştur[179].

Mısır'ın karşılaştığı önemli sorunlardan biri de Libya sorunudur. Kuzey Afrika bölgesinde istikrarsızlıkların kendine sıçramasından korkan Mısır kendine yeni

[177] Leonid Issaev, "*Russia and Egypt: Opportunities in Bilateral Relations &The Limits of Cooperation*", Al Sharq Forum, 2017, s.9
[178] Bakır, *a.g.m.*, s.19
[179] *A.g.m.*, s.20.

müttefikler aramaya başlamıştır. Kendini silahla temin etmeye çalışan Mısır'ın Fransa, Rusya ve Almanya'ya yöneldiğini görebiliriz. Kaddafi'nin ölümünden sonra Libya'da istikrarsızlaşma süreci artmış, ülke silahlı grupların eline geçmiştir. Bu bölgede Mısır daha çok Rusya ile hareket etmiştir. Hafter'in laik duruşu Rusya ve Mısır tarafından kabul görülmüştür. Açıklamak gerekirse, Birleşmiş Milletler'in tanıdığı hükümetin Müslüman Kardeşler'le işbirliği içerisinde bulunduğundan, Mısır ve Rusya'nın Müslüman Kardeşler'i kendilerine düşman olarak tanımladıklarından Hafter'in tarafından Libya İç Savaşı'nda yer almıştırlar. Hatta bu konuda Mısır topraklarını Rus askerleri için açık tutmuştur[180]. Hafter'in darbeci olarak dünyada tanınmasına rağmen, Mısır ve Rusya silah yardımlarını yapmaya devam etmişlerdir[181]. Sadece Libya'da değil, Suriye konusunda da Mısır ve Rusya ortak adımlar atmıştır. Bunun en güzel örneği Suriye'ye askeri müdahele kararını gösterebiliriz. Rusya gibi Mısır'da bu konuda ret oyu vermiştir. Fakat bu addım Mısır ile Suudi Arabistan'ın ilişkilerine olumsuz etki etmiştir[182].

Mısır ve Rusya sadece politik konularda değil aynı zamanda ekonomik konularda da ilişkilerini güçlendirmek için çalışmaktadırlar. 2017 yılının verilerine bakıldığı zaman ekonomide muazzam bir ilerileme görülmüştür. Diğer dönemlere bakıldığında %61 oranında ekonomik ilişkilerin artdığını söylemek mümkündür[183]. Rusya'nın daha çok dış ticaretde ilişkilerinin olduğu 20 devletden biri Mısır'dır[184]. Tarım alanında Mısır ile Rusya'nın çok iyi ilişkilerinin olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, Rusya'nın Mısır'da yetiştirilen subtropikal tarım ürünlerini ithal ettiğini bilmekteyiz[185]. Rusya bu konuda Mısır üzerinden Arap ülkelerine de açılmayı düşünmektedir.

Rusya'nın petrol ve gaz devi olduğuna bakarsak, iki ülke ilişkilerinin de bu alanda daha çok ilerlediğini söylemek mümkün. Avrupa ülkesi İtalya'nın Mısır enerji

---

[180] Phil Stewart, Idrees Ali, Lin Noueihed, "*Exlusive: Russia Appears to Deploy Forces in Egypt, Eyes on Libya Role-Sources*", Reuters, 14 Mart 2017.
[181] Bakır, *a.g.m.,* s.21.
[182] "*Egypt: Saudi Arabia halts fuel shipments indefinitely*",Al Jazzera, 08.11.2016, https://www.aljazeera.com/news/2016/11/egypt-saudi-arabia-halts-fuel-shipments-indefinitely-161107143700518.html/(Erişim Tarihi: 05.03.2020)
[183] Dalia Ghanem-Yazbeck and Vasily Kuznetsov, "*The Comrades in North Africa, Russia's Return to The Middle East: Building Sandcastles*", European Union Institute for Security Studies, 2018, s.75
[184] Khruglov V.S. *"Analiz geografii vneshney torgovli RF v 2017 godu) "Анализ географии внешней торговли РФ в 2017 году*", 22.01.2018, http://xn--24-dlci8j.xn--p1ai/analiz-geografii-vneshnej-torgovli-rf-v-2017-godu.html
[185] Leonid Issaev, *a.g.m.*,s.12

alanında yatırımı olsa da zaman zaman Rusya'nın enerji şirketlerinin bu alandan pay almak istediğini görmekteyiz. Örneğin, İtalyan şirketinden Rusya'nın Doğu Akdeniz kıyısında olan Mısır'a ait gaz yatağının %30'unu almasını söyleyebiliriz[186].

Diğer enerji alanından birisi ise nükleer enerjidir. Sisi yönetimi bu konuda da kendinden önceki iktidarlardan farklı davranarak bu süreci hızlandırmıştır. Nükleer enerji konusunu sözde değil, resmi süreç içerisinde ele almıştır. El Dabaa Nükleer Enerji Santrali'nin 2017 yılında inşası resmileşmiştir[187].

Yerleştiği coğrafi konumuna göre Nil Nehri dünya güçleri için vazgeçilmezdir. Nil Nehri'nin önemi İngiltere'de patlak veren sanayi devriminden sonra daha da artmıştır. İngilizler için 18 ve 19. yüzyıl da pamuk oldukça önemli hammadde sayılmaktaydı. İngiltere'de tekstil sanayisini besleyen en önemli hammadde Amerikan pamuğuydu. Fakat Amerikan İç Savaşı 1861 yılında patlak vermiştir. Bu nedenle İngiltere sanayisi krize girmiştir. İngiltere bu krizi önlemek amacı ile Kuzey Afrika bölgesine daha da yoğunlaşmıştır. Nil havzası İngiltere için pamuğun yetişmesi için en önemli bölge olarak sayılmıştır[188]. İngiltere'nin bu bölgedeki en önemli rakibi ise Fransa'ydı. Sömürgeleştirme yarışı bu bölgede de Fransa ile İngiltere'yi karşı karşıya koymuştur[189]. Fransa İngiltere'nin ticaret yollarını ele geçirmek için harekata geçmiştir. Bu nedenle 1898 yılında İngiltere ve Fransa arasında Foşada Krizi çıkmıştır. Başlangıçta Fransa Foşada'yı elegeçirmiştir. Fakat sonradan Fransa ve İngiltere barışcıl yollarla savaşın karşısını almıştırlar. Fransa krizin sonunda Nil Nehri'ne olan iddialarından vazgeçmiştir[190]. 1922 yılında Mısır Büyük Britanya'dan koparak bağımsızlığını ilan etdi. 1929 Antlaşması'ndan sonra Mısır'ın Nil Nehri üzerindeki iktidarı tanındı. Mısır doğal haklarına kavuştuğundan Büyük Britanya'nın buradakı gücü zayıflamıştır[191]. Nil Nehri, Cemal Abdünnasır'ın iktidarı zamanı bir daha dünya gündemine geldi. Bu zaman Mısır hükümeti Asvan Barajı için girişimlerde bulundu. Başlangıçta Amerika baraj için önemli yardımlar sağladığını bildirmiştir. Fakat Süveyş Krizi'nden sonra Amerika yardımları

[186] Issaev, a.g.m., s.13-14.
[187] Bakır, *a.g.m.*, s.23
[188] Muhammed Tandoğan, Osman Kağan Yücel, "*Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya rekabeti*", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 53, Yıl: 2017, s.109-110
[189] *A.g.m.*, s.111
[190] *A.g.m.*, s.111
[191] *A.g.m.*, s.113

durdurmuştur[192]. Maddi zorluklara rağmen, Asvan Barajı'nın temelleri SSCB'nin yardımlarıyla atılmıştır. Cemal Abdünnasır bundan sonra Sudan'ın itirazlarını azaltmak için girişimlerde bulundu. Sudan'a su depolama ve sulama kanallarının yapımında yardımcılık etdi. 1959 Yılında yapılan anlaşma sayesinde Mısır ve Sudan'ın Nil üzerindeki hakkları daha da artdı. Mısır ve Sudan arasında sorunlar çözüme ulaşmıştır. Bu anlaşma sayesinde Asvan Barajı'na 84 milyar km^3 dolmuştur. Bu sudan Mısır 55,5 milyar km^3 kadar kullanım sağlamıştır. 18,5 milyar km^3 kadar su ise Sudan tarafının kullanım hakkı olmuştur[193]. Mısır ve Sudan arasında sorunlar çözülmüştür. Fakat Etiyopya bu anlaşmaya dahil edilmemiştir. Bu nedenle Etiyopya bu anlaşmayı geçerli saymamıştır. Nil Nehri günümüzde de tartışmalı konular arasında yer almaktadır. Etiyopya'nın sömürge dönemi ve sonrasında Nil Nehri üzerindeki haklarının görmezden gelinmesi su paylaşımı konusunu yeniden gündeme taşımıştır. Çin'in Büyük Rönesans Projesi için maddi yardımda bulunması Mısır ile Etiyopya'yı yeniden karşı karşıya getirmiştir. Hatta Mısır'ın Cumhurbaşkanı Mursi Nil Nehri için savaşı göze alacağını da söylemiştir[194]. Darbe ile göreve gelen Sisi ise Etiyopya'ya karşı ılımlı bir politika izlemiştir. Bunun nedeni ise Etiyopya'nın bölge devletlerinin desteğini almasıdır[195]. Mısır için Nil Nehri hayati önem taşımaktadır. Sadece tarım alanında değil, bununla beraber enerji alanında da Mısır için önemli su kaynağıdır[196].

Sisi'nin iktidara gelmesi ile Rusya ile en önemli işbirliği alanlarından biri de savunma alanı olmuştur. SSCB zamanında Mısır'a çok sayıda askeri yardım yapılmıştır. Fakat belirtmiş olduğumuz gibi Sedat döneminde Amerika ile yakınlaşma sayesinde Mısır savunması Amerikan silahları ile donatılmıştır. Sisi'nin iktidara gelmesi ile yeniden Rusya Mısır'a en çok silah ihrac eden devlet olmuştur. Rusya sanayisinin bel kemiğini oluşturan silah sanayisinin bu ihracı Rusya için önemli bir gelişmedir. Mısır'ı silahlanmaya iten nedenlerin başında, Libya'da

[192] Tandoğan-Yücel, *a.g.m.*, s.114
[193] *A.g.m.*, s.115
[194] *A.g.m.*, s.116
[195] *A.g.m.*, s.116
[196] Bakır, *a.g.m.*, s.23.

oluşabilecek Müslüman Kardeşler iktidarı, Etiyopya ile su kaynağı sebebi ile oluşabilecek çatışma gelmektedir[197].

2014 yılında Rusya ve Mısır arasında 3 milyar dolarlık silah anlaşması imzalanmıştır[198]. Bununla beraber Rusya ve Mısır Akdeniz bölgesinde ortak tatbikat yapmışlardır[199]. Sadece Akdeniz'de değil, Mısır'ın El Alameyn bölgesinde de tatbikat düzenlenmiş ve 700'den fazla asker katılmıştır. Bu ilişkilerin ve tatbikatların sadece Mısır sınırlarında değil, gelecekte Rusya sınırlarından yapılacağına dair fikirler de ortaya aılmıştır. Mısır'a silah temin eden ülkelere baktığımız zaman Rusya'nın %55 ile birinci sırada olduğunu görebiliriz[200].

Rusya Devlet Başkanı Putin Afrika ülkeri ile düzenlediği zirve toplantısında Sisi'ye büyük teşekkür etmiş ve onun büyük işler gördüğünü söylemiştir. Bununla beraber iki lider arasında konuşmalarda devletlerarası ilişkilerin ne kadar iyi olduğunu dile getirmişlerdir[201].

3.2.6 Cezayir, Libya, Tunus, Fas

Kuzey Afrika ülkelerinin coğrafi özellikleri bu bölgeyi diğer devletler tarafından elde tutulması istenilen bir bölge haline getirmiştir. Özellikle bildirmek gerekiyor ki, bu coğrafya Avrupa'nın güneyi ile Akdeniz vasıtasıyla sınırı bulunmaktadır. Akdeniz'e giriş ve çıkış bu bölge ülkelerinin vasıtasıyla kontrol edilmektedir. Bölgü ülkelerini birleşdiren diğer özellik ise Arap Birliği ülkeleri ve dolayısıyla İslam ülkeleri olmasıdır[202].

Cezayir, Kuzey Afrika bölgesinde enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olarak tanınmaktadır. Fransızların egemenliği altında kalan bu ülkenin ilk bağımsız

---

[197] Issaev, *a.g.m.*, s.15-16.
[198] Bakır, *a.g.m.*, s.24.
[199] "*Rusya ve Mısır'dan Akdeniz'de Ortak Tatbikat*",Sputnik Türkiye, 10.06.2015, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201506101015935336/ (Erişim Tarihi: 05.03.2020)
[200] Bakır, *a.g.m.*, s.25.
[201] "*Putin v shutku poobeshal as-Sisi chast zarplatı za pomosh na sammite*"(*Путин в шутку пообещал ас-Сиси часть зарплаты за помощь на саммите*), RİA Novosti, 24.10.2019, https://ria.ru/20191024/1560189889.html(Erişim Tarihi: 05.03.2020)
[202] Gökhan Dönmez, "*Arap Birliği: Siyasi ve hukuki niteliği*", D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, Yıl: 2016, s.177-178

ilişkilerinden biri Sovyetler Birliği ile olmuştur. Cezayir 1962 yılında kendi bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlık mücadelesinde Sovyet Birliği'nden gelen yardımlar Cezayir'e büyük imkanlar sağlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dış politika amaçlarından biri emperyalist devletlerin egemenliği altından çıkmak isteyen milletlere yardımda bulunmak olmuştur. İşte bu yüzden Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Sovyetler Birliği Cezayir halkının yanında olmuştur. Kendine antikapitalist yol seçdiğinden Cezayir ve Sovyetler Birliği ilişkisi daha da ivme kazanmıştır. Sovyetler Birliği tarafından Cezayir'e 2 milyar dolar kredi verilmiştir. Kredi sayesinde Cezayir milli ekonomisi kalkınmıştır. Ekonominin bir çok alanlarında Sovyetler Birliği tarafından gönderilmiş uzmanlar sayesinde Cezayir ekonomisi ciddi ölçüde kalkınmıştır. Cezayir'de Sovyetler Birliği'nin yardımı ile 4 üniversite açılmıştır. Cezayir'de 90'lı yıllarda meydana gelen iç savaşa bakarsak Sovyetler Birliği'nin ne kadar Cezayir ordusuna katkıda bulunduğunu görebiliriz. O zamanlarda Cezayir ordusunda %90 silah Sovyetler Birliği'ne mahsus silahlardı[203].

Putin'in birinci başkanlığı döneminde Rusya ve Cezayir arasında ilişkiler kuvvetlenmiştir. İmzalanan mutabakatlar sayesinde Cezayir ve Rusya arasında ekonomik ilişkiler kuvvetlenmiş ve 2001-2006 arasında iki devlet arasındakı ticaret 203 milyon dolardan 591 milyon dolar hacmine kadar ilerilemiştir. Bununla beraber Putin'in 2006 yılında Cezayir'e seferi zamanı iki devlet arası ilişkilerde yeni sayfa açılmıştır. Devlet başkanlarının ikili görüşmeleri zamanı Cezayir'in 4,7 milyar dolar hacminde borcu silinmiştir. Fakat buna karşılık olarak Cezayir 7,5 milyar dolarlık Rusya silahlarını alacağını bildirmiştir[204]. İki devletin enerji şirketlerinin anlaşması sonucunda Rusya Güney Avrupa pazarına çıkmak için şans elde etmiştir.

Rusya ve Cezayir arasında olan anlaşmalar dolayısıyla sadece askeri alanda değil, enerji alanında da gelişmeler başlamıştır. İki devletin anlaşmasından sonra Rusya şirketlerinin Cezayir'in enerji alanlarında aktif şekilde çalıştığını söyleyebiliriz. Bununla beraber petrol kuyusunu açma, jeolojik kazıntıların Rusya şirketleri tarafından yapıldığını bilmekteyiz. Rus enerji devi Gazprom şirketi Cezayir'de yeni araştırmalar için devlet izni almıştır. Yapılan araştırmalarda enerji kaynaklarının

---

[203] N. A. Zherlichına, "*Strategicheskoe Partnyorstvo Rossii i Alzhira v Ucloviyakh Krizisa: Potenchial i Vızovı*"(*Стратегическое Партнерство России и Алжира в Условиях Кризиса: Потерциал и Вызовы*), Вестник Университета, 2015, s.25.

[204] *A.g.m.*, s.26.

%49'u Rusya şirketlerinin payı olarak nitelendirilmiştir. Berkin sahasında Gazprom yeni enerji kuyuları açmayı başarmıştır[205].

Rusya ile Cezayir arasında ilişkilerin daha çok askeri ve enerji alanlarında olduğunu söylersek yanılmayız. Her ne kadar SSCB dağıldıktan sonra Rusya ile Cezayir'in ilişkileri zayıflamış olsa da, Putin'in iktidara geldiği zamandan itibaren bu ilişkilerin daha da üst seviyeye çıktığını söyleyebiliriz.

Enerji kaynaklarının zengin olduğu bir diğer Kuzey Afrika ülkesi ise Libya'dır. Kaddafi'ye kadar Libya Batı devletleri ile sık temasda olmuştur. Kaddafi'nin iktidara gelmesi ile beraber ülkenin ekseninde değişiklik meydana gelmiştir. Açıklamak gerekirse, ülkede bulunan diğer devletlerin üslerini kapatmış ve bununla beraber 35.000 İtalyan askerini ülkelerine geri göndermiştir[206]. Kaddafi döneminde antikapitalist ve İsrail karşıtı politikalar devletin önemli politikaları olmuştur. Batı ile ilişkilerinin kopması sadece Libya devletinin dış politikasından kaynaklanmamıştır. Örneğin 1988 yılında Lockerbie Faciası zamanı Batılı devletler Libya'ya karşı yaptırımlar uygulamıştırlar. Londra'dan New York'a sefer yapan uçak bombalanmıştır. Olay zamanı 270'e yakın kişi yaşamını yitirmiştir. Bunun ardından Libyalı diplomatları Batı devletleri sorumlu tutmuş, fakat Kaddafi bunu olumlu karşılamamış ve karşı politika izlemiştir[207].

Berlin'de 3 Amerikalı askerin ölümü ile biten olayda da Libya sorumlu devlet olarak Amerika tarafından belirlenmiştir. Bunun karşılığında Amerika Libya'nın iki büyük şehrini bombalamıştır[208]. Batı ile sürekli ilişkilerin kötüye gitmesi Libya'nın SSCB ile yakınlaşmasını hızlandırmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra politik zafer kazanan Amerika karşısında Rusya çok zayıf kalmış ve Sovyetler zamanında ilişkilerinin iyi olduğu devletlere yardımlarını kesmiştir. Putin'in iktidara gelmesi ile beraber Rusya'nın Afrika devletleri ile ilişkileri ivme kazanmıştır. Rusya enerji ve bir çok alanda Libya ile

---

[205] Zherlichına, *a.g.m.*, s.28.
[206] Cemal Bayat,"*Rusya-Libya ilişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya yönelik askeri müdahale tartışmaları sırasında Rusya'nın politik tutumu*", Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2018, s.174
[207] *A.g.m.*, s.175.
[208] *A.g.m.*, s.176

ilişkilerini geliştirmiştir. Bununla beraber Rusya Libya'nın borçlarını silmiş ve karşılığında Libya'da önemli yerlere yatırımlarını yapmıştır[209]. Fakat Kaddafi iktidarının sona ermesiyle beraber Rusya Libya coğrafyasında büyük kayıplara uğramıştır. Savunma sanayi, petrol şirketleri ve diğer ticari yapılar en az 10 milyar dolar zarara uğramıştır[210]. Kaddafi iktidarının son bulmasıyla devlet otoritesinin ortadan kalkması Rusya yatırımlarının geleceği açısından iyi olmamıştır.

Kaddafi iktidarının kendi halkına karşı terör kullanması gerekçesiyle BM Güvenlik Konseyi askeri müdahele konusunu tartışmıştır, fakat Rusya askeri müdahele konusunda çekimser kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi ülkelerinin hiç biri veto hakkını kullanmamıştır[211]. Fakat Rusya yetkililerinin yaptığı konuşmalara bakarsak Rusya'nın askeri müdaheleye uzlaşmacı bir yaklamış sergilediğini görebiliriz[212]. Libya'nın gelecek iktidarı kim olursa olsun, Rusya o iktidarla ikili ilişkileri arttırmaya razı olduğunu bildirmiştir.

Kaddafi'den sonra ülkeye bakacak olursak, Libya topraklarının nasıl devlet otoritesinden yoksun olduğunu görebiliriz. Burada komşu devletlerin ve uluslararası arenada güçlü devletlerin pozisyonuna bakacak olursak, Rusya, Mısır, Arap ülkeleri General Hafteri desteklediğini duyurmuştur. Trablus hükümetinin Müslüman Kardeşler'le ilişkisi olduğundan Arap devletlerinden sadece Katar'ın desteklediğini görebiliriz. Fakat Türkiye de Birleşmiş Milletler açısından tanınmış Trablus hükümetinin yanında yer almaktadır. 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye Trablus hükümeti ile Doğu Akdeniz konusunda mutabakat imzaladığı da Türkiye tarafından uluslararası komuoyuna bildirilmiştir[213]. Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM)'nin aldığı karara göre Türkiye Libya'ya asker gönderebilir.

Rusya ile Fas'ın ilişkileri 18'ci yüzyıla dayanmaktadır. O zaman Fas'da iktidarda olan Sultan Muhammed bin Abdullah Rusya'ya Fas'ın su sınırını açık tutmuştur. Bunun karşılığında Çariçe İkinci Katerina donanmadan Fas'ın donanmasına yardım

---

[209] Bayat, *a.g.m.*, s.178.
[210] Yavuz Kerimoğlu, "*Rusya'nın Libya politikası ve askeri müdahale ihtimali*", İnsamer Sosyal Araştırmalar Merkezi, 08.04.2017
[211] Bayat, *a.g.m.*, s.179.
[212] *A.g.m.*, s.185.
[213] "*Libya Hükümeti, Türkiye ile İmzalanan Anlaşmaların Yürürlüğe Girdiğini Açıklad*ı", Euronews Türkçe, 08.12.2019, https://tr.euronews.com/2019/12/08/libya-hukumeti-turkiye-ile-imzalanan-anlasmalar-deniz-sinir-mutabakati-yururluge-girdi(Erişim Tarihi: 07.03.2020)

etmek için gemiler göndermiştir. İki ülke arasında dostluk bu tarihte kurulmuştur. Rusya'nın İmparatorluk zamanından şimdiye kadar bu bölgede yapmak istediği Cebelitarık Boğazı'nı kontrol etmek veya buranın tehlikesizliğini güçlendirmek olmuştur. Artık 11 Temmuz 1899 yılında Fas ve Rusya İmparatorluğu birbirilerine elçi göndermişlerdir.

20'ci yüzyılın başlarında Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık Fas'a karşı toprak iddiasında bulunduğu zaman Rusya Fas'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu bildirmiştir[214].

Ekim Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği kurulmuş ve ideolojiyi yaymak kurulan yeni devletin dış politika hedeflerinden birine çevrilmiştir. 11 Haziran 1956 yılında Sovyetler Birliği Fas'ı bağımsız olarak tanıyan ilk devlet olmuştur. 1958 yılından iribaren iki devlet büyükelçilik seviyesinde diplomatik ilişkiler kurmuştur[215].

Fas ve Sovyetler Birliği arasındaki ekonomik ilişkiler 1980 yılına kadar aktif şekilde devam etmiştir. Fas'dan SSCB'ye tarım için gübreler ve fosfat ihraç edilmiştir. SSCB'den Fas'a gaz ve diğer şeyler ihraç ediliyordu. Bilim alanında işbirliği sayesinde 1500'den çok Faslı SSCB'de eğitim görmüştür[216].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile Fas arasında ilişkiler zayıflamıştır. Fakat Putin'in iktidarı döneminde ikili ilişkiler üst seviyelere çıkmıştır. Örneğin, 2002 yılında Fas Kralı'nın Rusya'yı ziyaret etmesi ve bunun ardından 2006 yılında Putin'in Fas'a ziyareti ikili ilişkileri üst seviyeye çıkarmıştır. İki devlet başkanı stratejik işbirliği anlaşması imzalamıştır. Diğer anlaşmalarda sadece ekonomik alanda işbirliği öngörülmüş, fakat yeni imzalanan anlaşmada uzay, taşıma, bilim ve diğer alanlarda da işbirliği öngörülmüştür[217]. 2008 yılında iki devlet arasında ticaret 2 milyar dolar hacminde olmuştur[218].

---

[214] Abdelbkader Lesheheb, "*Rossiya-Morokko: İstoriya i Sovremennosti*"(*Россия-Марокко: История и Современность*) s.144.
[215] *A.g.m.*, s.144
[216] *A.g.m.*, s.144
[217] *A.g.m.*, s.144
[218] *A.g.m.*, s.145.

Tunus ile Rusya'nın ilişkileri 1803 yılına dayanmaktadır[219]. İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla Tunus Rusya'ya karşı cephe açmıştır. Kırım Savaşı zamanı Tunus Rusya'ya karşı cephe almıştı. 14 bin Tunus askeri Kafkasya ve Kırım'da savaşmıştır. Savaş zamanı askerlerinin %40'nı kaybetmiştir[220]. Tunus bunların karşılığında kendi bağımsızlığını kazanmak istiyordu. Fakat Berlin Konferansı zamanı Tunus'un bağımsızlık hayelleri boşa çıktı. 1881 Yılında Fransızlar bu bölgeyi ele geçirdi. Tunus bu zaman Rusya'dan yardım talep etmiştir. Fakat Rusya Tunis için Fransa ile ilişkilerini bozmak istememiştir[221].

1956 yılında Tunus bağımsızlığını kazanmıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Tunus'la ikili ilişkilerini gelişdiren ilk ülkelerden biri Sovyetler Birliği olmuştur[222]. Soğuk Savaş döneminde diğer Arap devletlerinden farklı olarak Tunus tarafsızlığını korumuştur. 1973 Yılından itibaren Sovyetler Birliği ile Tunus'un ikili ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Fakat Tunus Sovyetler Birliği ile diğer Arap ülkeleri gibi yakın ilişkilere sahip olmamıştır[223].

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 25 Aralık 1991 tarihinde Tunus Rusya'yı bağımsız devlet gibi tanıdığını bildirmiştir. Rusya bağımsızlığını kazandıktan sonra Tunus'u Akdeniz'de ve Kuzey Afrika bölgesinde önemli jeopolitik ülke olarak gördüğünü açıklamıştır. 2005 Yılında Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali Rusya ile Kuzey Afrika'da ve Ortadoğu'da çıkarlarının aynı olduğunu söylemiştir. Bununla beraber Rusya ve Tunus'un ikili ilişkilerinin artması Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın güvenliği açısından önemli olacağını vurgulamıştır[224].

3.2.7 Ortadoğu Jeopolitiğinde Kürtler ve Rusya'nın Kürt Gruplarla İlişkisi

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Rusya için Kürt nüfusu bölge siyasetinde kullanışlı bir enstruman olarak görülmüştür. Rusların "sıcak denize inme" hayalinin gerçekleşmesi için İran veya Türkiye'nin zayıflaması ve hatta parçalanması

[219] Aleksey Borishovich Podcherob, "*История и Современность* " *(Россия-Тунис: Отношения в политической области)*", Центр Арабских Исследований Институт Востоковедения РАН, 2010, s.35
[220] *A.g.m.*, s.35
[221] *A.g.m.*, s.36
[222] *A.g.m.*, s.37
[223] *A.g.m.*, s.38
[224] *A.g.m.*, s.38

gerekmektedir ki, gelecekte bu devletlerin bıraktığı boşluktan Rusya yararlanarak kendi isteğine ulaşsın.

Kürt nüfusunun yeni bir devlet altında olması veya bu bölgede devlet otoritesinin gelecekte yok olması ihtimali Türkiye ve İran açısından büyük sorunlara yer açabilir. Gelecekte oluşabilecek bir Kürt devleti Türkiye ve İran'dan toprak talep edebilir. Bu açıdan ister İmparatorluk zamanı isterse de Sovyetler Birliği zamanı Rusya Kürtlerle yakından ilgilenmiştir. Bununla beraber bölgede İngilizlere karşı denge kurmak için Kürtler Rusya açısından olumlu bir etnisite olarak nitelendirilmiştir[225].

Çarlık Rusya'sı tarihine bakarsak I. Petro'dan farklı olarak II. Katerina Rusya'nın yayılmasını hızlandırmak için sınırları boyunca yaşayan milletler hakkında bilmek için enstitüler kurmayı başarmıştır[226]. 1787 yılında dünyada ilk kez Kürt dili alanında ilk eser de Rusya İmparatorluğu tarafından yapılmıştır. Hatta dünyada Kürtçülüğün babası sayılan Garzoni'nin eserlerinden yıllar önce Rusya'da Kürt dili ile ilgili eserler yazılmıştır. Kürtlerle ilgili ilk araştırma kurumu da 1860 yılında Rusya İmparatorluğu'nda kurulmuştur. Bu araştırmalar yalnız Bilimler Akademisi yoluyla değil, bununla beraber askerler ve Rus konsoloslar yolu ile yürütülmüştür. Çarlık Rusya'sı zamanı İzmir'de ve Erzurum'da görev yapmış Aleksandr Auguste Jaba Kürtlerle ilgili büyük araştırmalar yapmıştır. Onun sayesinde Kürt etnik müziğinin temelleri atılmıştır[227].

19'cu yüzyıldan itibaren Ruslar Kafkasya'da en güçlü aktöre çevrilmiştir. İran'ı ve Osmanlı devletini mağlup ederek bölgeye yerleşen Rusya savaşda esir olan Kürtlerle ilgilenmiş ve Kürtler hakkında bir çok bilgiye ulaşmıştır. 93 Harbi'nden sonra Rusya Osmanlı'nın doğu vilayetlerinde güçlenmiştir. Bununla beraber Rusya'nın konsolosluk ağı da burada güçlenmiştir. Güçlenme sayesinde Ruslar bölgede Kürtlerle beraber diğer etnisiteler hakkında da yeni bilgilere ulaşmıştırlar.

---

[225] Burcu Özdemir, Ayna Askeroğlu Arslan, "*Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları(1787-1947)*", İnsan ve İnsan Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 17, Yıl: 2018, s.195

[226] *A.g.m.*, s.195.

[227] *A.g.m.*, s.196-197.

Osmanlı'nın Hamidiye alaylarını kurması Rusya'yı sınırında olan bu birlikler hakkında düşünmeye sevk etmiştir. Kafkasya sınırında olan bu alayların içlerinde Kürtler de olmuştur. Rusların inceleme sebebi ise gelecekte meydana gelebilecek Osmanlı-Rus savaşından Kürtlerin nasıl davranacağını bilmek isteğinden kaynaklanmaktaydı[228].

Fakat Ruslar bununla kalmamış Kürtlerin ayaklanmalarını incelemiş ve Rus-Osmanlı ve Rusya-İran savaşına katılmış Kürtlerle bağlı araştırmalar yapmıştır. Bunlar hepsi Rusya İmparatorluğu'nda kitap şeklinde basılmıştır[229].

Rusya sadece Osmanlı'da yaşayan Kürtlerle değil, İran'da yaşayan Kürtlerle de bağlarını güçlendirmek için girişimlerde bulunmuştur. Rusya'nın Hoy'da konsolosluğu olmuş Çirkov'un İran Kürtleri hakkında hazırladığı belgeler Rusya'ya gönderilmiştir. İran topraklarında Çirkov bir çok Kürt aşireti ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Kürtler arasından Rusçayı daha iyi bilenler Rus alfabesinden yararlanarak Kürt alfabesi yaratmak istemiştirler. Böylece Kürtlerin Rus kültürünü iyi bileceklerini düşünmüştürler.[230].

Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Kürt sorununa Marksist bakış açısı ile bakılmaya başlamıştı. Kürtçülük ile ilgili sorunlar daha çok Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti tarafından araştırılmıştır. Hatta Ermenistan'ın başkenti Erivan'da radyolarda Türkiye'deki Kürtlere yönelik yayınlar yapılmıştır. Sovyetler Birliği'ndeki Kürtler Türkiye'de yaşayan Kürtlere örnek gibi gösterilmiştir. Ermenistan'daki Kürt Pedagoji Teknik Okulu sayesinde yeni Kürtçe dersliği öğreten öğretmenler yetiştirilmeye çalışılmıştır[231].

Stalin'in iktidara gelmesinden sonra Sovyetler Birliği'nde anayasa deyişikliği yapılmış ve yeni anayasada Rusça bütün milletler için birleştirici dil seçilmiştir. Diğer diller eğitimde azaltılmış ve Rusça yaygın dil haline gelmiştir.

---

[228] Özdemir-Arslan, *a.g.m.*, s.198.
[229] *A.g.m.*, s.200.
[230] *A.g.m.*, s.201.
[231] *A.g.m.*, s.204.

Sovyetler ile Kürt aşiretlerinin ilişkileri ise hiç bir zaman askıya alınmamıştır. Hatta Rus siyasetçisi Primakov kitabında Barzani ile Sovyetler Birliği'nin arasının iyi olduğu yazmıştır. Barzani Sovyetler Birliği'ni kendi için bir baba olarak tanımlıyordu[232].

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'nın bölgede gücü zayıflamıştır. Putin'in iktidara gelmesiyle beraber Rusya'nın uluslararası arenada ekonomik ve siyasi gücü artmıştır. Putin'in iktidarı sonrası Kürtlerle Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler artmaya başlamıştır. İlişkilerin güçlenmesi ile beraber Rusya İran'dan sonra Irak Kürdistan'ında konsolosluk açan ikinci devlet olmuştur[233]. Fakat o zaman Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı olan Mesud Barzani Rusya'nın Irak'ta büyük etkisinin olmadığını söylemiştir. Bunun ardından Mesud Barzani Rusya isterse, memnuniyetle Moskova'da görüşebileceğini açıklamıştır[234]. 2013 Yılında ise Mesud Berzani ve Putin arasında ikili görüşme olmuştur. Bu görüşmede Irak'taki kriz, ekonomik ve kültürel alanda işbirliği hakkında konuşulmuştur. Kürdistan'ın bağımsızlığı hakkında bir konuşma gerçekleştirilmemiştir[235]. Valdai uluslararası tartışma kulübünün yazarları olan Zvi Magen ve Gallila Lindenştraus'a göre her zaman Rus hükümetinin karşısında önemli hususlar vardır. Rusya bir taraftan Irak Kürdistanı ile yakından ilişkilerde olmalı ve diğer tarafdan onun bağımsızlığını desteklemelidir. Fakat Rusya'nın Irak Kürdistanı'nın bağımsızlığını desteklemesi, diğer bölge devletleri ile ilişkilerini olumsuz etkilememelidir[236].

Tarşıtışılmakta olan önemli hususlardan biri de Suriye'de olan Kürtlerdir. Rusya için Suriye'deki Kürtler Türkiye'ye karşı çok önemli sayılmaktadır. Türkiye'nin SU-24 uçağını düşürmesinden sonra Rusya-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Rusya bu olaydan sonra Suriye Kürtlerini desteklemiştir. Rusya silah ve havadan

---

[232] Primakov, a.g.e., s.385.

[233] Mosaki N.Z, "*Otkritiye generalnovo konsultva Rossii v Erbile*"(*Открытие генерального консульства России в Эрбиле, Институт Ближнего Востока*), http://www.iimes.ru/?p=6531(Erişim Tarihi: 08.03.2020)

[234] Fateeva Elizaveta Abdreevna, "*Problema Nezavisimosti Kurdistana: Otnoşeniye Rossii i Ssa*"(*Проблема Независимости Курдистана: Отношение России и США*), s.45

[235] "*Massoud Barzani meets Vladimir Putin in Moscow*". Ekurd Daily, 21.02.2013, https://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/2/state6871.htm(Erişim Tarihi: 08.03.2020)

[236] Cvi Magen, Gallila Lindenshtrauss, Nezavisimosti kurdov: ochenka situaschii (Независимости курдов: оценка ситуации), 12.01.2016, http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/nezavisimost-kurdov-otsenka-situatsii/

destek sağlayarak Suriye'de Kürtlere yardımda bulunmuştur. Bununla beraber Türkiye'ye cevap olarak PYD'nin Moskova'da resmi ofisi açılmıştır[237].

Rusya'nın Kürtlerle ilgili düşüncelerini bilmek için Putin'in verdiği röportajlara bakmamızda fayda vardır. Her yıl Rusya'da "Vladimir Putin ile direkt hat" adında program yayınlanmaktadır. Bu zaman Rusya Devlet Başkanı Putin, gazetecilerden ve Rus vatandaşlarından gelen soruları yanıtlıyor. 14 Nisan 2016 tarihinde gerçekleşen programda gazeteci Putin'e "DAEŞ ile mücadelede Kürtlerin rolü nedir?" deye sormuştur. Putin ise cevabında şöyle söylemiştir: Kürtler özveriyle mücadele etmektedirler. DAEŞ'le mücadelede çok önemli güç sayılmaktadırlar[238]. 23 Aralık 2016 tarihinde ise Kürdistan 24'ün gazetecisi Hoşavi Muhammed Putin'e "Rusya Kürdistan'ın bağımsızlığını destekliyor mu?" sormuştur. Putin cevabında şöyle demiştir: Onlar uluslararası terörizmle güçlü şekilde mücadele etmektedirler. Bağımsızlıkla bağlı ise biz uluslararası hukuk ile beraber hareket edeceğiz. Biz Irak'ın iç politikasına müdahele etmeye çalışmıyoruz[239]. Bununla beraber IKBY Başbakanı Nerçivan Berzani'nin Moskova'ya ziyareti zamanı da Putin Kürt sorunu için şöyle demiştir: Sonuçta Kürtlerin hukukları temin edilecektir, hangi formada olacağı ise Iraklıların, Kürtlerin kararına bağımlı olacaktır[240].

Rusya ile IKBY arasındaki ilişkiler enerji sektörüne de yansımaktadır. 2017 Yılında Rus enerji devi Rosneft ile IKBY arasında enerji anlaşması imzalanmıştır. Rosneft'in basın sözcüsü Mikhael Leonyev ise açıklamasında: Kürdistan en gelişmiş bölgelerlerden birisidir, bunu Rusya'nın desteği olarak da görebiliriz[241]. Bu ziyarete Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'de katılmıştır. IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ikili ilişkilerin geldiği noktayı yeni süreç olarak değerlendirmiştir[242].

---

[237] Micheal Reynolds, "*Vladimir Putin, Godfather of Kurdistan*", The National İnterest, 01.03.2016, https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-godfather-kurdistan-15358(Erişim Tarihi: 08.03.2020)
[238] Otveti na vaprosi jurnalistov po itogam "Pramoy linii" Ответы на вопросы журналистов по итогам "Прямой линии"(Ответы на вопросы журналистов по итогам "Прямой линии"), 14.04.2016, http://kremlin.ru/events/president/news/51718(Erişim Tarihi: 09.03.2020)
[239] Bolşaya press-konfrenchiya Vladimira Putina (Большая пресс-конференция Владимира Путина), 23.12.2016, http://kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/53573(Erişim Tarihi: 09.03.2020)
[240] Bashdar Ismaeel, "*With eyes on statehood, Kurdistan bolsters ties with Russia*", Kurdistan 24, 06.06.2017, https://www.kurdistan24.net/en/economy/48405f2e-6604-46c8-ab2d-668ef48c1540(Erişim Tarihi: 09.03.2020)
[241] Andreevna, a.g.b.,9
[242] A.g.b., s.49

Irak Kürdistanı ile ilgilenmemiz gereken diğer bir husus ise referandum sürecidir. Bu süreç zamanı Iraklı Kürtler bağımsızlığını kazanmak istemiştir. Bölge ülkelerinden Türkiye, Irak, Suriye ve İran buna karşı olduğunu bildirmiştir. Sadece İsrail Irak Kürdistanı'nı desteklemiştir. Amerika'dan farklı olarak Rusya IKBY'nin uluslararası hukuk açısından böyle şansının olduğunu ifade etmiştir[243]. Bunların ardından Mesud Barzani Amerika'ya güveninin düştüğünü açıklamıştır[244]. IKBY bağımsızlığına kovuşmasa da, bu yolda önemli adımlar atmıştır. Bölgenin iki önemli devleti İran ve Türkiye açısından bu karşısı alınması gereken bir adım olarak tanımlandığı için IKBY'nin bağımsızlık kazanması çok zor gözükmektedir.

3.2.8. Suriye Krizi ve Rusya Etkisi

Ortadoğu ülkelerinden birisi olan Suriye sahip olduğu coğrafya nedeniyle uluslararası arenada yaşanan güç mücadelelerine tanıklık etmektedir. Suriye'nin coğrafyasına baktığımzda, kuzey ve kuzey-batıda Türkiye, doğuda Irak, güneyinde Ürdün, batısında Lübnan ve Akdeniz, güneybatısında ise İsrail ile komşu olduğunu görüyoruz[245]. Suriye'nin coğrafi önemine baktığımızda, Türkiye ile zengin Arap yarımadası arasında bağlantı olmasını, Irak-Mısır arasındaki doğudan batıya geçiş yoluna sahip olmasını söyleyebiliriz[246]. Diğer taraftan ise ülkenin Akdeniz'e kıyısının olması önemlidir. Akdeniz'e kıyısının olması Suriye'nin Arap ülkeleri ile su yolları üzerinden de ilişkileri geliştirmesini sağlamıştır.

Suriye'nin coğrafi konumu kendisinde sadece avantajları barındırmamaktadır. Coğrafyanın önemli dezavantajı bu kadar ticaret ve askeri yollara açık olduğu için saldırılara da açık olmasıdır. Suriye coğrafyası 400 sene boyunca Osmalı Devleti

---

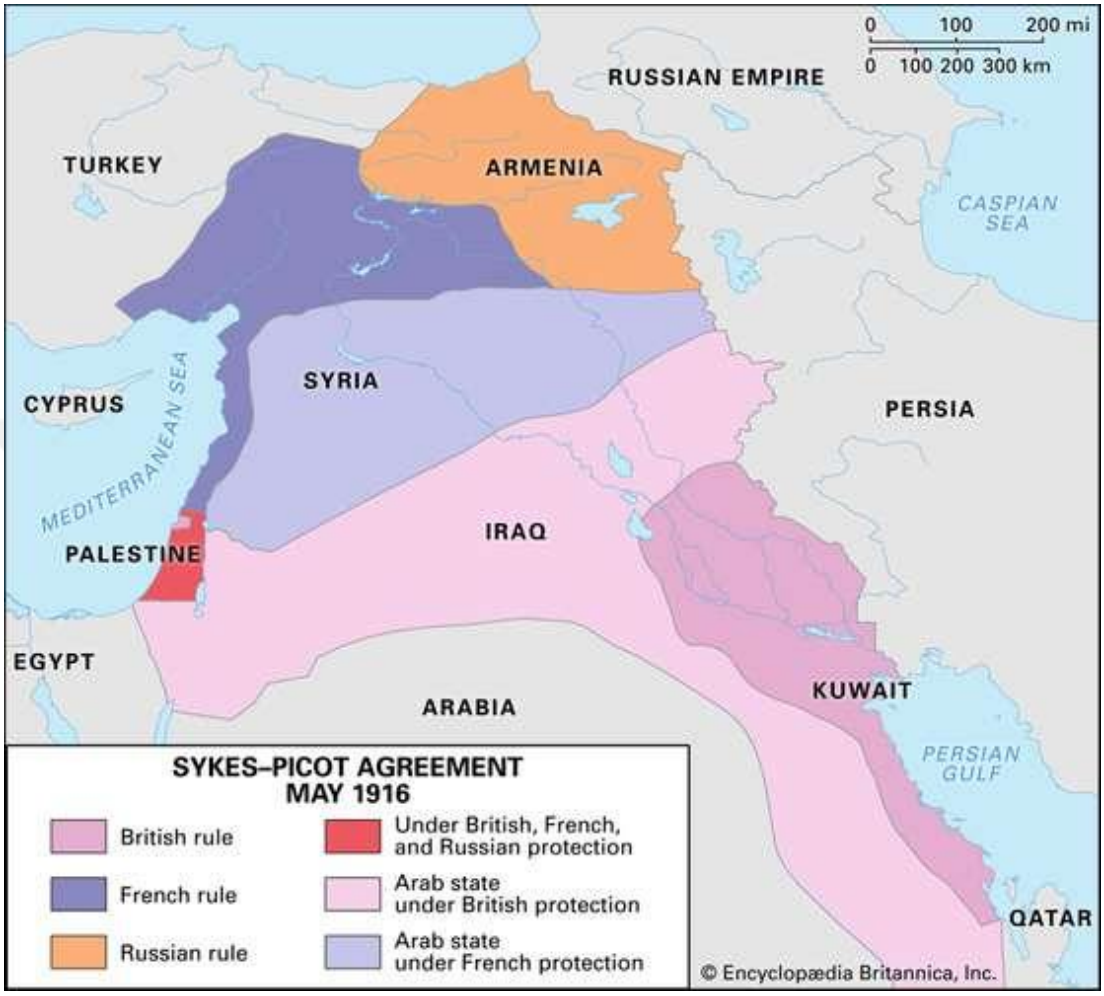
[243] "*Iraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu: Hangi Ülke Destekliyor, Kim Karşı Çıkıyor?*", BBC News Türkçe, 27.09.2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41414173(Erişim Tarihi: 09.03.2020)

[244] Jane Arraf, "*Iraqi Kurdish Leader says region will re-evaluate relationship with U.S after referendum*", New England Public Media, 06.11.2017, https://www.nepm.org/post/iraqi-kurdish-leader-says-region-will-re-evaluate-relationship-us-after-referendum#stream/0(Erişim Tarihi: 09.03.2020)

[245] Hamza Akengin, Ayşe Yaşar, "*Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri*", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 32, Yıl: 2018, s.28

[246] Akengin-Yaşar, a.g.m., s.30

tarafından yönetilmiştir[247]. Birinci Dünya Savaşı zamanı Osmanlı Devleti savaşı kaybetmiş ve Ortadoğu'da sahip olduğu toprakları terk etmiştir.

Harita 5. Sykes-Picot Agreement, https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement

16 Mayıs 1916 tarihinde Fransa ve Britanya arasında yapılan Sykes-Picot Anlaşması'na göre Suriye toprakları Fransa'ya bırakılmıştır. Rusya da bu planı onaylamıştır. Fakat sonra Rusya'da Bolşevik İhtilalı gerçekleşmiştir. Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle beraber Rusya bu anlaşmadan çekildiğini duyurmuştur. Gizli olan bu anlaşmayı Troçki gazetede yayınlatarak dünya komuoyuna açıklamıştır[248].

[247] Çağatay Özdemir, "*Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?*", Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 33, Yıl 2016, s.83

[248] "*Sykes-Picot Anlaşması Nedir?*", Milliyet gazetesi, 18.05.2016, https://www.milliyet.com.tr/gundem/sykes-picot-anlasmasi-nedir-2247554(Erişim Tarihi: 10.03.2020)

1920 Yılında Emir Faysal Suriye kralı ilan edilse de, hükümdarlığı çok kısa surmüştür. Bunun ardından ülkede Fransız Mandası başlamıştır. Bu zaman ülke üç özerk parçaya bölünmüştür. Aleviler ve Dürzüler Fransızlar tarafından desteklenmiştir. Fransızların desteği ile beraber Arap milliyetçiliğine karşı önemli denge oluşturmuşturlar. Fakat bundan sonra ülkede Sünniler Fransızların bu baskısı üzerine ayaklanmıştır. Fransızlar şiddetle direnişleri bastırmıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra önemli güç kaybeden Fransa bu bölgeden de geri çekilmiştir[249]. Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra da istikrara kavuşamamıştır. Askeri darbeler sayesinde ülkenin istikrarı zayıflamıştır. Mısır ve Suriye'nin birlikte kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti bile fazla sürmemiştir. 1961 Yılında Suriyeli subaylar darbe ile iktidarı ele almışırlar[250]. 1963 Yılında ise Baas destekçileri tarafından darbe yapılmıştır. 1966 Yılında da yeniden bir darbe yapılmış, Hafız Esad Savunma Bakanı olmuştur. Bunun ardından 1970 yılında Hafız Esad parti içinde darbe yaparak iktidar olmuştur[251].

Hafız Esad döneminde Suriye Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha da artırmıştır. 1971 Yılında ilk ziyaretini Moskova'ya yapan Hafız Esad, Batı'ya karşı Sovyetler Birliği'nin yanında olacağını ifade etmiştir[252]. Bununla beraber 1971 yılında yapılan anlaşma ile Akdeniz kıyısındaki Tartus limanında bulunan üssü Sovyetler Birliği'ne vermiştir. Tartus limanının önemi ise Rus deniz kuvvetlerinin İstanbul ve Çanakkale Boğazları yolu ile Akdeniz'e oradan da açık denizlere ulaşma imkanına sahip olmasıdır[253].

Moskova'da 1972 yılında gerçekleşen ziyaret zamanı yeni bir anlaşma olmuştur. Anlaşmaya göre Sovyetler Birliği Suriye'ye 700 milyon dolar civarında silah satmıştır. 1973 yılında da Arap-İsrail savaşlarında SSCB Suriye'ye diplomatik ve askeri bakımdan yardım yapmıştır[254]. 1980 yılında iki ülke arasında 20 yıllık Dostluk

[249] Özdemir, *a.g.m, s.84-85*
[250] *A.g.m., s.85*
[251] *A.g.m., s.86*
[252] Akengin-Yaşar, *a.g.m., s.38-39*
[253] *A.g.m., s.39*
[254] *A.g.m, s.39*

ve İşbirliği anlaşması imzalanmış ve bu tarihten itibaren SSCB Suriye'nin garantörü olmuştur. Bununla beraber nükleer alanda da ortaklıklar yapmıştırlar[255].

Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde Suriye ile ilişkileri zayıflamıştır. Ekonomik ve siyasi buhranlar nedeni ile SSCB dağılmış ve Suriye uluslararası arenada kendine yeni bir müttefik arayışına girmiştir. SSCB'nin son yıllarından itibaren Hafız Esad ülkede liberalleşme akımını başlatmıştır[256].

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya bağımsızlığını kazanmıştır. Fakat iç politika ve ekonomi sorunlarıyla karşılaşmış Rusya Ortadoğu'ya yönelik ciddi adımlar atamamıştır. Primakov'un Dışişleri Bakanı olması ile Rusya Ortadoğu'ya yönelmiştir. Rusya'nın Ortadoğu'ya yönelik ciddi adımları ise Putin'in iktidarı döneminde başlamıştır[257].

Suriye'de ise 2000 yılından Beşşar Esad iktidara gelmiştir. Onun iktidara gelmesi halk için yeni bir umut olarak görülüyordu. Batıda eğitim görmüş olması halk tarafından onun reformcu gibi tanınmasına neden olmuştur. Yolsuzluklarla mücadelede de en önemli isim Esad olduğundan halk tarafından iyi karşılanmıştır. İktidara geldikten sonra demokratik adımlar atan Esad siyasi suçluları serbest bırakmış ve ilk bağımsız gazetelerin yayına girmesine izin vermiştir[258]. Esad'ın iktidarı döneminde neoliberal adımları desteklenmiştir. Fakat refah politikalarının desteklenmemesi gelir dağılımın adaletsiz olması ile sonuçlanmıştır. 2011 Yılında Esad'a karşı başlayan ayaklanmaların bir sebebi de bu sayılmaktadır[259].

Esad'ın iktidarının ilk yıllarında reformist adımları olsa da, Lübnan'da 2005'te gerçekleşen Sedir Devrimi'nden sonra devlet yapısının otoriterleşmeye başladığını söyleyebiliriz. Lübnan eski Başbakanı Refik Harari'nin suikastinden sonra ülkede Suriye karşıtlığı başlamıştır. Muhalif kitlelerin protestoları sonucunda Lübnan'da Başbakan Ömer Karami istifa etmiştir. Bunun ardından ülkede ilk defa Suriye kontrolünün dışında gerçekleşen ilk seçimler olmuştur. Bu olayların sonucunda

[255] Akengin-Yaşar, *a.g.m., s.39*
[256] Özdemir, *a.g.m.*, s.86
[257] Akengin-Yaşar, *a.g.m.*, s.40
[258] Özdemir, *a.g.m.*, s.88
[259] Özdemir, *a.g.m.*, s.89

Batılı devletlerin de isteği ile Suriye Lübnan'daki askeri varlığına son vermiştir[260]. Suriye askerinin Lübnan'da varlığına son koyulması iç politikada Esad'a güveni azaltmıştır[261]. Otoriterleşmeye taraf yönelen Esad Müslüman Kardeşler'in politik aktiviteler yürütmesine karşı çıkmıştır. Özellikle İslamcı ve Kürt muhalif grupların temsilcileri hapse atılmıştır[262]. Siyasi suçluların serbest bırakılması için gösteriler yapanlar şiddetli şekilde bastırılmıştır. Buna karşılık halk yeniden sokaklara çıkmıştır.

Beşşar Esad'ın ekonomik adımları sayesinde ülkeye yabancı yatırımcılar gelmiştir. Fakat yabancı yatırımcıların gelmesi Suriye ekonomisini canlandırmaya yetmemiştir. Uluslararası Para Fonu(IMF) Suriye ekonomisini durağan olarak nitelemiştir. Esad şehirli hizmet söktörünün büyümesini istemiştir. Bununla beraber ülke tarımını da geliştirmek istemiştir. Fakat kuraklığın gitdikce artması tarım ile ilgili düşüncelerin son bulması ile sonuçlanmıştır[263].

2011 Yılına baktığımızda Suriye'de ekonomik olarak iyi durumda olmayan ve baskıcı, otoriter rejimin olduğunu görmekteyiz. Bunun ardından ülkede protestolar gitdikçe artmış ve Suriye Arap Baharı'nın yaşandığı bir ülkeye dönüşmüştür. Tüm bunlarla beraber ülkedeki hassas olan mezhepsel durumun tetiklenmesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir. Suriye'de azınlık Alevi grubun çoğunluğu Sünni nüfusu olan ülkeyi yönetmesi de diğer problem olarak düşünülmektedir. Sünniler Esad'a karşı bir tavır izlemiş, Aleviler ise Esed'in gideceği halde başlarına geleceklerden kuşku duymaya başlamıştır[264]. İç dinamiklerinin böyle olması ülkeyi iç savaşa iten önemli nedenlerden biridir.

Arap Baharı'nın etkisi, ekonomide gerileme, otoriter rejim, iç politikada Sünni ve Alevilerin birbiri ile karşı karşıya olması ve bunların ardından dış müdahelelerin olması Suriye İç Savaşı'nın başlamasına zemin hazırlamıştır. İç savaşın başlamasından sonra ülke Rusya ve Amerika'nın ve onların müttefiklerinin güç mücadelesine tanıklık etmiştir.

---

[260] Baran Kuşuoğlu, "*Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na*", Yasama Dergisi, Cilt: 23, Yıl: 2013, s.107
[261] Özdemir, *a.g.m.*, s.89
[262] *A.g.m.*, s.90
[263] *A.g.m*, s.91
[264] Özdemir, *a.g.m.*, s.92

Suriye İç Savaşı'nı anlamak için iç savaşa kadar nasıl dış poltika uygulandığını bilmek gerekmektedir. Dış politikada Beşşar Esad babası Hafız Esad gibi Rusya ile ittifaktan yana olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarından Amerika'nın Irak'a müdahelesinden sonra ülkesinin çevrelendiğini düşünmüş ve daha da Rusya'ya yaklaşmıştır[265]. Bununla beraber Irak'ta işgale karşı direnen Şiilere Esad destek vermiştir. ABD senatosu buna karşılık olarak 15 Ekim 2003 tarihinde Suriye'ye yaptırım uygulamıştır[266]. Lübnan'da Sedir Devrimi'nden sonra Amerika ile ilişkiler daha da kötüleşmiştir. Batı ülkeleri ile olumsuz ilişkiler sonrasında Esad Rusiya ve İran'la ilişkilerini daha da güçlendirmiştir. Örneğin, 2005-2010 arası Rusya Suriye'ye 3 milyar dolarlık silah satmıştır. Bunun ardından 2010 yılında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medmedev'in Suriye'ye ziyareti ile iki ülke arasındaki ilişkiler daha da güçlenmiştir[267].

Suriye İç Savaşı'nın başlamasından sonra Rusya kendi çıkarlarına göre Esad'ı desteklemiştir. Rusya'nın Sovyet coğrafyası dışında sadece Suriye'de deniz üssü vardır. Bu deniz üssü sayesinde Rusya Akdeniz'de önemli güç sahibi olmuştur. Bununla beraber Tartus kentindeki üs Akdeniz'de ve Kuzey Afrika bölgesinde olan Rus deniz kuvvetleri için bir ikmal ve bakım üssü olmaktadır. Rusya'nın Suriye ile geliştirdiği ilişkiler sayesinde burada hava üssü de bulunmaktadır. Askeri ilişkilerin güçlendirilmesi ile beraber Rusya 2015 yılında Lazkiye'de hava üssüne sahip olmuştur. Bu üs sayesinde Rusya'nın Ortadoğu ve Akdeniz'deki hareket alanını genişlendirmiştir[268]. 2015 Yılında Rusya'nın iç savaşa katılması ile beraber burada olan personel sayısını gitdikçe arttırmış ve burada kalıcı olduğuna dair izlenim burakmıştır.

Rusya açısından Suriye'nin ekonomik önemi de vardır. Suriye Rusya'nın en çok silah satdığı ülkeler arasındadır. Örnek olarak Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün Mart 2012 tarihli raporuna bakmamız gerekmektedir. Rapora göre Rusya Suriye'nin silah gereksiminin %78'ni karşılamaktadır. Raporda değinilen

---

[265] Akengin-Yaşar, *a.g.m.*, s.40-41
[266] Ali Bilgin Varlık, "*Suriye'nin Ulusal Güvenlik Politikası ve Türkiye-Suriye ilişkileri*", 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, Yıl: 2013, s.188
[267] Akengin-Yaşar, *a.g.m.*, s.41
[268] *A.g.m.*, s.43

diğer nokta ise 2007-2011 arasındaki silah almının önceki dört yıla oranla %580 arttığıdır[269].

Suriye'nin jeopolitik önemliliğe sahip olmasının diğer nedeni ise gelecekte Avrupa'ya kadar uzanabilecek doğalgaz ve petrol boru hatlarına sahip olabilme kapasitesidir. Rusya'nın Suriye'ye yeniden inşa sürecinde yardım yapmasının diğer nedenlerinden birisi de budur. Aksi takdirde Suudi Arabistan ve Katar gaz hatlarının buradan geçmesi söz konusu olabilir[270]. Rusya'nın isteği doğalgaz hatlarının İran-Irak-Suriye üzerinden geçmesidir. Akdeniz vasıtasıyla Avrupa'ya kadar uzanan doğalgaz hatları üzerinde söz sahibi olmak istemektedir.

Suriye'yi Rusya açısından kıymetli yapan diğer şey ise Ortadoğu'da Amerika'ya karşı kalkan olarak kullanılmasıdır. Suriye üzerinden Rusya Amerika'nın bölgedeki jeopolitiğine karşı direnç göstermektedir. Amerika İsrail'i Araplarla savaşta desteklemiştir. Buna karşılık olarak Rusya Suriye, Mısır gibi devletlerin üzerinden Amerika'nın bölgedeki jeopoitiğine karşı direniş göstermiştir[271]. Enver Sedat zamanında Mısır'ın Amerika'ya yaklaşmasından sonra Suriye, SSCB için çok değerli ülke olmuştur.

Belirtilen nedenlerden dolayı Suriye İç Savaşı'nda Rusya Esad'ın iktidarını desteklemiştir.. 30 Eylül 2015 tarihinde Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na katılması ile beraber dengeler değişmiştir[272]. Havadan Rusya'nın desteği, karadan İran'ın desteği sayesinde Esad'ın kontrolünde olan topraklar artmıştır. Dengelerin değişmesini gösteren en büyük kanıtlardan birisi görüşmelerin yapıldığı coğrafyadır. 2012-2013 Yılları arasında barış görüşmeleri Cenevre'de yapılmıştır. Burada Birleşmiş Milletler, Rusya ve Amerika çözüm için arayış bulmaya çalışmışlardır[273]. Fakat Rusya'nın Suriye'de bulunmasından sonra görüşmelerin yapıldığı yer değişmiştir. Örneğin, 2017 Yılında Türkiye ve Rusya'nın girişimleriyle Astana toplantısı

[269] Akengin-Yaşar, *a.g.m.*, s.45
[270] *A.g.m.*, s.45
[271] *A.g.m.*, s.48
[272] Adham Kako, "*Suriye İç Savaşı 10'uncu Yılına Giroyor*", Anadolu Ajansı, 14.03.2020, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861(Erişim Tarihi: 19.03.2020)
[273] "*Suriye Krizi: Cenevre Barış Görüşmeleri 22 Ocak'ta*", BBC News Türkçe, 25.11.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_suriye_cenevre2(Erişim Tarihi: 19.03.2020)

yapılmıştır[274]. Astana görüşmelerinden sonra Suriye Krizi'nin bölgesel devletlerin işbirliği ile çözülebileceği söyenilmiştir. Bunun ardından Tahran Zirvesi yapılmıştır. Bu zirvenin önemli konuları ise yine Suriye'de terörizmin bitmesi için işbirliği yapmak ve Suriye'nin Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen toprak bütünlüğünün korunması olmuştur[275]. Yapılan görüşmelerden biri ise Soçi'de gerçekleştirilmiştir. Soçi'de Rusya Devlet Başkanı Putin ve Türkiye Devlet Başkanı Erdoğan ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye'nin Suriye'nin kuzedoğusuna yaptığı harekat değerlendirilmiştir. Rusya tarafından Suriye'nin kuzeydoğusundaki Kürt gruplaşmalarının silahsızlandırılacağı söylenmiştir. Bu coğrafyada Suriye ve Türkiye sınırının istikrarı için Türk-Rus ortak devriyesinin olacağı söylenilmiştir[276].

3.3 Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Uluslararası Sistem Kapsamında Analizi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistem iki kutuplu sisteme evrilmiştir[277]. Bir yanda kollektivizmin, komünizmin savunucusu Sovyetler Birliği, diğer tarafta ise kapitalizmin, demokrasinin savunucusu Amerika Birleşik Devletleri dünya üzerinde egemen olmak için rekabetçi bir tutum sergilemiştirler[278]. 1945-1990 Yılları arasında geçen bu mücadelenin adı "Soğuk Savaş" olarak literatüre geçmiştir. Her iki devlet birbirine karşı Vyetnam'da, Ortadoğu'da, Afrika'da, Avrupa'da ve dünyanın diğer yerlerinde vekalet savaşı yapmıştırlar.

Ortadoğu coğrafyası Soğuk Savaş yıllarının en önemli mücadele merkezi olmuştur. 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail devleti kurulmuştur. İsrail'in bağımsızlığı Arap-İsrail savaşları için zemin hazırlanmıştır[279]. Bundan sonra uluslararası kamuoyu Soğuk Savaş'ın gergin dönemine şahit olmuştur. Arap devletlerini Sovyetler Birliği desteklerken, İsrail'i ABD desteklemiştir.

---

[274] "*Astana Sürecinde 15 Ayın Bilançosu*", DW Türkçe, 04.04.2018, https://www.dw.com/tr/astana-s%C3%BCrecinde-15-ay%C4%B1n-bilan%C3%A7osu/a-43230940(Erişim Tarihi: 19.03.2020)

[275] "*Tahran Zirvesi'nde 12 Maddelik Bildiri Kabul Edildi*", Sputnik Türkiye, 07.09.2018, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809071035097621-turkiye-iran-rusya-zirvesinde-bildirge-yayinlandi/(Erişim Tarihi: 19.03.2020)

[276] İrem Köker, "*Soçi Mutabakatı: Erdoğan ve Putin, 3 yılda kaç kere görüştü, Suriye konusunda ne kararlar alındı*", BBC News Türkçe, 23.10.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920(Erişim Tarihi: 19.03.2020)

[277] Şenol Kantarcı, "*Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?*", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt: 8, Sayı:16, Yıl: 2012 , s.49

[278] Kantarcı, *a.g.m.*, s.50

[279] *A.g.m.*, s.56

Soğuk Savaş'ın diğer önemli olayı ise Mısır'ın Suveyş Kanalı'nı millileştirmesi ile başlamıştır. Bu politikaya karşılık olarak Fransa, İsrail ve Britanya Mısır'a karşı savaş ilan etmiştir. Fakat dönemin büyük güçlerinin baskısı sonucu savaş sona ermiştir[280]. İki büyük gücün Mısır'da Britanya ve Fransa'ya karşı bu tutumu iki kutuplu dünyanın olduğunun kanıtı olmuştur.

Sovyetler Birliği Ortadoğu'da petrol kaynaklarına sahip olmak için komünizm ideolojisine yakın olan iktidarlara destek vermiştir. Ortadoğu'ya sahip olarak Batı'yı çöktürmek istemiştir[281]. Batı ise bunlara karşılık olarak jeopolitik hamleler atmıştır. Bunlardan en önemlisi Bağdat Paktı sayılmaktadır. ABD Bağdat Patkı sayesinde SSCB ve Çin'e karşı çevreleme politikası girişiminde bulunmuştur. Amerika bu politika sayesinde SSCB ve Çin'le coğrafi yakınlınkta bulunan ülkelere askeri ve maddi yardımda bulunmuştur[282]. Bağdat Paktı'na üye olan Türkiye, Irak(1958 yılına kadar), İran ve Pakistan'ın coğrafyasına baktığımızda SSCB'nin Ortadoğu'ya inmesinin karşısının alındığını görebiliriz. SSCB ise buna karşılık olarak Mısır ve diğer Arap devletleri ile anlaşmanın yaratdığı jeopolitik duruma karşı mücadele etmeye çalışıyordu.

1980'lerden itibaren SSCB'nin ekonomisinin zayıflaması ve bununla beraber Afganistan'da patlak veren savaş uluslararası sistemi etkilemiştir. Ekonominin hassas olması, savaşlar SSCB'nin çökmesine zemin hazırlamıştır. SSCB artık jeopolitik mücadelede zayıflamıştır. SSCB'nin dağılmasınının ardından Batı kesin bir zafer kazanmış ve iki kutuplu düzeni sona ermiştir[283].

Rusya Federasyonu bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik sıkıntılar, kaybedilen topraklar ve dahilinde olan özerk bölgelerin ayrılmak istemesi Rusya'yı kendi içine çekmiştir. Rusya jeopolitik olarak Batı'ya karşı direnememiştir. Bunun sonucu gibi Rusya'da Atlantikçi akım iktidara sahip olmuştur[284]. Dışişleri Bakanı Kozyrev açıklamasında Rusya'nın gerilimsiz bir

---

[280] Kantarcı, *a.g.m.*, s.57
[281] *A.g.m.*, s.57
[282] Bürkan Serbest, "*Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 3, Yıl: 2016, s.402-403
[283] Kantarcı, *a.g.m.*, 58
[284] Sait Sönmez, *Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi*", Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 6, Yıl: 2010, s.75

ortaklık istediğini söylemiştir. Dönemin Devlet Başkanı Yeltsin ise Rusya'nın batı ülkelerini özellikle de ABD'yi müttefik olarak gördüğünü söylemiştir [285.] ABD ve Avrupa ile ilişkiler iyileşse de, ekonomi Rusya'da çözüme ulaşılmamış sorun olarak kalmıştır. Halkın çoğunluğu uzun yıllar düşman olarak gördükleri ABD'nin müttefik olmasını iyi karşılamamıştır. Bunun ardından NATO'nun doğuya taraf genişlemesi halkla beraber iktidar sahiplerinde de şühbeye yol açmıştır. Bu sebeblerden dolayı ülkede Yeni Avrasyacılık akımı daha etkin olmayı başarmıştır. Politikacılar ve Rus aydınları tarafından da desteklenmiştir[286].

Yeni Avrasyacılık Rusya içerisindeki Batıcılık akımına karşı çıkmıştır. Batıcı olan insanları Amerika ve diğer batı ülkeleri ile ilişkileri iyi tutmak için Rusya'nın ulusal çıkarlarının gözardı etmekle suçlamıştılar[287]. Yeni Avrasyacılara göre Amerika'nın ve diğer batılı devletlerin Balkanlar'da, Ortadoğu'da adımları Rusya'yı yeniden çevrelemek için olmuştur[288].

Primakov'un Dışişleri Bakanı olması ile beraber Rusya iktidarında Atlantikçilik yerini Avrasyacılık ile değişmiştir[289]. Bununla beraber Rusya Batılı ülkelerle ilişkilerini yeniden gözden geçirmiştir. Bu dönem iç politikada Avrasyacılar Batıcıları iktidardan uzaklaştırarak jeopolitik dönüm başlatmıştırlar.

Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya uluslararası arenada politik nüfuzunu arttırmıştır. Rusya Batı karşıtlığı ile bilinen devletlerle iyi ilişkilere sahip olmuştur. Bununla beraber Kafkasya, Orta Asya, Doğu Avrupa ve Ortadoğu'da bulunan ülkeler ile ikili ilişkileri güçlendirmiştir[290]. 10 Temmuz 2000 yılında kabul edilen Dış Politika Doktrini'ne göre Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'nda bulunan devletlerle ilişkilerin güçlü olması gerektiğini vurgulamıştır. Bununla beraber Rusya'nın ekonomik ve siyasal bağımsız olması gerektiğini vurgulamıştır[291]. Bu dönemde sadece Batı'ya dönelik işbirliği sona ermiştir. Buna karşılık olarak bölgesel

---

[285] Sönmez, *a.g.m.*, s.77
[286] *A.g.m.*, s.78
[287] *A.g.m.*, s.79
[288] *A.g.m.*, s.81
[289] Salih Yılmaz, *Yeni Avrasyacılık ve Rusya*", Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34, Yıl: 2015 , s.115
[290] *A.g.m.*, s.115
[291] *A.g.m.*, s.115-116

devletlerle işbirliğine gidilmiştir. Avrasyacılığın temelleri olan Rus değerleri bu dönemde daha fazla kullanılmıştır.

Yeni Avrasyacılar ABD'nin sürdürmek istediği tek kutuplu sisteme her zaman karşı çıkmıştırlar. Bunun karşılığından çok kutuplu dünya düzeninden yana olduklarını söylemiştirler[292]. Örneğin, Dugin Rus halkının kurtarıcı role sahip olduğunu söylemiştir[293]. Rusya'nın kendinin bir medeniyet olduğunu savunmuştur. Bu medeniyeti sürdürmek için ABD'nin öncülük ettiği tek kutuplu dünya düzenine karşı olarak Berlin-Moskova-Tahran-Tokyo hattını önermiştir[294]. Uluslararası arenada Vladimir Putin ilk defa 2007 yılında Münih Konferansında Rusya'nın ABD öncülüğündeki tek kutuplu düzene karşı çıktığını dile getirmiştir. Putin Gürcistan'dan Rus askerlerinin geri çekilmesine karşılık ABD'nin Bulgaristan ve Romanya'ya füze konuşlandırdığını söylemiştir. Bunun uluslararası barışa olumsuz etki ettiğini söylemiştir. Bununla beraber Putin dünyada tek gücün her şeye karar vermesini olumsuz karşıladığını söylemiştir. ABD'nin bununla kendi isteklerini dünyanın diğer devletlerine kabul ettirdiğini söylemiştir[295].

Rusya'dan NATO'nun yayılmasına karşı askeri adım Gürcistan'da atılmıştır. SSCB'nin parçası olmuş Baltık ülkeleri NATO'ya üye olmuştur. Gürcistan'da NATO'ya üye olmak için çalışmaktaydı. Fakat Rusya bunu kuşatma olarak algılayarak Gürcistan'a askeri operasyon düzenlemiştir. Savaşın sonucunda Güney Osetya ve Abhazya'yı Gürcistan'dan kopardı. Bu durum SSCB ülkelerine NATO konusunda bir mesaj gibi algılandı[296]. Rusya bu operasyonla beraber NATO'nun kuşatma politikasına izin verilmeyeceğini açıklamıştır.

Rusya ABD'nin tek kutuplu sistemine karşı olduğunu Ukranya Krizi'nde de bir daha göstermiştir. Ukrayna'da 2004 yılında Turuncu Devrim olmuştur. Batı yanlısı iktidarın döneminde istikrar sağlanamamıştır. Önemli olan ise Ukrayna iktidarı

[292] Sönmez, *a.g.m.*, s.82
[293] Dugin, a.g.e., s.27

[294] A.g.e., s.59
[295] "*Putin'den ABD'ye yaylım ateşi*", DW Türkçe, 10.02.2007, https://www.dw.com/tr/putinden-abdye-yayl%C4%B1m-ate%C5%9Fi/a-2519775(Erişim Tarihi: 22.03.2020)
[296] Barış Adıbelli, Fikret Bayır, Erdem Ergen, Cem Gürdeniz, Soner Polat, Sait Yılmaz, Avrasya'nın Kilidi Türkiye, Kaynak Yayınları, 2017, s.37

tarafından Rusya'ya karşı dengeleyeci bir güç olarak AB ve NATO görülmüştür. Bununla beraber Ukrayna üzerinde Rusya'nın baskıları artmıştır. 2013 Yılında ise Ukrayna hükümeti Rusya'nın baskıları sonucunda AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamayı redd etmiştir. Bunun üzerine Ukrayna'da protestolar artmıştır. Ülkede olan Rus yanlısı ayrılıkçılar mücadelesi sonucunda Ukrayna Kırım'ı kaybetmiştir[297]. Doğu Ukrayna'da ise ayrılıkçı hareketler devam etmiştir. Kırım'ın elegeçirilmesi ile beraber Rusya Karadeniz'de NATO'ya karşı üstünlüğünü arttırmıştır.

Rusya'nın Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da izlediği politikalarda da Batı karşıtlığını görebiliriz. Örneğin, Rusya Libya politikasında ABD ve diğer batı ülkelerini eleştirmiştir. NATO'nun Libya politikasının "Haçlı Seferleri" olduğunu söylemiştir. Bu politikanın enerji kaynaklarının ele geçirilmesi için olduğunu söylemiştir[298].

Rusya Doğu Akdeniz'de de Amerika'ya karşı olduğunu belirtmiştir. Burada en önemli husus ise Doğu Akdeniz'de Çin-Rus ortak tatbikatıdır. Amerika'ya karşı tutumu ile bilinen iki devletin bu adımı yeni dünya düzeni arayışından haber vermektedir. Örneğin, Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Anatoliy Antonov Rusya ve Çin'in uluslararası düzenin yeniden yapılandırılması için arayış içerisinde olduklarını söylemiştir[299].

Rusya'nın ABD'ye karşı diğer jeopolitik hamlesi ise Suriye üzerinden olmuştur. Suriye İç Savaşı'na doğrudan dahil olarak dengeleri değiştirmiştir. Ortadoğu'da Rusya SSCB'nin ardından ilk defa bu kadar kuvvetli olarak görülmüştür. Suriye'de Beşşar Esad'ın iktidarını korumuştur. Bunun üzerinden Ortadoğu'daki devletlerle beraber Suriye'nin istikrara kavuşması için çaba harcamıştır. Ardından Rusya bu bölgede İran, Irak, Suriye ile birlikte Bağdat'da ortak istihbarat değerlendirme merkezi açmıştır[300]. Bölgesel devletlerle bu tür işbirliği Ortadoğu'da ABD'nin hegemonyasını azaltmaya yönelik olmuştur.

3.3.1 İsrail'in Ortadoğu Politikaları ve Rusya-ABD İlişkileri

[297] Ali Konak, "*Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri*", Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Cilt: 4. Sayı: 8, Yıl: 2019, s.85-86
[298] Adıbelli ve diğerleri , a.g.e., s.38-39
[299] A.g.e., s.45
[300] A.g.e., s.46

Ortadoğu'nun en çok tartışılan ülkelerinden bir diğeri de İsrail'dir. İsrail nüfüsu ve yüzölçümü az olmasına rağmen Ortadoğu'da Arap devletlerine karşı büyük zaferler kazanmıştır. 2006 yılında Lübnan'da meydana gelen olayları saymazsak diğer savaşlarda İsrail'in Arap devletlerine karşı büyük ustünlüğünü görebiliriz. İsrail'in gücünü anlamamız için onun dış politikasına bakmamız lazım. Dış politika tarihine bakarsak İsrail'in Siyonist bir politika izlediğini söyleyebiliriz. Siyonizm Theodore Herzl tarafından ortaya atılan söylemdir. Siyonizm'in amacı Yahudilerin Filistin topraklarına geri dönüşünü sağlamaktır[301].

1901 Yılında Yahudi Milli Fonu oluşturulmuştur. Yahudi Milli Fonu Filistin'de Osmanlı Devleti'nden araziler satın almıştır. Satın alınan arazilerde Yahudiler yerleştirilmiştir[302]. Toprak alımları ve Yahudi göçleriyle birlikte bu bölgede dengeler değişmiştir. Örneğin, 1948 Yılında İsrail Devleti kurulduğu zaman Filistin topraklarının %50'sine Yahudiler sahipti[303].

Birinci Dünya Savaşı zamanı Yahudi Siyonist örgütlerle beraber bölgedeki Yahudiler de Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştırlar. Onların müttefiki ise Britanya olmuştur. Savaş bittikten sonra İngilizler bu bölgeyi ele geçirmiştirler. Bununla beraber Balfour beyannamesi imzalanmıştır. Beyannamede Britanya tarafından Yahudilerin milli yurdunun kurulması fikri desteklenmiştir[304].

1919-1923 Yılları arasında Filistin topraklarına yeni Yahudi göçü başlamıştır. Yahudiler Polonya, Rusya ve Doğu Avrupa'dan bu bölgeye gelmiştir. Bundan sonra Yahudiler kendini savunma takımı olan "Haqanah" askeri teşkilatını kurmuştur. Fakat bu örgüt kendi içerisinde bölünmüş ve daha radikal yapıya dönüşmüştür. 1931 Yılında ise "İrgun" adlı terör örgütü kurulmuştur[305].

Avrupa'da 1920-1930 yılları arasında güçlenen antisemitizm yeni göç dalgasına neden olmuştur. Bu zamanı Avrupa'dan Filistin topraklarına göç eden Yahudi sayısı 260.000 civarında olmuştur. Bu göç İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesine kadar devam

---

[301] Elşen Gurbanov, "*Tarihten Günümüze Siyon Aşkı ve Siyonizm Türleri*", İsrailliyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi, Sayı: 2, s.153
[302] *A.g.m.*, s.154
[303] *A.g.m.*, s.154
[304] *A.g.m.*, s.155
[305] *A.g.m.*, s.156

etmiştir[306]. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise gizli örgütler tarafından soykırımdan kurtulmuş Yahudiler Filistin topraklarına göç ettirilmiştir[307].

1947 yılında Birleşmiş Milletler Filistin'e bölünme planı için heyet gönderdi. 29 Kasımda bu plan tartışmaya çıktı. Amerika, SSCB, Kanada gibi devletler lehine oy kullanarken, İran, Suudi Arabistan, Pakistan ve Türkiye gibi ülkeler ise aleyhine oy kullanmıştırlar. Plana göre Filistin topraklarının %56'sı Yahudilere verilecek ve burada İsrail devleti kurulacaktı[308]. Bunun ardından 14 Mayıs 1948 Yılında İsrail Devleti bağımsızlığını kazandır. İlk olarak SSCB İsrail'i bağımsız devlet olarak tanımıştır. Amerika Birleşik Devletleri ise İsrail'in bağımsızlığını 31 Ocak 1949 tarihinde tanımıştır[309].

İsrail Devleti'nin kurulması Araplar tarafından olumsuz karşılanmıştır. Bunun üzerinde 15 Mayıs 1948 tarihinde Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak İsrail'e karşı savaş açmıştır. Bu dönemde ABD tarafından Arap devletlerine karşı silah ambargosu koyulmuştur. SSCB tarafı ise İsrail'e silah yardımında bulunmuştur. Bu silahlar sadece Araplara karşı kullanmak için gönderilmemiştir. Bununla beraber İngizlilere karşı mücadele eden Yahudiler için de gönderilmiştir[310]. Savaş İsrail'in üstünlüğü ile geçmiştir. Ürdün ve diğer Arap devletleri İsrail'in üstünlüğünü kabul etseler de, İsrail'i bağımsız devlet gibi tanımamıştırlar. Savaşın sonucunda İsrail kendi topraklarını %75 oranında büyütmüştür. 300.000 Filistinli ise topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır[311].

1956 Yılında İsrail yeniden bir Arap devleti ile savaşa girmiştir. Bu zaman ise rakip devlet Abdünnasır'ın iktidar olduğu Mısır olmuştur. Abdünnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmek isteğinden sonra Fransa, Britanya ve İsrail Mısır'a karşı savaş ilan etmişdirler[312]. Bu zaman İsrail Mısır'ın Sina Yarımadasını işgal etmiş ve kendi

[306] Gurbanov, *a.g.m.*, s.156
[307] *A.g.m.*, s.157
[308] *A.g.m.*, s.158
[309] *A.g.m.*, s.158
[310] Mühsin Baran, "*ABD'nin Ortadoğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenlikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem*", Journal of Empirical Economics and Social Sciences,Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2019 , s.65
[311] Kaştan Yüksel, Ortadoğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, s.1800-1801
[312] Bürkan Serbest, "*Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı*", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 4, Yıl: 2017, s.704

topraklarını genişletmiştir. Fakat 1957 yılında baskılardan dolayı İsrail Sina Yarımadasını terk etmiştir. Bu dönemde ABD ve SSCB birlikte hareket etmişdirler.

1967 Yılında, Soğuk Savaş'ın gergin olduğu dönemlerde de uluslararası kamuoyu yeniden Arap-İsrail Savaşı'na tanıklık etmiştir. Suriye'de Baas Partisi'nin iktidar olması, İsrail-Suriye ilişkilerinin gergin olması ve İsrail'in Mısır, Suriye tarafından operasyon beklemesi olayları daha da gerginleştirmiştir. Bu dönem Mısır SSCB'den önemli istihbarat almıştır. İstihbarata göre İsrail Suriye sınırına önemli yığınak yapmıştır. Mısır bunun üzerinde Sina'ya girerek BM güçlerinin buradan çekilmesini sağlamıştır. İsrail'in bunu savaş nedeni kabul etmesi üzerine Arap-İsrail savaşı başlamıştır[313]. 5 Haziran 1967 tarihinde İsrail Hava Kuvvetleri saldırıya geçmiştir. Saldırı zamanı henüz havalanmamış 304 Mısır, 53 Suriye, 287 Ürdün uçağını vurmuştur. Bununla beraber çok rahatlıklar Arap ülkeleri üzerinde zafer kazanmıştır ve topraklarının üç katı büyüklüğünde araziyi kontrol etmiştir[314].

Savaştan sonra 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi tarafından karar alınmıştır. Burada İsrail'in 1967 yılından önceki sınırlarına dönülmesi gerektiği söylenmiştir. Bununla beraber bölgede her devletin kendi sınırları içerisinde yaşama hakkı kabul edilmiştir. Bu kararı Mısır, İsrail ve Ürdün onaylamış, Suriye ise onaylamamıştır. Arap ülkelerinin isteği önce İsrail'in ele geçirdiği topraklardan geri çekilmesi olmuştur. İsrail ise buna karşılık olarak ilk olarak müzakere masasının yapılması gerektiğini savunmuş ve çekilmenin ona göre olması gerektiğini söylemiştir[315].

1967 Arap-İsrail Savaşı zamanı SSCB kendi müttefiklerine iyi destek sağlayamamıştır. Sovyetler Birliği'nin yardımı SSCB-ABD arasında krizi yol açа bilirdi. SSCB bu savaştan sonra İsrail ile ikili ilişkileri kesdiğini duyurmuştur[316].

---

[313] Nigar Neşe Kemiksiz, "*Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları*", Journal of Awareness, Cilt: 3, Sayı: 5, s.136
[314] *A.g.m.*, s.136
[315] *A.g.m.*, s.136
[316] Pestich Sergey, SSRİ i Problemi Blijntvosthocnovo Ureglirovaniya: Vtoraya Polovina 1960-x Pervaya Polovina 1970-x gg, (СССР и Проблемы Ближневосточного Уреглирования: Вторая Половина 1960-х-Первая Половина 1970-х гг), s.105

Savaştan sonra SSCB müttefikleri için askeri danışmanlar da göndermiştir[317]. ABD ise bu savaşta İsrail'e destek sağlamıştır.

Enver Sedat'ın Mısır'da iktidara gelmesiyle beraber Ortadoğu yeni olaylara tanıklık etmiştir. Enver Sedat ekonomik zorlukları halletmek, savunma harcamalarından kurtulmak için İsrail ile barış planı yapılmasını istemiştir. Fakat İsrail bu teklife olumsuz yanıt vermiştir. Bunun üzerine Enver Sedat İsrail ordusunun güçlü olmadığını öne sürerek ABD'nin devreye girmesini istemiştir. Enver Sedat bu dönem savaşı diplomatik araç olarak kullanmıştır[318]. Bundan sonra Mısır, Ürdün ve Suriye 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'e karşı saldırıya geçmiştiler. Mısır ordusu Süveyş Kanalı'nı geçmiş, Suriye ise Golan'ı kontrol etmeyi başarmıştır. Fakat ABD'nin olaya müdahelesi ile durum değişmiştir[319].

1973 Arap-İsrail savaşlarının sonucunda Arap devletleri Batı ve onun müttefiklerine karşı petrolü silah olarak kullanmıştır. Bununla Mısır ve Suriye'ye kendi desteklerini göstermiştirler. İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmeyeceği durumunda bu durumun devam edeceğini söylemiştirler. Bu olaylardan sonra Batı ve onun müttefiklerinde bölgeye dair tutum değişmeye başlamıştır[320]. Bu savaştan sonra Mısır Sina Yarımadasını geri kazanmıştır. Bununla beraber ABD ile ilişkilerini arttırmıştır. Bu savaş 1979 Camp David anlaşmasına giden yolu açmıştır.

21 Aralık 1973 tarihinde Moskova ve Washington'un başkanlığı altında Cenevre'de barış konferansı düzenlenmiştir. Mısır, Ürdün ve İsrail bu konferansta temsil edilmiştir. Fakat Suriye ise bu konferansa katılmamıştır. 26 Mart 1979 tarihinde ise ABD bu sürece müdahele ederek İsrail ile Mısır arasındaki sorunu çözmüştür. Kamp David barış anlaşması bölgede Mısır'ın ABD'ye yaklaşmasını sağlamıştır. Bununla beraber SSCB'nin gücü bölgede zayıflamaya başlamıştır[321].

İsrail'in bölgede sorun yaşadığı diğer devlet ise Lübnan olmuştur. Lübnan'da patlak veren iç savaşta Filistin Kurtuluş Örgütü'nün faaliyetleri artmıştır. Lübnan'ın

[317] Abzal Dosbolov, "*Arap-İsrail Sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü*", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2014, s.3
[318] Kemiksiz, *a.g.m.*, s.137
[319] *A.g.m.*, s.137
[320] *A.g.m.*, s.137
[321] Dosbolov, *a.g.m.*, s.3

istikrarsız olması ve bu bölgeden İsrail'e yönelik hücumların olmasından sonra olaylar gerginleşmiştir. Lübnan'da yaşayan Hıristiyanlar Filistinli gerillalara karşı Lübnan Ordusu'nun harekete geçmesini istemiştirler. Bunun nedeni ise İsrail'in missilemelerine maruz kalmamak istekleri olmuştur. Bununla beraber 1975-1976 yıllarında Lübnan'da iç savaş çıkmıştır[322]. İsrail Lübnan İç Savaşı zaman Hıristiyan gruplara silah yardımı yapmıştır.

İngiltere Büyükelçisi'nin öldürülmesinden sonra İsrail Lübnan'ı işgal etdi. İsrail'in bu dönem en büyük destekçisi ABD olmuştur[323]. İsrail Ordusu çok rahatlıkla Beyrut'u işgal etdi. Doğu Beyrut'ta Hıristiyanlar yaşayan bölgesinde hiçbir dağıntı olmazken, Batı Beyrut'ta ise Müslümanların yaşadığı bölgelerde durum tam tersine olmuştur[324]. Bu dönemde İsrail Suriye ile de hava savaşları yapmıştır. Fakat Suriye'nin SSCB ile imzaladığı karşılıklı anlaşmalar sayesinde İsrail'in saldırıları devamlı şekilde olmamıştır. Bu sebeple İsrail Suriye ile ateşkes anlaşması imzalamıştır[325].

ABD'nin ağır baskıları sonucu anlaşma izmalanmıştır. Suriyeli askerler ve Filistinliler Batı Beyrut'u terk etmek zorunda kalmıştılar. İsrail'e karşı hiçbir kayıp vermemiştir, karşılığında ise istediğine ulaşmıştır. ABD İsrail'in buraya saldırmayacağını garanti etmiştir. Fakat İsrail bu anlaşmayı bozmuştur. İsrail bölgeyi işgal etmiş ve Batı Beyrut'ta 17.000'den fazla insanı öldürmüştür[326].

ABD'nin baskılarının sonucu olarak bölgede İsrail ve Lübnan yeniden diplomatik yolları denemeye başlamıştılar. 6 Mayıs 1983 tarihinde Lübnan ve İsrail anlaşma imzaladılar. Anlaşmaya göre Lübnan'ın güneyinde Filistinli bulunmayacaktı. İsrail ise Lübnan'ın güneyinde güvenlik karakolları kuracaktı. Lübnan askerleri ve İsrail askerleri bölgenin güvenliğini koruyacaktı. İsrail askerleri ile birlikte Suriye askerleri de bölgeden çekilecekti. Fakat Suriye bunu kabul etmediğini söylemiştir[327].

---

[322] Kemiksiz, *a.g.m.*, s.138
[323] Ahmet Bağlıoğlu, "*Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler*", İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 13, Yıl: 2008, s.26
[324] *A.g.m.*, s.26
[325] *A.g.m.*, s.26
[326] *A.g.m.*, s.27
[327] *A.g.m.*, s.27

İsrail'in Lübnan'la sorunu 12 Temmuz 2006 tarihinden sonra oluşmuştur. Bu tarihte Hizbullah militanlarının sınırı keçmesi ve bunun üzerine üç İsrailli asker öldürmesi olayları yeniden gerginleştirmiştir[328]. Bu sorunun kökleri İsrail-Lübnan arasındaki sınır sorunlarına dayanmaktadır. İsrail Lübnan'ın güneyinden geri çekilerek bu bölgeyi Hıristiyanlardan oluşan Güney Lübnan Ordusu'a bırakmıştır. Hizbullah ise buna karşılık olarak kendi güçlerini bu bölgeye konuşlandırmıştır. Hizbullah bunu zafer olarak algılamıştır. Bununla beraber İsrail'in güvenli bölge olarak tanımladığı yer artık Hizbullah'ın kontrolü altında olmuştur. Özellikle burada İran ve Suriye'nin etkisinin artması İsrail için tehlikeli bir durum olarak algılanmıştır[329].

Hizbullah İsrail'e karşı "Gerçek Vaat Operasyonu" adını verdiği operasyonundan sonra açıklamasında Filistinlilerin serbest burakılması gerektiğini söylemiştir. Bundan sonra rehinelerin İsrail'e geri verileceğini söylemiştir. İsrail Başbakanı Ehud Olmert ise bunun savaş sebebi olduğunu söylemiştir. Bunun ardından İsrail Hizbullah'a karşı operasyon düzenlemiştir. Hizbullah ise bu operasyonda İsrail'in tankını ve beş askerini öldürmüştür[330]. İsrail hükümeti ise bunun üzerine Lübnan'a karşı "İstikamet Değişimi Operasyonu"nu başlatmıştır.

Hizbullah İsrail'in Hayfa ve Tiberias şehirlerini vurmayı başarmıştır. Bunun üzerine İsrail'in saldırıları daha da güçlenmiştir. Uluslararası arenada ABD İsrail'in haklı olduğunu savunmuş ve ateşkesin olmasını istemediğini söylemiştir[331]. Fakat BM'in girişimleri sonucu ateşkes imzalanmıştır. İsrail birlikleri Lübnan'ın güneyinden çıkmış, Lübnanlı mülteciler ise kendi yerlerine geri dönmüştürler. 14 Ağustos 2006 tarihinde ateşkes imzalandı. Hizbullah ve İsrail arasındaki sıcak çatışmaya son verildi[332].

İsrail'in dış politikada kendisine tehdit olarak algıladığı Suriye'de de aktif olmuştur. Arap Baharı'nın etkisi Suriye'ye de etki etmiştir. Bununla beraber ülkede iç savaş başlamıştır. İsrail Suriye'ye komşu devlet olduğundan bu olaylarda da aktif iştIrak

---

[328] Talha Köse, "*Değişen Ortadoğu Denkleminde İsrail-Lübnan Krizi ve Türkiye'nin Rolü*", Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Yıl: 2007, s.57
[329] *A.g.m.*, s.57-58
[330] *A.g.m.*, s.58
[331] *A.g.m.*, s.58
[332] *A.g.m.*, s.59

etmiştir. İsrail Suriye'de Hizbullah'a karşı güvenlik çemberi oluşturmak için önemli çaba sarf etmiştir. Bunun için Suriye'de muhalif kesimlerle işbirliği yapmıştır[333].

İsrail'in Suriye'ye yönelik dış politikası: İran yayılmacılığının karşısına geçmek, İran-Hizbullah arasında gerçekleşen ve gelecekte olabilecek silah transferinin önüne geçmek, Golan Tepeleri ve onun yakınlığında güvenlik çemberi oluşturmak[334].

İran'ı tehdit olarak algılayan İsrail bölgede ABD ile işbirliği yapmaktadır. Önemli jeopolitikçi ve dış politika uzmanı Kissincer Tahran'dan Şam'a oradan da Beyrut'a kadar uzanan koridorun karşısı alınmazsa, gelecekte bizim karşımıza radikal İran İmparatorluğu çıkabilir söylemiştir[335]. İsrail'in de İran'a karşı yaklaşımına bakarsak aynı fikirleri görebiliriz[336]. Bu yüzden İsrail Suriye İç Savaşı'nda İran ve onun müttefiklerine karşı savaş vermektedir. İran ve onun müttefiklerinin Golan Tepeleri'ne yakın olan arazilerde üs kurması İsrail için en büyük tehditlerden birisidir.

Suriye İç Savaşı'na Rusya'nın doğrudan dahil olmasından sonra bölgede dengeler değişmiştir. Rusya'nın savaşa dahil olması beraberinde Rusya-İsrail ilişkilerine de ivme kazandırmıştır. Rusya Devlet Başkanı Putin açıklamasında söylemiştir: Biz buraya Esad'ın daveti üzerine geldik. Önemli hedefimiz Suriye'ye radiklar gruplarla ve DAEŞ'le mücadelede yardım etmektir[337]. DAEŞ'le mücadele İsrail için de çok önemlidir. Bölgede DAEŞ'in güçlenmesi İsrail'in ulusal çıkarları için tehdit oluşturmuştur.

2015 Yılında Netanyahu ve İsrail'in Generalkurmay Başkanı Moskova'ya gitmiştir. Moskova ziyareti zamanı Putin ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin sonucunda Netanyahu açıklamasında Rusya ve İsrail Suriye'de askeri operasyonları koordine edecektir söylemiştir. Bununla beraber kendisi tarafından İsrail ve Rusya arasındaki

[333] Enes Ayaşlı, "*İsrail'in Suriye Politikası: Sınırlı Müdaheleci Yaklaşım*", 25.01.2018, s.1
[334] *A.g.m.*, s.2
[335] Kissinger, a.g.b.
[336] Enes Ayaşlı, *a.g.m*, s.2
[337] Yelena Vasechova, "*Rossiya i İzrail v Siriyskom Krizise* "(*Россия и Израиль в Сирийском Кризисе*), Вестник Российского Университета Дружбы Народов. Серия: Политология(Vestnik Rosiiskogo Universiteta Drujbı Naradov. Seriya: Politilogiya), Sayı: 2, Yıl: 2016 s.8

askeri anlaşmazlıkların önlendiğini söylemiştir[338]. 30 Kasım 2015 tarihinde Netanyahu ve Putin arasında Paris'te görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşlerde de Putin İsrail ve Rus askerleri arasında anlaşmazlıkların olmadığını ve gayet başarılı bir şekilde hareket edildiğini söylemiştir[339].

Suriye'de İsrail'in diğer bir politikası ise Hizbullah'ın yeni Rus yapımı silahlara ulaşmasının karşısını almaktır. Hizbullah gerek Lübnan'da, gerek Suriye'de İsrail'in güvenlik politikalarına tehdit oluşturmaktadır[340]. İsrailli General Moni Kach Hizbullah'ın Suriye'de güçlendiğini söylemiştir. Açıklamasında Hizbullah İsrail'e karşı artık yeni taktiklerle savaşacağını söylemiştir[341].

İsrail Suriye'de bulunan Rus yapımı S-300'lerin artık tehlikeli olmadığını savunmuştur. Rusya'nın Kıbrıs'ta Rum kesimine satdığı S-300'ler sayesinde İsrail bu hava savunma sistemine karşı nasıl mücadele edildiğini öyrenmiştir. Amerika'nın isteği ile Yunanistan bu sistemleri İsrail Hava Kuvvetleri aktif etmiştir. İsrail Hava Kuvvetleri ise bunun sayesinde radara yakalanmamayı öğrenmiştir[342]. Türkiye'nin Rus uçağını vurmasından sonra Rusya Suriye'ye yeni S-400'ler getireceğini açıklamıştır. S-400'ler bögede İsrail'in rahatlıkla hareket etmesinin karşısını alacaktı. İsrail ise buna karşı olumsuz tepkiler vermiştir[343]. İsrail'de Rusya'nın bölgedeki gücüne karşı tutumlar güçlenmiştir. Örneğin, İsrail savunma Bakanı Moşe Ya'alon açıklamasında Suudi Arabistan ve Ürdün'ün Rusya ile ilişkilerini geliştirmesinin İsrail için iyi olmadığını söylemiştir. İsrail Savunma Bakanı Rusya'nın bölgede güçlenmesini ABD'nin aktif olmayan politikalarının sonucu olarak değerlendirmiştir[344].

İki devlet arasında ilişkilerin gelişmesine olumsuz etki gösteren Rusya'nın İran'ı silahlandırması, Hamas ile ilişkilere sahip olması ve Esad'ın desteklenmesidir[345].

---

[338] Vasechova, *a.g.m.*, s.8
[339] *A.g.m.*, s.9
[340] *A.g.m.*, s.9
[341] *A.g.m.*, s.10
[342] *A.g.m.*, s.10
[343] *A.g.m.*, s.10
[344] *A.g.m.*, s.11
[345] *A.g.m.*, s.12

3.3.2 Suriye Krizinde Amerika-Çin-Rusya

Suriye'de iç savaş başladıktan sonra muhaliflere Katar ve Suudi Arabistan'la birlikte Batı devletleri de yardım etmekteydi. Yardımın amaçlarını Suriye iktidarını yıkmak ve gelecekte orada demokratik güçleri iktidara taşımaktı. Bununla beraber İran ve Rusya'nın da Suriye iktidarına doğrudan yardımlar etdiğini de bilmekteyiz[346].

ABD enerji şirketleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'ya yerleşmeye başlamıştır. İngiliz petrol şirketlerine karşı verdiyi mücadelenin sonucunda Irak topraklarından çıkarılan petrolün %23,75'lik hissesine sahip olmuştur[347].

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Ortadoğu bölgesine olan ilgisi daha da artmıştır. Örneğin, 1951 yılında yapılan anlaşma sonucunda, Suudi Arabistan'ın sahip olduğu petrolün %50'sinde Amerika'nın imtiyazı söz konusu olmuştur. Bununla beraber İran'da bulunan İngiliz şirketlerine ve hükümete baskı yaparak bölgenin kaynaklarında söz sahibi olmak istemiştir. 1954 Yılına gelindiğinde Amerikan şirketleri İran petrolünün %40'lık hissesine sahip olmuştular[348].

Soğuk Savaş dönemi Ortadoğu hem ABD, hem de SSCB için önemli konu haline gelmiştir. SSCB burada kendi ideolojisini yaymak ve bölgede güç dengesini kendi lehine değiştirmek için girişimlerde bulunmuştur. ABD ise buna karşılık olarak önemli adımlar atmıştır. Örneğin, George Kennan'ın mimarı olduğu "Çevreleme Politikası" bu dönemden itibaren SSCB'ye karşı kullanılmıştır. Bu politika SSCB ile silahlı savaş yaşamadan, onun yayılmacılığına karşı çıkmak için kullanılmıştır[349]. Bununla beraber Sovyet yayılmacılığına karşı olarak ABD Başkanı Eisenhower Ortadoğu devletlerine mali ve askeri yardımda bulunmuştur.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik dş politikasının diğer bir tarafı ise İsrail'in güvenliği meselesidir. Soğuk Savaş döneminde Arap-İsrail savaşları zamanı ABD İsrail'in

---

[346] C.J. Chivers, Eric Shcmitt, Mark Mazzetti, "In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons", The New York Time, 21 Haziran 2013, https://www.nytimes.com/2013/06/22/world/africa/in-a-turnabout-syria-rebels-get-libyan-weapons.html(Erişim Tarihi: 27.03.2020)
[347] Baran, *a.g.m.*, s.60
[348] *A.g.m.*, s.61
[349] *A.g.m.*, s.61

yanında yer almıştır. ABD için İsrail hem de bölgede SSCB'nin müttefiklerine karşı direnme anlamı taşımaktaydı[350].

SSCB'nin dağılmasından sonra iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Başkan Bush Soğuk Savaş'ın bitmesi üzerine yaptığı konuşmada "bundan sonra dünya üzerinde sadece bir egemen güç olacaktır" söylemiştir[351]. Soğuk Savaş'ı zaferle bitiren ABD ise Ortadoğu bölgesinde olan çıkarlarından vazgeçmemiştir.

Clinton'un iktidara gelmesi ile beraber Ortadoğu'da Amerika'nın hegemonyasını kabul ettirmek için İran ve Irak'a karşı çevreleme politikası uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarından farklı olarak artık ABD İran ve Irak'ın ikisini birden kendisi için hedef yapmıştır. Körfez İşbirliği Konseyi üyesi olan ülkeler ise bu durumda ABD'nin yanında yer almıştılar. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra artık ABD'nin karşısında güç olmayacaktı ve kendi çıkarları doğrultusunda sorunla karşılaşmadan hareket edecekti[352]. Bununla beraber ABD Ortadoğu'da liberalizm ve piyasa ekonomisinin olması için mücadeleye başladı. Ortadoğu'nun demokratikleşmesi sonradan ABD'nin çıkarları ile uygun görülmemiştir. ABD Ortadoğu'da demokratikleşmeyi güçlendirdikçe Siyasal İslam'ın güçlü olduğunu görmüştür. Bundan sonra ABD demokratikleştirme politikasından vazgeçmiştir[353].

Amerika'nın Irak ve İran'a karşı uyguladığı kuşatma politikası 90'lı yılların ortalarından itibaren başarısızlıkla sonuçlandı. Örneğin, Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Fransa, Çin ve Rusya Irak'a yapılan embargonun sona ermesi gerektiğini savunmuş ve ABD'ye karşı tutum sergilemiştirler[354]. ABD'nin İran'a karşı kuşatma politikası müttefikler tarafından desteklenmemiştir[355].

2001 Yılında Clinton'un yerine George W. Bush iktidara gelmiştir. Bush iktidarı zamanı Clinton'un politikalarının başarısız olduğunu söylemiştir. Bush yönetimi zamanı etkin görevlere yeni-muhafazakarlar olarak adlandırılan isimler geldi. Yeni-

---

[350] Baran, *a.g.m.*, s.64
[351] Selim Kurt, "*Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoöu Politikası*", Tarih Okulu Dergisi, Sayı: 19, Yıl: 2014, s.173
[352] Meliha Benli Altunışık, "*Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken*", Ortadoğu Etütleri, Cilt: 1, Sayı: 1, Yıl: 2009, s.72
[353] *A.g.m.*, s.73
[354] *A.g.m.*, s.74
[355] *A.g.m.*, s.74

muhafazakarlar Amerika'nın küresel liderliğine inanmıştırlar. Bunun için askeri gücün kullanılmasından da yana olduklarını söylemiştirler[356].

Bush yönetimi açısından Ortadoğu çok önemli coğrafyaydı. Ortadoğu'nun Bush yönetimi için birinci önemi dünya petrol rezervlerinin %60'ından fazlasının bu bölgede olmasıydı. Bununla beraber Ortadoğu Amerika'nın küresel hegemonyası için kilit bir bölgeydi. İkinci olarak Bush ABD hegemonyasına karşı önemli güç olarak Müslüman dünyayı görmekteydi. Üçüncu olarak ise İsrail'in güvenliği ABD için büyük önem taşımaktaydı[357].

Bush yönetimi kendisine has Ortadoğu politikasını ilk olarak Irak'ta denemiştir. Irak'ın işgaliyle birlikte ABD'nin bölgedeki nüfuzunun yükselmesi düşünülmüştür. Bununla beraber Irak'ta olacak demokratikleşme sürecinin bir domino etkisi yaratacağına inanılmıştır. Fakat bu gerçekleşmemiştir. Bush'un iktidarı zamanı İran etkisini kaybetmemiştir[358]. Şii örgütler sayesinde Irak'ta güç kazanmıştır. Diğer taraftan bakıldığında ise Irak'ta demokratikleşme hayata geçmemiştir. Sadece Ortadoğu'da Saddam'ın rejimi yıkılmıştır. Dolayısıyla Bush'un gerçekleştirmek istediği projeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Bush yönetimi Ortadoğu politikasında yanlışlara yol verse de, eski Sovyet coğrafyasında başarılara da imza atmıştır. ABD bu dönemde Rusya'yı kuşatmak adına Gürcistan, Ukrayna, Kırgızistan'daki halk ayaklanmalarına desteğini vermiştir[359]. Bush yönetimi sanki Brzezinski'nin 2000'li yılların başlarında söylediği Avrasya merkezli dış politika yürütmeye çalışmıştır. Brzezinski kitabında Avrasya üzerinde tam bir egemenliğin küresel anlamda egemenliğe eşit olduğunu söylemiştir[360]. "Büyük Satranç Tahtası" kitabında ise Avrasya'nın Amerika için jeopolitik ödül olduğunu vurgulamıştır. Bununla beraber Brzezinski Avrasya coğrafyasında oluşan bir gücün ortaya çıkmasının uluslararası istikrarsızlığa götüreceğini söylemektedir[361]. Avrasya'nın önemli güçleri Çin ve Rusya'nın

[356] Altunışık, *a.g.m.*, s.74
[357] *A.g.m.*, s.75
[358] *A.g.m.*, s.77
[359] Kurt, *a.g.m.*, s.182
[360] Adıbelli ve diğerleri, a.g.e., s.41
[361] Brzezinski, a.g.e., s.47

bölgedeki zayıflığı Amerika'yı güce götürecek olan en büyük yoldur. İki devletin Amerika'ya karşı tutumu ise onun için büyük sorunlar yaratabilir.

2009 Yılında Bush'un yerine iktidara Barack Obama gelmiştir. Obama Bush'un yaptıklarının yanlış olduğunu söylemiştir. Ortadoğu politikalarında Obama demokratikleşmeyi ön plana koymuştur. Bunun sonucunda Ortadoğu'da Arap Baharı başlamıştır. Halk ayaklanmalarında insanlar işsizlik, haklarının tanınmamasından dolayı ülkelerindeki iktidarlara karşı çıkmıştırlar[362].

ABD ve Ortadoğu için önemli devletlerden birisi olan Mısır'da da halk ayaklanmaları başlamıştır. Obama yönetimi bu durumda halkın desteğini almak için Mısır Ordusu ile işbirliği yaparak Mübarek'in iktidardan gitmesi için büyük adımlar atmıştır. Bunun ardından Mübarek'e verdiği desteği geri çekmiştir ve Mübarek bunun üzerine istifa etmiştir[363].

Libya'da da halk ayaklanmalarına karşı ABD uluslararası kamuouyunda olumsuz karşılanmamak için adımlar atmıştır. ABD'yi geri planda tutmak için Kaddafi'ye karşı savaşı uluslararası müdahele şeklinde göstermeye çalışmıştır[364]. Güvenlik Konseyi'nin kararının ardından Fransa Libya'ya ilk bombayı atmıştır. Bu durumda ABD operasyonun komutasını NATO'ya devretmiştir. ABD'nin bu adımı başarılı olmuştur. ABD bu adımla hem Libya'ya müdahelenin kendi öncülüğünde olmadığı mesajını vermiştir, hem de Libya halkının demokratik mücadelesinde yanında olduğu imajını yaratmıştır[365].

Arap Baharı etkisini Bahreyn'de de göstermiştir. Bahreyn nüfusunun %70'ni Şiiler oluşturmaktadır. Fakat iktidarı ise Sünniler oluşturmaktadır. 14 Şubat 2011 tarihinde patlak veren kriz ABD'yi endişeye sokmuştur. Bunun asıl nedeni Bahreyn'de ABD'nin deniz kuvvetlerinin yer almasıdır. Şiilerin iktidara geldiği zaman İran'ın burada etkisi çok güçlü olabilirdi. Bu yüzden ABD burada diyalog taraftarı olmuştur.

---

[362] Kurt, *a.g.m.*, s.186
[363] *A.g.m.*, s.188
[364] *A.g.m.*, s.189
[365] *A.g.m.*, s.189

Bahreyn'de gösterileri araştırmak için komisyon kurulmuştur. ABD'nin buradaki öncülüğü statükonun bozulmasına izin vermemek olmuştur[366].

Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de de iç savaş başlamıştır. Suriye İç Savaşı başlayan yıllardan itibaren Amerika Esad ailesine karşı tutum sergilemiştir. Esad ailesi Suriye'de iktidara geldiği yıllardan şimdiye kadar SSCB, daha sonra ise Rusya Federasyonu ile ilişkilerini geliştirdiğinden Amerika ile ilişkileri iyi düzeyde olmamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Amerika ile ilişkiler biraz ivme kazansa da, Rusya'nın kendine gelmesi ile beraber Suriye iktidarı yeniden Rusya ile ilişkilerini güçlendirmiştir. Suriye'nin Akdeniz kıyısında Rusya'nın olması Amerika tarafından iyi karşılanmamaktadır. Eğer bir demokratik seçim olursa, çoğunluğun kendisi için sünni bir lider aradığını bilen Amerika bu yüzden burada demokratik bir ülkenin olmasından yanadır. İnsan hakları konusunda ve diğer konularda Amerika ve AB ile ortak politikaların sonucunda Rusya'nın buradaki gücü azalmaya başlayacaktır. Fakat Suriye'nin Akdeniz kıyısının Rusya'da olması ve bununla beraber İran'ın buradakı etkisi nedeni ile Suriye'de iktidar değişikliği diğer ülkelerdeki gibi kolay deyildir. Örneğin, Obama yönetimi askeri mücadelede konusunda BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in muhalifeti ile karşı karşıya kalmıştır[367]. Zaman zaman Amerika Esad'a karşı Özgür Suriye Ordusu'nu desteklese de, fakat sonradan YPG/PYD ile işbirliğini güçlendirmiştir. Bu işbirliğinin Türkiye ve Amerika'nın ilişkilerine etkisi iyi olmamıştır. Özellikle DAEŞ'e karşı koalisyon konusunda Türkiye ile değil, YPG/PYD ile Amerika'nın işbirliği Türkiye tarafından iyi karşılanmamıştır. Amerika'nın buradakı politikasına bakacak olursak, DAEŞ'i YPG/PYD ile beraber yok etmesi gelecekte burada bir devlet oluşturmak istemesi anlamına gelmektedir. Neden Amerika Suriye'nin bu topraklarında kendi varlığını korumaya çalışıyor? Suriye'de YPG'nin kontrol ettiği bölgelerde petrol sahaları bulunmaktadır[368]. Amerika askerlerinin burada bulunmasının ana nedeni de buradakı petrol sahaları ve bununla beraber Amerika'nın bölgede İran'ı dengelemek

[366] Kurt, *a.g.m.*, s.190
[367] *A.g.m.*, s.191
[368] Melis Ozoglu, "Trump: Petrolü tuttuğum için ABD askerleri Suriye'de, Irak'ta da böyle olmalıydı", Euronews Türkçe,16.01.2020, https://tr.euronews.com/2020/01/16/trump-petrolu-tuttugum-icin-abd-askerleri-suriye-de-Irak-ta-da-boyle-olmaliydi(Erişim Tarihi: 29.03.2020)

istemesidir. Suriye'deki petrolün %80'ini Amerika'nın koruduğu ve birlikte koalisyon oluşturarak İŞİD'e karşı savaştığı YPG kontrolü altındadır[369].

Ortadoğu'nun şekillenmesinde yer alan devletlerden biri de Çin'dir. Soğuk Savaş sonrası Çin "tek süper güç ve birçok büyük güç" kanaatini taşımıştır. Fakat Çin ABD'nin küresel hegemonya ve fikir politikasını eleştirmiştir. 1996 Yılından itibaren Çin'in dış politikası küresel anlamda "gelişmek için işbirliği" fikri üzerine kurulmuştur. Çin dış politikada çok kutuplu sistemi savunmuştur[370].

SSCB'nin dağılmasından sonra Çin jeopolitik önem verdiği Ortadoğu için adımlar atmaya başlamıştır. 2003 Yılında Irak'ın işgalini Çin kınamıştır. Çin bununla beraber Amerika'nın Afganistan'ı işgal etmesine de karşı çıkmıştır. Çin yapılmış bu hareketleri Amerika'nın dünya hegemonyasına giden yolu olarak kıymetlendirmiştir[371].

Çin'de 1980'li yıllardan itibaren büyük kalkınmanın olması enerji açığının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle Çin ABD'nin işgali sonrası Irak hükümeti ile enerji konusunda işbirliğine gitmiştir. Bununla beraber Çin İran ile de enerji konusunda işbirliği yapmıştır. Çin Irak'ın kuzeyinde olan yerel yönetimle de enerji konusunda işbirliği yapmıştır[372]. Ortadoğu'da oluşan istikrarsızlık Çin'in enerji güvenliğini tehdit ediyor. Çin'in Ortadoğu'da olmasının ilk sebebi buranın enerji kaynaklarıyla zengin olmasıdır. İkinci sebebi ise Çin'in petrol ihtiyacının yarısı Ortadoğu üzerinden karşılanmaktadır. Üçüncüsü Ortadoğu'nun Çin ürünleri için yeni pazar olmasıdır[373].

Çin'in Ortadoğu'ya yönelmesinin diğer sebebi ise Sincan eyaletindeki Müslüman Uygur azınlığıdır. 1949 Yılında bu bölge Çin'in kontrolü altına girmiştir. Çin Uygur azınlığın yaşadığı bu bölgede ayrılıkçı hareketlerin desteklenmemesini talep

---

[369] Mustafa Sultan, "Suriye'nin ne kadar petrolü var? Kim kontrol ediyor?", Euronews Türkçe, 07.11.2019, https://tr.euronews.com/2019/11/07/suriye-ne-kadar-petrolu-var-kim-kontrol-ediyor-trump-bagdadi-oldu-petrol-sahalari-guvenlik(Erişim Tarihi: 29.03.2020)
[370] İsmail Ermağan, Emin Üstünal, "*Çİn'in Ortadoğu Politikaları*", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 37, Yıl: 2014, s.25-26
[371] *A.g.m.*, s.26
[372] *A.g.m.*, s.26
[373] *A.g.m.*, s.26-27

etmektedir. Bu anlamda Ortadoğu Çin için önemlidir. Orta Asya'dan sonra Ortadoğu'da da Çin ayrılıkçı hareketleri karşı çıktığını belirtmiştir[374].

Çin'in bu politikalarına Ortadoğu ülkeleri de olumlu yaklaşmaktadır. Ortadoğu devletleri için Çin Batı'ya karşı denge olarak düşünülmektedir. Bununla beraber Çin'in İsrail'e karşı Filistin'i destekleme politikası bölge ülkeleri tarafından olumlu karşılanmaktadır. Bir diğer mesele de Çin'in İslam kaynaklarında olumlu sıfatlarla zikredilmesidir. İslam kaynaklarında Çin için akıllı, zengin, becerikli gibi sıfatlar kullanılmıştır[375].

Ortadoğu'da Çin'in önemli ilişkilere sahip olduğu devletler vardır. Bunlardan petrol ve doğalgaz bakımından önemlileri İran ve Suudi Arabistan'dır. Suudi Arabistan ile Çin 1990 yılından itibaren ikili ilişkilere resmi olarak başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında Çin'in ekonomisinin büyümesiyle beraber Çin-Suudi Arabistan ilişkileri derinleşmeye başlamıştır. Örneğin Çin ile Suudi Arabistan arasınadaki ticaret hacmi 1990 yılında 290 milyon dolarken, 2008 yılında ise 42 milyar dolar olmuştur[376]. Çin Suudi Arabistan'a teknolojik ürünler, hazır giyimdir. Suudi Arabistan'da 88 Çin'li şirket ve 20 binden fazla işçi bulunmaktadır[377].

Çin'in önemli ilişkilere sahip olduğu diğer Ortadoğu ülkesi İran'dır. İran jeopolitiği, sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervlerine göre çok önemli ülkedir. Amerika ve onun müttefikleri tarafından ambargoların uygulanmasından sonra İran'a önemli derecede yatırım yapan ülkelerden biri Çin'dir. Çin İran-Irak savaşı'nda da İran'dan yana tavır sergilemiştir. Suudi Arabistan örneğinde olduğu gibi Çin'in İran'la ilişkilerini geliştirmesinin önemli nedeni petrol ve doğalgazdır. İran'da doğalgaz ve petrolün çıkarılması daha az masraflıdır. İran'ın Çin için önemli kılan diğer mesele ise sahip olduğu genç nüfusudur. Çin malları için İran önemli pazardır. İran'ın desteklenmesinin diğer bir sebebi ise Hürmüz Boğazı'ndaki ABD deniz kuvvetleridir. ABD'nin bu bölgede güçlü olması Çin'in enerji politikasını tehdit

---

[374] Armağan-Üstünal, *a.g.m.*, s.28
[375] *A.g.m.*, s.28
[376] *A.g.m.*, s.30
[377] "*Figures and Facts*", China Daily, 23.09.2010, http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-09/23/content_11338455.htm(Erişim Tarihi: 29.03.2020)

etmektedir[378]. Çin ABD'nin Tayvan politikasına karşı İran'ı destekleyerek cevap vermektedir.

Arap Baharı'ndan sonra Ortadoğu'da iktidarlar ve dengeler değişmiştir. Çin'in BM Güvelik Konseyi'nin daimi üyesi buradaki tutumu mevcut iktidarlardan yana olmuştur[379]. Çin buradaki tutumu ile ABD ve onun küresel hegemonyasına karşı çıkmıştır.

Arap Baharı'nın Libya'ya etki etmesi ile beraber 36 bin Çinli işçi tahliye edilmiştir. Bundan sonra ise Çin bu süreçte Arap pazarlarındaki payını Dubai üzerinden yürütmek durumunda kalmıştır[380].

Suriye'de Arap Baharı'nın etkisi ile bir iç savaş başlamıştır. Çin Suriye'de de mevcut iktidarı desteklemiştir. Rusya ile beraber Suriye'de ABD ve onun müttefiklerine karşı önemli mücadele vermiştir. Örneğin Suriye'ye yaptırımlar konusunda Çin ve Rusya BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını kullanmıştırlar. 2012 Yılında Suriye'ye askeri müdahele konusunda da Çin ve Rusya veto hakkını kullanarak ABD'ye karşı gelmeyi başarmıştırlar. 2014 Yılında Suriye'de kriz zamanı olanların Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşınması hakkında karara da Çin ve Rusya veto haklarını kullanarak reddetmiştirler[381]. ABD'ye karşı Çin, Rusya, İran Suriye konusunda önemli bir direniş göstermiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde eleştiriler almasına rağmen Irak ABD tarafından işgal edilmiştir. Fakat ABD Suriye İç Savaşı'nda bu tutumu sergileyememiştir. Suriye İç Savaşı'na bakıldığı zaman uluslararası arenada ABD'nin önderlik ettiği tek kutuplu dünya düzeninin artık diplomatik ve askeri olarak sorgulandığını belki de sona erdiğini söyleyebiliriz. Soğuk Savaş bitdiğinden sonra ABD ilk kez bu kadar büyük baskılarla karşı karşıya kalmıştır.

Ortadoğu bölgesinin şekillenmesinde diğer önemli devlet ise Rusya Federasyonu'dur. Soğuk Savaş döneminde Rusya'nın selefi SSCB iki kutuplu

---

[378] Ermağan-Üstünal, *a.g.m.*, s.32
[379] *A.g.m.*, s.35
[380] *A.g.m.*, s.34
[381] Armağan Gözkaman, Perihan Paksoy, Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler, Detay Yayıncılık, Ankara 2014, 1. Baskı 2014, s.146

dünyanın önemli bir gücü olmuştur. Bu dönemde SSCB bölgede olan bağımsızlık savaşlarına yardım etmiştir. Bununla beraber Soğuk Savaş döneminin en zor yıllarında Arap-İsrail savaşlarında Araplardan yana tutum sergilemiştir. Bölgede kendisi ile ideolojik yakınlık içerisindeki devletlere önemli yardımlar etmiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru Mısır'ın Camp David anlaşmasından sonra ABD'ye yaklaşmıştır[382]. Bundan sonra SSCB'nin bölgedeki en önemli müttefiki Suriye devleti olmuştur. SSCB'de Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra ise ekonomik nedenlerle Suriye ile de ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır[383]. Çökmenin eşiğinde olan SSCB Ortadoğu'dan çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.

SSCB'nin dağılması ile iki kutuplu düzen sona ermiştir ve ABD'nin öncülük ettiği tek kutuplu düzene geçiş sağlanmıştır. Rusya ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsızlıklarla boğuşurken, Ortadoğu'daki müttefikleri ile ilgilenmemiştir. Rusya, Yeltsin döneminde Batı yanlısı politika izleyerek kendi içindeki sorunlarla daha çok ilgilenmiştir[384]. Bu durum Primakov'un Dışişleri Bakanı olmasına kadar sürmüşütür. Primakov'un Dışişleri Bakanı olduğu dönemde Rusya Ortadoğu'ya doğru adımlar atmaya başlamıştır. Fakat önemli adımlar Putin'in iktidarı gelmesinden sonra atılmıştır.

Putin'in dış politikada ilk hedefi Rusya'nın ekonomik olarak gelişmesi, Çeçenistan'da oluşan krizi hall etmek ve Rusya'nın uluslararası arenada güçlenmesi olmuştur[385]. Putin 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin yanında olduğunu bildirmiştir. Afganistan'a müdahelede de ABD'yi desteklediğini bildirmiştir. Buna karşılık olarak ABD'nin Çeçenistan konusunda da desteğini almıştır[386].

Ortadoğu'da Irak'ın işgali zamanı Putin ABD ile aynı fikirde olmadığını açıklamıştır. Rusya'nın Irak'ta ekonomik çıkarları ve Ortadoğu'da Amerika hegemonyasını kabul etmemesi işgale karşı çıkmasının önemli nedenlerinden birisidir. ABD işgaline karşı Putin Fransa, Almanya ve Çin'le beraber işbirliği yapmıştır. BM Güvenlik

[382] Dosbolov, *a.g.m.*, s.3
[383] Akengin-Yaşar, *a.g.m.*, s.39
[384] Sönmez, *a.g.m.*, s.75
[385] Duygu Dersan Orhan, "*Rusya Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar*", Avrasya Etüdleri, Cilt: 53, Sayı: 1, s.93
[386] *A.g.m.*, s.94

Konseyinde Rusya, Çin'in karşı çıkmasına rağmen işgalin karşısı alınamamıştır[387]. Rusya'nın savaşa karşı çıkması Ortadoğu ülkeleri için onu Amerika'dan daha önemli kılmıştır. Ortadoğu ülkeleri için Rusya Amerika'ya karşı bir denge anlamı taşımaya başlamıştır.

Rusya Suriye ile ilişkilerine geliştirmiştir. Hariri suikastinden sonra ABD'nin yaptırımları ile karşı karşıya kalan Suriye'ye destek vermiştir. Bununla beraber Rusya Soğuk Savaş döneminden kapalı kalan Tartus askeri deniz üssünü 2006 yılından itibaren tekrar faaliyete geçirmiştir[388].

Rusya Filistin'de seçimlerin galibi olan Hamas'ın temsilcilerini Moskova'da ağırlamıştır. Batı ülkeleri tarafından bu olumlu karşılanmamıştır. SSCB'nin Arapları desteklediği gibi Rusya da bu bölgede Arapları desteklemeye devam etmiştir. İslam dünyası ile olumlu ilişkilerin sonucu olarak Rusya İslam Konferası Örgütü'ne gözlemci sıfatıyla katılmıştır. İlişkilerin geliştirilmesinden sonra Rusya'nın Ortadoğu'da nüfuzu artmıştır. Rusya Ortadoğu ülkelerinin ABD'ye olumsuz bakış açısını kendi lehine çevirmeyi başarmıştır[389].

2010 Yılında Tunus'ta bir gencin kendini yakmasıyla Ortadoğu'da Arap Baharı başlamıştır. Arap Baharı ile Ortadoğu Tunus'tan Suriye'ye kadar iç savaşlara ve iktidarların değişilmesine şahitlik yapmıştır. Rusya Tunust'ta meydana gelen Arap Baharı rüzgarının Libya ve Suriye'ye etkisi sonrasında devrim-karşıtı bir durum sergilemeye başlamıştır[390]. Bununla beraber Rusya tarafından Arap Baharı ABD'nin "Genişletilmiş Ortadoğu" planının bir parçası olarak kabul edilmiştir. Rusya'ya göre bu planın asıl nedeni enerji kaynakları üzerindeki denetime sahip olmak istediğidir. Arap Bahar'nın gelecekte Orta Asya, Kafkasya'ya sıçramasından korkan Rusya devrime karşı tutum sergilemiştir[391].

Arap Baharı Libya üzerinde olumsuz izler bırakmıştır. Kaddafi'nin uluslararası müdahele ile devrilmesinin ardından Libya'da iç savaş başlamıştır. Rusya Libya'da

---

[387] Orhan, *a.g.m.*, s.94
[388] *A.g.m.*, s.95
[389] *A.g.m.*, s.95-96
[390] Orhan, *a.g.m.*, s.96
[391] Mustafa Üren, "*Ortadoğu'daki Yeni Jeopolitik Ortamda Rusya'nın Suriye Politikası*", Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 2, Yıl: 2019, s.253

gerçekleşen uluslararası müdaheleyi Haçlı Seferleri olarak algılamıştır. Bu operasyonların Libya halkı için demokrasi getirmeyeceğini vurgulamıştır. Uluslararası müdahelenin asıl nedeninin Libya'nın doğal kaynaklarını ele geçirmek olduğunu söylemiştir[392]. Libya'daki enerji sektörüne büyük yatırımlar yapan Rusya Kaddafi'nin devrilmesinden sonra önemli kayıplar yaşamıştır[393]. Rusya'nın Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da enerji sektörüne yatırım yapmasının nedeni Avrupa ülkelerini enerji konusunda kendisine bağımlı kılmaktır.

Kaddafi'nin devrilmesinden sonra Rusya Libya siyasetinde etkili olmak için General Hafter'i desteklemektedir. Mısır, Fransa ve Rusya Libya konusunda ortak adımlar atmaktadırlar. Hatta Rusya'nın Mısır'da Libya'ya yakın bölgede özel kuvvetlerinin olduğunu da iddia etmektedirler[394]. Rusya Hafteri destekleyerek bölgede DAEŞ'e karşı mücadele apardığını açıklamıştır. Hafteri desteklemenin diğer bir önemi ise Libya'nın iki büyük petrol kuyusunun onun kontrol ettiği arazilerde olmasıdır[395]. Bundan yola çıkarak söyleyebiliriz ki, Rusya'nın Hafteri desteklemesinin diğer nedeni de ekonomik çıkarlarıdır.

Arap Baharı'nın etkisi ile iç savaşa sürüklenen diğer Rusya'nın müttefiki ülke ise Suriye olmuştur. 2011 Yılında Suriye hükümetinin ve muhaliflerinin çatışması sonrasında Suriye İç Savaşı başlamıştır[396]. Batı devletleri tarafından eleştirilen Beşşar Esad çıkış yolunu Çin ve Rusya'da görmeye başlamıştır. Ancak 2020 Yılında Beşşar Esad'ın iktidarda kalmasının asıl nedeni Rusya'dır.

Rusya 4 Ekim 2011 ve 22 Mayıs 2014 tarihleri arasında BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'ye yaptırım uygulanması kararına karşı çıkmıştır ve BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak kararları veto etmiştir. Bununla beraber Rusya'nın Suriye'ye baskısı sayesinde hükümet kimyasal silahları teslim etmiştir. Kimyasal silahlar teslim edilmediği takdirde Suriye'ye uluslararası müdahele olabilirdi[397].

---

[392] Adıbelli ve diğerleri, a.g.e., s.38-39
[393] Orhan, *a.g.m.*, s.98
[394] Idrees Ali, Phil Stewart, "*Link seen between Russia and Libyan commander Haftar: U.S. general*", Reuters, 24.04.2017, https://www.reuters.com/article/us-usa-libya-russia-idUSKBN16V2IW
[395] Orhan, *a.g.m.*, s.104
[396] Üren, *a.g.m.*, s.254
[397] *A.g.m.*, s.255

Rusya 30 Eylül 2015'ten sonra Suriye İç Savaşı'na doğrudan dahil olmuştur. Hava kuvvetleri ile operasyonlara destek sağlayan Rusya'nın asıl amaçlarından birisi DAEŞ'in bölgedeki gücünü azaltmak olmuştur. Fakat Rusya'nın DAEŞ'le beraber Suriye muhaliflerini de hedef aldığı bilinmektedir[398]. Rusya'nın Suriye'de DAEŞ'le mücadele etmesinin nedenlerinden birisi gelecekte bu örgütün Kafkasya ve Ortadoğu'da olması ihtimalidir. Örneğin, DAEŞ'e Çeçenistan'dan fazla üyenin katılması Rusya'da endişe yaratmıştır[399].

Rusya'nın Suriye müdahelesine baktığımızda diğer jeopolitik çıkarları da görebiliriz. Örneğin, Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesine karşı Esad iktidarını desteklemesi bunun en büyük göstergesidir. Müslüman Kardeşler'in Suriye'de iktidara gelmesi Türkiye ile Suriye'nin entegrasyonunu arttıracağı gibi düşünülebilir. Sünni kesime ait iktidarın olması Suriye ile İran'ın ve dolayısıyla Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir. Önemli jeopolitikçi Dugin'in fikirlerine baktığımız zaman Rusya için Moskova-Tahran hattının çok önemli olduğunu görebiliriz[400]. Moskova-Tahran hattı hem Kafkasya, hem Ortadoğu, hem de Orta Asya için çok önemlidir. Rusya bu üç bölgede, özellikle de Ortadoğu'da İran'la işbirliği yaparak Amerika'nın buradaki gücünü azaltmaya yönelik adımlar atmaktadır. Suriye'de ABD'ye karşı direnerek köktendincilik, demokrasi gibi akımların Ortadoğu'dan Kafkasya'ya sıçramaması için jeopolitik mücadele vermektedir. Bölgede olan bu hareketlenmeler Kafkasya'ya ve eski Sovyet topraklarına da yansımaktadır. Rusya bu bölgelerde de ABD'ye karşı çıkarak Kırım'ı Ukrayna'dan almış, Gürcistan'dan ise Abhazya ve Güney Osetya bölgelerini kopartmıştır.

Rusya'nın bölgede ekonomik çıkarları da vardır. 2013 rakamlarına baktığımız zaman Cezayir, İran, Irak ve Suriye Rusya'dan en büyük silah alımı gerçekleştiren devletlerden sayılmaktadırlar[401]. Örneğin, Suriye Ordusunun kullandığı silahların %78'e yakını Rus yapımı silahlardır[402].

---

[398] Üren, *a.g.m.*, s.257
[399] *A.g.m.*, s.256
[400] Dugin, a.g.e., s.374
[401] Orhan, *a.g.m.*, s.98
[402] *A.g.m.*, s.104

4. RUSYA'NIN ORTADOĞU POLİTİKASININ TÜRKİYE'YE ETKİSİ

4.1 Uçak Krizi Öncesi Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Türkiye'ye Etkisi

Rusya'nın güçlü bir devlete çevrilmesi Korkunç İvan'ın adı ile bağlıdır. Bu dönem Rus Knezlikleri Moskova'nın çatısı altında toplanmıştırlar. İvan'ın döneminde Rusya Kuzey'de önemli dövlet haline gelmeyi başarmıştır. İvan'dan Petro'ya kadar Rusya orta çaplı devletten büyük bir devlet şekline geçiş sağlamayı başarmıştır. Rusya'nın modernleşmesi, büyümesi ve İmparatorluk şekline düşmesinde şübhesiz Petro'nun büyük rolü olmuştur[403].

Rusya İmparatorluk haline geldiği zaman önemli ekonomik sıkıntılar yaşamaktaydı. I.Petro iktidara geldikten sonra bu sıkıntıları aradan kaldırmak için Batılılaşma süreci başlatmıştır. Batılılaşma sürecinde Rusya orduyu modernize etmeyi başarmıştır[404]. Güçlü ordu ile Rusya yeni arazileri elegeçirmek için harekete geçmiştir. Önemli rakipleri Fransa ve Britanya Amerika'yı ve Hindistan'ı ele geçirmiştirler. Rusya ise rakipleri ile mücadelesinde kendi kurtuluşunu güneydeki denizlere, limanlara enmekte görümştür. Bununla beraber Rusya'nın güçlü olduğu denizlerden sadece Baltık'da donanması olmuştur. Bu deniz donanması ise Britanya'ya oranla çok zayıf kalmıştır[405].

Güney'e doğru ilerleyiş Korkunç İvan döneminde başlamıştır. Örneğin, Kazan ve Astrahan Hanlıkları bu dönemde Moskova Knezliği'ne bağlanmıştır. Bu iki hanlığın ele geçirilmesinden sonra Osmanlı devleti ve Ruslar arasında ilk kez sıcak çatışma yaşanmıştır. Bundan sonra Osmanlı Ruslar için Karadeniz'e geçiş sağlamak için önemli hedef haline gelmiştir[406].

Petro'nun iktidara gelmesinden sonra Karadeniz uğrunda Rusya ve Osmanlı arasında mücadeleler artmıştır. Bu nedenle Ruslar ilk defa Azak kalesini kendilerine birleştirerek Karadeniz'e çıkış kazanmış, sonrasında ise Kırım'ı ilhak etmek için girişimlerde bulunmuşturlar. Kırım Karadeniz'de söz sahibi olmak için çok önemli

---

[403] Osman Tekin, "*Geçmişten Günümüze Rus Jeopolitiği ve Rusya'nın Ortadoğu Politikası*", https://www.researchgate.net/publication/331649976_GECMISTEN_GUNUMUZE_RUS_JEOPOLITIGI_VE_RUSYA'NIN_ORTA_DOGU_POLITIKASI, s.17

[404] *A.g.m.*, s.20

[405] *A.g.m.*, s.20-21

[406] *A.g.m.*, s.21

coğrafyadır. İkinci Ekaterina iktidara geldikten sonra Kırım'ın ilhakı için önemli adımlar atılmıştır. Rus generali Potemkin'in İkinci Ekaterina ile yaptığı görüşme bu açıdan çok önemlidir. Potemkin Kırım'ın alınması ile beraber Karadeniz'de egemenliğin Rusya'ya keçeceğine dair fikirlerini İkinci Ekaterina'ya bildirmiştir. Bunun üzerine İkinci Ekaterina 14 Aralık 1782'de Potemkin'e gizli talimat vererek Kırım'ın ilhakını emretmiştir. 8 Nisan 1783 tarihinde Rusya Kırım'ı kendisine katarak Karadeniz'de Osmalı Devleti'ne karşı büyük bir üstünlük kazanmıştır[407]. Bundan sonra Osmanlı'nın Kırım'ı geri almak için attığı adımlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Osmanlı ve Rusya'yı karşı karşıya getirmiş diğer bir savaş ise 1806-1812 savaşlarıdır. III.Selim'in saltanatı döneminde(1789-1807) Osmanlı Devleti Rusya ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bu dönem Mısır'ın Fransa tarafından işgali zamanı Osmanlı Devleti Rusya ile ittifak yapmıştır. İttifak Fransız işgaline uğramış Ege Adaları'nı Osmanlı'ya yeniden kazandırmıştır. 1898 Yılında yapılmış bu anlaşma ile beraber 8 yıllık Rus-Osmanlı ittifakı kurulmuştur. Rusya bu anlaşmayla beraber Boğazlar konusunda da üstünlükler kazanmıştır. Bu dönem Avrupa'da Napolyon'un Rusya'yı mağlup etmesi üzerine Osmanlı'da Rusya'ya karşı tutum değişmiştir. Burada Fransız Elçisi General Sebastiani'nin büyük rolü olmuştur. Fransız Elçisi'nin girişimleri üzerine İstanbul'da Rusya'nın güvensiz bir müttefik olduğu konuşulmaya başlamıştır. Sebastiani'nin telkinleri Rus yanlısı Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti ve Boğdan Voyvodası Aleksandr Moruzi görevlerinden alınmıştır. Rusya'dan habersiz bunun yapılması büyük problemler yaratmıştır. İngiltere ve Rusya'nın baskıları Osmanlı Devleti üzerinde artmaya başlamıştır. Hatta bunun üzerine Rusya 1806 yılında Osmanlı'ya ültimatom vermiştir. Büyük baskılar karşısından Osmanlı İngiliz-Rus ittifakının önerilerini kabul etmiştir. Önerilerin kabul edilmesinden sonra Ruslar Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı 27 Aralık 1806 tarihinde Rusya'ya karşı savaş ilan etmiştir[408]. Bu savaşa baktığımız zaman Rusya ve Osmanlı'nın Fransa tarafından savaşa götürüldüğünü söylememiz mümkündür. Bu savaşın sonucunda Rusya Eflak ve Boğdan'dan geri çekilmiştir, Osmanlı'da ise Sırplar kendi içinde serbest bırakılmıştır. Savaş Osmanlı

[407] Sinan Yüksel, "*Rusya'nın Kırım'ı İlhakı*", Asya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 3, Yıl: 2019, s.224
[408] Özgür Yılmaz, "*1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların Trabzon ve Akçaabat Saldırılarına Dair Bazı Yeni Bilgiler*", Karadeniz İncelemeleri Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 26, Yıl: 2019, s.466-467

ve Rusya açısından büyük kazanımlar getirmemiştir. Fransa açısından ise Rusya'nın oyalanması bakımından büyük öneme sahip olmuştur.

Rusya'nın Ortadoğu'ya ve Akdeniz'e inmesinin karşısında duran Osmanlı Devleti'ne karşı diğer mücadelesi ise 1828-1829 yıllarına denk gelmiştir. Rus tahtına I.Nikola'nın geçmesinden sonra Rusya ve Osmanlı ilişkileri yeniden gözden geçirilmiştir. Rusya bu dönem Osmanlı'dan Eflak-Boğdan ve Sırbıstan'la bağlı hükümlerin yerine getirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşını bitiren Bükreş Antlaşması'na yeniden bakıldı. Çar'ın talepleri ve istediği doğrultusunda 1826'da Akkerman Anlaşması imzalanmıştır[409]. Rusya, Osmanlı karşısında bu anlaşma ile beraber büyük imtiyazlar kazanmıştır.

Bu anlaşma 1828 yılına kadar devam etmiştir. Rusya'nın Yunanistan bağımsızlığı konusunda Osmanlı'ya baskılar yapmıştır. Rusya bunu diplomatik yollarla başaramayınca askeri yolları kullanmıştır. Rus ordularının Prut şehrine girmesinden sonra Osmanlı Rusya'ya karşı savaş aşmıştır[410].

Bu savaşta Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı yenilmiştir. Bunun karşılığında Yunanistan'ın bağımsızlığını tanıyacağını söylemiştir. Bu dönemde Çar I.Nikola yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti'nin çökmesinin Rusya'nın çıkarlarına uygun olmadığını söylemiştir. Bununla beraber Osmanlı'nın Avrupa'daki egemenliğine son verileceği gün Boğazlar için mücadele vereceklerini söylemiştir[411]. Rus Başbakanı Nesselrode ise mektubunda Osmanlı'yı sona erdire bilirdik. Fakat Osmanlı'nın bizim korumamız altında yaşaması çıkarlarımız doğrultusundadır[412]. 1830'lı yıllarda Rusya'nın Ortadoğu ve Akdeniz çıkarları için Osmanlı ayakta kalmalıydı.

Rusya için Ortadoğu ve Akdeniz'de Osmanlı Devleti'nin varlığının önemini bildiren diğer bir gelişme ise Hünkar İskelesi Antlaşması'dır. Mehmet Ali Paşa 1831 yılında Osmanlı'ya karşı isyan girişiminde bulunmuştur. Osmanlı'nın bu isyanı yatırmak için önemli yardımlara ihtiyacı vardır. Başlangıçta İngilizler'den yardım istemiş,

---

[409] Şerafeddin Turan, "*1829 Edirne Antlaşması*", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1, Yıl: 1951, s.112
[410] *A.g.m.*, s.115-116
[411] Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.227
[412] A.g.e., s.228

fakat İngiltere Osmanlı'ya yardımda bulunmamıştır. Rusya'nın ilk başlarda yardım tekliflerine karşı çıkılsa da, sonrada Osmanlı yardımı kabul edeceğini bildirmiştir[413]. Bu anlaşma ile beraber Ruslar gerektiğinde Balkanlar'dan Basra Körfezi'ne kadar asker sevk edebilirdi[414]. Rusya'nın anlaşmada diğer bir üstünlüğü ise Boğazlar olmuştur. Açıklamak gerekirse, Rusya eğer Avrupa devletleri ile savaşarsa, o zaman Boğazlar o devletlerin gemileri için kapalı olacaktı. Rusya Deniz Kuvvetleri için ise Boğazlar açık olacaktı[415]. Rusya ve Osmanlı arasında ilişkilerin bu düzeyde olması ise İngizler tarafından olumsuz karşılanmıştır. İngilizler bu dönemden sonra Osmanlı'ya gerektiğinde yardım edilmeli olduğunu anlamıştırlar. Britanya Hünkar İskelesi Anlaşması'ndan sonraki dönemde Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana çıkmaya çalışmıştır. Bunların sonucunda 1841 yılında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Londra Boğazlar Sözleşmesi sadece Rusya tarafından olumsuz karşılanmıştır ve Hünkar İskelesi Anlaşması'nda kazandığı kazanımları kaybetmiştir[416].

Boğazlar Rusya için Akdeniz'e ve Ortadoğu'ya çıkış anlamını ifade etmekteydi. Boğazlar'ın ne kadar önemli olduğunu gösteren diğer olay ise Kırım Savaşı'dır. Osmanlı Devleti mevcut olduğu konum itibari ile Rusya ve İngilizler için çok önemli olmuştur. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi Kırım Savaşı için zemin hazırlayan önemli olaylardan biridir. Örneğin, Rus Çarı I.Nikola eski Osmanlı elçisine yazdığı mektupta Britanya ve Fransa donanmalarının Boğaz'a girip girmediğini bilmiyoruz demiştir. Devamında ise Fransa ve Britanya donanmaları Karadeniz'e girse bile onlardan korkmaya gerek duymadığını ifade etmiştir. Eğer onların donanmaları Karadeniz'de bulunarsa, Osmanlı'ya da savaş açacağını söylemiştir[417].

Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Osmanlı, Britanya ve Fransa zafer kazanmıştır. Osmanlı zafer kazananlar arasında olsa da, savaş onun için ciddi ekonomik sorunlar getirmiştir. Ekonomik sorunlarla başa çıkmayı başaramayan Osmanlı'da Düyun-u

---

[413] Fatih Gencer, "*Hünkar İskelesi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları*", Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt: 34, Sayı: 58, s.630
[414] *A.g.m.*, s.648
[415] Kezban Acar, "*Kırım Savaşı(1853-56) Döneminde Propoganda: Rus Popüler Kültüründe Savaş ve Düşman İmgesi*", Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 88, Yıl: 2019, s.115
[416] *A.g.m.*, s.115
[417] *A.g.m.*, s.117

Umumiye(Genel Borçlar) kurulmuştur[418]. 1881 Yılında kurulmasıyla beraber Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığı sona ermiştir.

Rusya Akdeniz'e inmek, Britanya'nın Hindistan'a giden yolu üzerinde kontrolü elegeçirmek, Ortadoğu'ya çıkış için artık Osmanlı'yı yıkmak politikasını uygulamaya başlamıştır[419]. Osmanlı ve Rusya arasındaki 93 Harbi olarak tarihe geçen savaşın da temelinde bu çıkarlar vardı.

24 Nisan 1877 Tarihinde Rusların taruzu ile 93 Harbi başlamıştır[420]. Rusya savaşa diğer devletlerin müdahele etmemesi için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Avusturya-Macaristan'la anlaşmalar imzalayarak savaşta tarafsız kalmasını sağlamıştır. Fransa, Almanya da bu savaşta tarafsız kalmıştırlar. Rusya'nın önemli rakibi İngiltere ise başlangıçta tarafsızlığını koruduğunu ilan etmiştir. Fakat sonradan Rusya'ya karşı şartlar koymaya başlamıştır. İngiltere Süveyş Kanalı'na zarar verilmesini istemiştir. Bununla beraber İstanbul ve Çanakkale Boğazları konularında ise statükonun korunması gerektiğini vurgulamıştır. İstanbul'un Ruslar tarafından işgaline ise kayıtsız kalmayacağını vurgulamıştır[421].

Savaş sırasında Plevne'nin kaybedilmesiyle beraber Ruslar önemli bir zafer kazanmıştırlar. Edirne'nin kaybedilmesinden sonra ise Ruslar İstanbul kapılarına dayanmıştırlar[422]. Bu süreçte Osmanlı yanlız kalmış ve mağlup olduğunu anlamıştır. Diğer bir önemli mesele ise Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne dayatdığı ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması'ydı.

Savaş sonrası yeni düzeni kurmak için çalışan Almanya'nın isteği ile Berlin'de kongre toplanmıştır. Berlin Kongresi zamanı Osmanlı ve Balkan uluslarının istekleri gözardı edilmiştir[423]. Bununla beraber Rusya'da sahada kazandığı savaşı masada

---

[418] Bedri Gürsoy, "*100. Yılında Düyun-u Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme* ", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 40, Sayı: 1-4, Yıl: 1984, s.17-18

[419] Ferhat Durmaz, "*93'Harbi'nde Büyük Güçlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri*", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, Yıl: 2015, s.105

[420] *A.g.m.*, s.110

[421] *A.g.m.*, s.111

[422] *A.g.m.*, s.113

[423] *A.g.m.*, s.117-118

kaybetmekle yetinmiştir[424]. Fakat Rusya kutuplaşmakta olan dünyada kendi gücünü göstermeyi başarmıştır.

20. Yüzyılın başlarından itibaren dünya silahlanmaya ve kendi için müttefiklikler aramaya başlamıştır. Almanya'nın sanayi ve askeri gücü Fransa, Rusya ve Britanya'yı endişelendirmekteydi. Fakat Rusya ve Britanya'nın aynı tarafta olması için önemli adımlar atılması gerekmekteydi. Rus Çarlığı'nın istekleri değişilmez olarak kalmaktaydı. Rus Çarlığı'nın isteyi Orta Asya üzerinden Afganistan'a oradan da Hint Okyanusu'na inerek önemli rakibi Britanya'nın ticari üstünlüğünü aradan kaldırmak. Diğer bir isteği ise Osmanlı Devleti üzerinden Akdeniz'e inmek ve bu bölgede de Britanya'nın Hindistan'a giden deniz yolunun karşısını kesmekti[425].

İngilizler Birinci Dünya Savaşı'na kadar Akdeniz'de Kıbrıs'ı kontrol altına almış, Süveyş Kanalı üzerinde büyük güce ulaşmış, Boğazlar'da savaş durumunda dahi ticaret gemilerini serbestçe yüzdürmek hakkını elde etmiştir[426]. Rusya bütün bunların karşısında İngilizlerin denizlerde büyük güce sahip olduğunu kabul etmişti. Fakat Boğazlar konusunda israrlı tutum sergilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Rusya İngiltere ve Fransa üzerinde baskısını arttırarak Boğazlar üzerinde hakk talep etmiştir. Rus Dışişleri Bakanı Sazanof İngiliz ve Fransız Büyükelçilerine Rusya'nın İstanbul Boğazı'nda ve Büyükdere'de bir askeri donanma istediğini söylemiştir[427]. İngilizler ve Fransızlar bu teklife karşı çıkmamıştırlar. Görüşmeler sırasında İstanbul Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmada da Rusya'nın Boğazlar üzerindeki hakimiyyeti Fransa ve İngiltere tarafından tanınmıştır[428]. Boğazlar konusu Rus Duması'nda da sıklıkla dile getirilmekteydi[429].

---

[424] Durmaz, *a.g.m.*, s.119
[425] İsmail Köse, "*Birinci Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması*", Bilig Dergisi, Sayı: 89, Yıl: 2019 s.14
[426] *A.g.m.*, s.3
[427] *A.g.m.*, s.5
[428] *A.g.m.*, s.5
[429] *A.g.m., s.8*

Bundan başka Çar II.Nikola Fransız Büyükelçisi ile konuşmasında Karpat Dağları'nın Rusya'nın doğal sınırı olması gerektiğini söylemiştir. Devamında ise Ermeniler için bir devlet kurmak isteyinden de bahsetmiştir[430].

Osmanlı Devleti'nin Çanakkale'de direnmesi sonucunda Fransa ve İngiltere gemileri Rusya'ya yardıma sağlamamıştır. Bunun sonucunda Rusya'da yoksulluk artmış ve ülkede Bolşevik Devrimi için zemin hazırlanmıştır. Bolşevik'lerin Rusya İç Savaşı'nda kazanmasından sonra savaşta dengeler değişmiştir. Büyük kayıplara rağmen Rusya savaştan geri çekildiğini açıklamıştır. Rusya'da iç savaşın başlanmasından sonra kendi içine çekilen devlet Ortadoğu ve diğer bölgeler üzerindeki çıkarları hakkında düşünmeyi durdurmuştur.

Bolşevikler'in iktidara gelmesiyle beraber Rusya Britanya ve Fransa ile yapılan anlaşmaları terk ettiğini açıklamıştır[431]. Rusya Bolşevik Devrimi ile beraber emperyalist gibi tanımladığı Batılı devletlere karşı ideolojik, diplomatik yollarla mücadele etmiştir. Rusya'nın bu dönem dış politikasının hedeflerinden birisi bölgelerde olan bağımsızlık savaşlarını desteklemek olmuştur. Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa'nın başlatdığı Milli Mücadele'ye de Rusya destek olmuştur.

Rusya ve Ankara hükümeti'nin Batılı güçlere karşı nasıl birleştiğini anlamak için Kafkasya politikasına bakmamız gerekmektedir. Rusya ve Ankara hükümeti tarafından düşman olarak görülen İngiltere için Kafkasya çok önemli olmuştur. Kafkasya İngilizler için Türklerle Bolşevikler'in yardımlaşmasını kesmek için önemli bir coğrafya olmuştur[432]. Mustafa Kemal ise Rusya ve Türkiye arasındaki Kafkasya seddinin yıkılması gerektiğini savunmuş ve İngilizlere karşı cephe almıştır[433]. Hatta Kazım Karabekir Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin(TBMM) kurulduğu gün yaptığı konuşmada Anadolu'nun kurtuluşu için Ruslarla beraber olunması gerektiğini söylemiştir[434]. İki ülkenin politikaları İngilizlerin bölgeden çekimesi ile sonuçlanır. Rusya'da Lenin ve Türkiye'de Atatürk'ün iktidarda olduğu

---

[430] Köse, *a.g.m.*, s.7
[431] *A.g.m.*, s.21
[432] Mehmet Perinçek, Türk-Rus Diplomasisinden Gizli Sayfalar, Kaynak Yayınları, İstanbul, Genişletilmiş 3. Basım, Kasım 2016, s.49
[433] Perinçek, a.g.e., s.50
[434] A.g.e., s.51

dönemlerde ikili ilişkiler tarihte olmadığı kadar iyi olmuştur. Ortak düşman emperyalizm olduğu için Rusya Türkiye için değerli müttefik olmuştur[435].

Stalin'in iktidara gelmesiyle beraber SSCB'nin politikalarında değişiklikler ortaya çıkmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin politikaları değişmiştir. SSCB'nin 1945 yılında Türkiye ile Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması'nı uzatmak istemediğini söylemesi üzerine ikili ilişkilerde önemli gerilemeler olmuştur. Boğazlar konusunun tartışmaya açılması ve Kars, Ardahan'ı içeren toprak talepleri ilişkilerin gerilemesini hızlandırmıştır[436].

1952 Yılında Türkiye'nin NATO'ya katılmasından sonra artık Batı ile ilişkiler askeri seviyeye taşınmıştır[437]. İki kutuplu dünya düzeninde Türkiye artık Amerika'yı seçmiştir. NATO ile ilişkilerin gelişmesi döneminde Türkiye İsrail'i bölgede ilk tanıyan devlet olmuştur. Bu ise SSCB'nin Ortadoğu'da desteklediyi Arap devletleri tarafından kınanmıştır. Bundan başka Türkiye Arap Milliyetçiliği ile tanınan Nasır'ın Süveyş Kanalı ile düşüncelerinin yanlış olduğunu söylemiştir. Süveyş Krizi zamanı Batı devletlerinin tezini savunmuştur[438]. Bununla beraber İsrail, Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a saldırmasını kınadığını açıklamıştır. İsrail ile de sorunlar yaşayan Türkiye Büyükelçisini geri çekerek kendi tutumunu ortaya koymuştur. Fakat Türkiye'nin Ortadoğu politikaları değişmemiştir. Türkiye bölgede olan Batı yanlısı Irak'la ikili ilişkilerini güçlendirmiştir. 1955 Yılında iki devlet arasındaki imzalanan anlaşma Bağdat Paktı'nın temelini oluşturmuştur. Bundan sonra İran'da SSCB'ye karşı duyduğu güvensizlik nedeniyle Bağdat Paktı'na katılmıştır[439].

Komünizm'in yayılmasını engelleyen Eisenhower doktrinini Türkiye çok olumlu karşılamıştır. Doktrinin kabul edilmesi ile beraber Suriye-Ürdün arasında gerginlik çıkmıştır. ABD ile Sovyetler arasında yeniden karşı karşıya kalmak tehlikesi oluşmuştur. Türkiye ise bu sorunda Suriye sınırına asker göndermekle ABD'nin yanında olduğunu açıklamıştır. SSCB'nin Ortadoğu'da desteklediği Arap

---

[435] Mustafa Oğuzhan Doğar, "*1919-1923 Türk-Rus Siyasi İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme*", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 12, Yıl: 2018, s.6

[436] Mitat Çelikpala "*Bugüne Tarih Olarak Bakmak: Türkiye-Rusya İlişkilerinin Serencamı ve Geleceği*", Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi, 2019, s.4

[437] Bayram Sinkaya, "*Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi*", Adam Akademi Sosyal Bilimle Dergisi, Cilt: 1, sayı: 1, Yıl: 2011, s.82

[438] *A.g.m.*, s.83

[439] *A.g.m.*, s.83

milliyetçiliği ile Türkiye sorunlar yaşamıştır. Türkiye'nin sadece Irak ile ikili ilişkileri yüksek olmuştur. Fakat rejimin deyişmesiyle beraber Türkiye Ortadoğu'da yalnızlaşmıştır. Bundan sonra Türkiye Ortadoğu'dan uzaklaşmaya başlamıştır[440].

4.2 Rusya'nın Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi

Suriye'nin Akdeniz'deki varlığı Rusya için çok önemlidir. 1971 Yılından itibaren Rusya Suriye'nin deniz limanlarında üsslere sahip olmuştur. 2020 yılında da bu üssler Rusya'nın eski Sovyet ülkelerinden başka üsslere sahip olduğu yegane bölgedir[441]. Rusya'nın Suriye müdahele etmesinin sebeplerinden birisi de budur[442]. Rusya Suriye üzerinden "Sıcak Denizlere İnme" politikasını başarıyla uygulamıştır.

Ekonomik ilişkiler bakımından Suriye Rusya açısından önemli ülkelerdendir. 2012 Yılında Rusya ve Suriye arasında dış ticaret 655,9 milyon dolara kadar yükselmiştir. Fakat Suriye'de iç savaşın başlanmasından sonra ekonomik ilişkiler %42,6 oranında gerilemiştir[443]. Bununla beraber Suriye Rusya açısından önemli silah pazarı olarak düşünülmektedir. Rusya Suriye'ye 2005-2010 yıllar arasında 2,5-3 milyar dolar değerinde silah satmıştır. Bununla beraber Amerika ve İsrail'in baskılarına rağmen, Rusya Suriye'ye S-300'leri de satmayı başarmıştır. Arap Baharı'nın etkisinin yeni olduğu dönemlerde Rusya Suriye'ye 1 milyar dolarlık ağır teknolojileri satmıştır[444].

Suriye'de DAEŞ'in ve diğer radikal örgütlerin olması da Rusya'yı endişelendirmiştir. Rusya için Suriye'nin istikrarlı olması Kafkasya'nın, Rusya'nın güney sınırlarının ve Orta Asya'nın güvenliği açısından önemlidir[445]. 2014 Yılında DAEŞ Rusya Devlet Başkanı Putin'e karşı tehdit içeren video yayınlamıştır[446]. Bu

---

[440] Sinkaya, *a.g.m.*, s.84
[441] Yu Khan, "*Siriiyski Krizis: Problemi i Perspektivi Uregulirovaniya*"(*Сирийский Кризис: Проблемы и Перспективы Урегулирования*), Общество: Политика, Экономика, Право, 2016, s.2
[442] *A.g.m.*, s.3
[443] *A.g.m.*, s.2
[444] İlyas Kemaoğlu, "*Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı*", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 55, Yıl: 2013, s.62
[445] Bagdasaryan Suanna Camilovna, Pertova Svetlana, Vladislavovna, "*Geopoliticeshkiye Pozichii Rossii i Sisha v Siriyskom Konflikte*"(*Геополитические Позиции России и США в Сирийском Конфликте*), Государственное И Муниципальное Управление. Ученые Записки, Sayı: 2, Yıl: 2018 s.112,
[446] S.V. Vanichkin, "*Chem Opasno "İslamskoy Gosudarstvo" dlya Rossii*"(*Чем Опасно «Исламское Государство» для России),* Научные Ведомости Белгородского Государственного Университета, Cilt: 19, Yıl: 2015, s.167

video ülkede çok olumsuz karşılanmıştır. Çeçenistan'la yaptığı ikinci savaşta ulusal davadan daha çok İslami davanın vurgulanması Rusya'yı tedirgin etmiştir. Rusya bundan sonra Kafkasya Emirliği'ni terörist gruplaşma olarak tanıdığını açıklamıştır. Rusya açısından Kafkasya Emirliği DAEŞ'in bir parçası olarak görülmektedir[447]. Bununla beraber Rusya'da propoganda sonucu üniversite öğrencisinin Arapçayı öğrenerek DAEŞ'e katılması ülkede büyük rezonansa neden olmuştur[448]. Rusya'nın dikkatini çeken diğer olay DAEŞ'in liderleri arasında Kafkasya asıllı insanların olmasıdır. Kafkasya asıllı DAEŞ lideri verdiği açıklamada Rusya'yı tehdit etmiştir. 2015 Yılı verilerine baktığımızda Rusya'dan DAEŞ'e 1700 Rus vatandaşı katılmıştır. Orta Asya'dan DAEŞ örgütüne ise 4000 insan katılmıştır[449]. Diğer bir kaynakta ise DAEŞ'e katılan Rusların sayısı 2500 ile 7000 civarındadır[450]. Bununla beraber DAEŞ'in kullandığı videolarda Rusca altyazının Arapçadan sonra ikinci yerde olması da dikkat çekmektedir[451]. Bu açıdan baktığımızda Rusya'nın Suriye'de olmasının nedenlerinden birisi de radikal grupların bu bölgeden Orta Asya ve Kafkasya'ya sıçramasının karşısını almaktır.

ABD ve AB tarafından yaptırımların uygulanmasından sonra Suriye ile ilişkilerini yükselten devletlerden birisi Rusya'dır. Rusya'nın Suriye ile ilişkilerinin olmasının diğer bir sebebi ise ABD'nin liderliği ile yönetilen tek kutuplu dünya sistemine karşı olmasıdır. Rusya Suriye'deki varlığını kullanarak Ortadoğu'da ve uluslararası arenada SSCB'nin kaybettiği prestije yeniden sahip olmak istemektedir[452]. Rusya, Suriye İç Savaşı zamanı terörizme karşı koalisyon oluşturarak yeni bir eksen yaratmayı başarmıştır. İran, Irak ve Rusya Suriye'de, Irak'ta DAEŞ'e karşı birlikte hareket etmiştirler. İlk defa olarak terörizme karşı ABD'nin liderlik etmediği bir koalisyonun olması Rusya'nın bölgedeki diplomatik ve askeri olarak aktifliğini kanıtlamaktadır.

---

[447] Vanichkin, *a.g.m.*, s.168
[448] *A.g.m.*, s.169
[449] *A.g.m.*, s.168
[450] Lobanov K. N., Moiseev V. V., "*Grazhdanskaya Voina v Sirii i Geopoliticheski İnteresi Rossii v Blizhnevostochnom Regione*"(*Гражданская Война в Сирии и Геополитические Интересы России в Ближневосточном Регионе*), Среднерусский Вестник Общественных Наук, Cilt: 10, Sayı: 6, Yıl: 2015, s.105
[451] Vanichkin, *a.g.m.*, s.169
[452] Nuraddin Khanaliyev, "*Prioritethi Nachionalniy Bezopasnosti Rossii na Blizhnem Vostoke*"(*Приоритеты Национальной Безопасности России на Большом Ближнем Востоке*), Власть, Yıl: 2017, s.144

Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na doğrudan katılmasından sonra Esad'ın iktidarı güçlenmiştir. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na katılmasından sonra Moskova ve Ankara arasında ciddi sorunlar yaranmaya başlamıştır[453]. Rus SU-30 uçağının Türk hava sahasını ihlal etmesinden sonra Türkiye Rusya'yı sert biçimde uyardığını açıklamıştır. Bunun üzerine Rusya'ya NATO'ya başvurarak ciddiyetini göstermiştir[454].

24 Kasım 2015 Tarihinde ise Türkiye kendi sınırını ihlal eden Rus savaş uçağını düşürdüğünü açıklamıştır. Türkiye uçağı düşürmeden önce 10 kez Rus savaş uçağını uyardığını açıklamıştır. Delillerini NATO'ya sunmuş ve destek aldığını açıklamıştır. Fakat Rusya tarafı bunu redderek Türkiye'den tazminat ve özür talep ettiğini açıklamıştır[455].

Uçak Krizi'nden sonra Türkiye ve Rusya ilişkilerinde keskin düşüş yaşanmıştır. İlişkilerin kopması ekonomik, siyasi, turizm ve diğer alanları da etkilemiştir. Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerinde önemli başlıklardan birisi de turizmdir. Türkiye'yi 2010 yılından itibaren 3 milyondan fazla Rus turist ziyaret etmiştir. 2012 Yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 3,5 milyondan daha fazla olmuş, 2014 yılında ise bu rakam 4,5 milyona ulaşmıştır. Rusya'nın ekonomik durumları nedeniyle 2015 yılında %20 düşüş yaşanmıştır. Uçak Krizi'nden sonra Rusya Türkiye'ye yaptırım uygulamış ve turistlerin sayında önemli düşüşler yaşanmıştır. Rus şirketlerinin hukuki düzenlemelerinden sonra 2016 yılında 1 milyondan az Rus turist Türkiye'ye ziyaret etmiştir[456]. İlişkilerin normalleşmeye doğru ivme kazanmasının ardından 2017, 2018 yıllarında Rus turistler yeniden Türkiye'yi ziyaret etmeye başlamışlardır. Bu yıllarda Türkiye'ye gelen en fazla turist yine Rusya'dan

[453] Emre Erşen, "*Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkilerinde Normalleşme Süreci*", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: 2016, s.157
[454] *A.g.m.*, s.157
[455] *A.g.m.*, s.158
[456] Muhammet Koçak, "*Türkiye-Rusya İlişkileri*", SETA, sayı: 201, Yıl: 2017, s.11

gelmiştir[457]. 2019 Yılında ise ilk defa olarak Rusya'dan Türkiye'ye 7 milyondan fazla turist gelmiştir[458].

İki ülke arasındaki diplomatik krizin etkisi enerji sektörüne de yansımıştır. Türkiye ile Rusya arasında enerji projeleri krizin etkisiyle askıya alınmıştır. Türk Akımı projesi de durdurulmuştur. Bunun üzerine Rusya Türkiye'ye ettiği %10.25 indirimi de askıya alacağını açıklamıştır. Türkiye Rusya'nın doğalgaz akımını durduracağını düşünerek yeni yollar aramaya başlamıştır. Fakat Rusya Ukrayna Krizi'nde olduğu gibi doğalgaz akımını kesmemiştir. Rusya'nın doğalgaz akımını kesmemesinin sebeplerinden birisi bütçesinin buradan önemli kazançlar elde etmesidir. Rusya bu dönemde daha çok Türkiye'yi cezalandıracak adımlar atmıştır[459].

Krizin sona ermesinden sonra ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye ile Batı ülkelerinin ilişkilerinde düşüş yaşanırken, Türkiye-Rusya arasındaki ikili ilişkiler artmaya devam etmiştir. Özellikle darbeden sonra ilk arayan liderin Rusya Devlet Başkanı Putin olması ilişkilere ivme kazandırmıştır. Enerji sektöründe ilişkilerin artmasına ilk örnek Türk Akımı olmuştur. Türk Akımı Türkiye'nin doğalgaz konusunda Rusya'ya bağımlılığını arttırmıştır. Türkiye bu projede geçiş ülkesi olmuştur[460].

Enerji sektöründe diğer adım ise Akkuyu nükleer enerji santrali projesi olmuştur. İkili ilişkilerin artmasının ardından Türkiye tarafı projeyi gerçekleştiren firmalara birçok avantaj sağlamıştır. Akkuyu nükleer enerji santrali sayesinde Türkiye'nin %10 elektrik ihtiyacı karşılanacağı söylenmiştir[461].

İki ülkenin ticari ilişkilerinde önemli alanlardan biri de tarımdır. Rusya'nın Türkiye'ye ihraç ettiği buğday, ayçiçeği, pamuk tohumu, mısır ve diğer tarım ürünleri vardır. Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği şeftali, domates balık ve diğer

---

457 "*Yabancı Ziyaretçi Sayısında Ruslar İlk Sırada*", Sputnik Türkçe, 24.01.2019, https://tr.sputniknews.com/turkiye/201901241037272555-yabanci-ziyaretci-ruslar-ilk-sirada/(Erişim Tarihi: 04.04.2020)

458 "*Rusya'dan Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı İlk Kez 7 Milyonu Aştı*", Sputnik Türkçe, 31.01.2020, https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/(Erişim Tarihi: 05.04.2020)

459 Cemal Kakışım, "*Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji ilişkilerinin Analizi*", Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, Yıl: 2019, s.83

460 *A.g.m.*, s.84-85

461 *A.g.m.*, s.85

ürünler vardır. Uçak Krizi'nden sonra bu sektör önemli kayıplar yaşamıştır. Örneğin, Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği üzümlerde düşüşler olmuştur. 2014 Yılında 128 milyon dolar hacminde Türkiye Rusya'ya üzüm satmıştır. Fakat krizden sonra 9 aylık dönemde bu 79,2 milyon dolara düşmüştür. Türkiye'nin Rusya'ya satdığı diğer tarım ürünü olan kuru kayısının da ihracı azalmıştır. Türkiye 2014 yılının ilk 9 ayında 14,1 milyon dolarlık kuru kayısı ihraç etmiştir. Fakat 2015 yılının aynı döneminde bu rakam 6,9 milyona kadar gerilemiştir. Bununla beraber 2014 yılında Türkiye Rusya'ya 53 milyon dolar değerinde fındık ihraç etmiştir. 2015 Yılının ilk 9 ayı ise bu rakam 23,4 milyona kadar gerilemiştir. Rusya'nın yaptırımlarından sonra Türkiye bu ürünlerin ihracından önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Fakat Rusya da bu krizden kazançlı çıkmamıştır. Türkiye ürünlerinin ithal edilmemesi fiyatların yükselmesine neden olmuştur[462].

Rusya'nın Suriye'de askeri ve diplomatik varlığı güçlendikçe bölge ülkeleri daha çok onunla anlaşmalar yapmaya başlamıştırlar. Türkiye de bu devletlerden birisidir. Başlangıçta Suriye Krizi'nin çözülmesi için Cenevre'de devletler toplaşmaktaydı. Rusya'nın artan etkisinden sonra Suriye Krizi'nin Rusya ile stratejik müttefik olan devletlerin arazilerinde çözülmek istendiğini görmekteyiz. 2017 Yılında Astana görüşmeleri bu anlamda büyük adımlardan birisidir. Astana görüşmelerinde İran, Türkiye ve Rusya'nın bölgedeki çatışmanın durdurulması için gerekenleri yapması ve ateşkesi yeniden sağlaması önemli adımlardan birisidir. Bununla beraber üç devlet Suriye'de olan radikal gruplara karşı birlikte mücadele edeceğini bildirmiştir. Üç devletin girişimleri sayesinde ülkeye insani yardımlar gönderilmiştir[463].

Türkiye, Rusya ve İran üçlüsünün diger konferansı ise Tahran'da olmuştur. Tahran Zirvesi'nde de üç devletin Astana mutabakatının başarılı olduğunu açıklamıştır.

---

[462] Ali Ekber Yıldırım, "*Uçak Krizi İki Ülke Tarımına Büyük Darbe Vuracak*", 01.12.2015, https://www.tarimdunyasi.net/2015/12/01/rusya-krizi-iki-ulke-tarimina-buyuk-darbe-vuracak/(Erişim Tarihi: 05.04.2020)

[463] "*Üç Ülkenin Uzlaştığı Astana Mutabakatı Metni*", Mepa News, 16.09.2017, https://www.mepanews.com/uc-ulkenin-uzlastigi-astana-mutabakati-metni-9256h.htm(Erişim Tarihi: 07.04.2020)

Terörle mücadelenin yapılmas gerektiği bir daha vurgulanmıştır. İdlip'te gerginliğin azalması gerektiği vurgulanmıştır[464].

Rusya'nın bölgedeki gücünün artması İdlip'de gerginliğin artmasına neden olmuştur. Rusya bu bölgedekileri terörist olarak adlandırarak onların imha edilmeli olduğunu vurgulamıştır ve Suriye'nin toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. İdlip'de artan gerginlik Türkiye ve Rusya'yı yeniden diplomasi alanında karşılaştırmıştır. Rusya'nın Soçi kentinde iki ülke başkanı bir araya gelmişlerdir. 2018'in Eylül ayında imzalanan bu anlaşmayla beraber İdlip'de gerginliğin azaltılması gerektiği vurgulanmıştır. Rusya saldırmayacağını ve statüko taraftarı olduğunu söylemiştir. Rusya 15 Ekim 2018'e kadar bölgeden terörist gruplaşmaların çıkarılması gerektiğini de söylemiştir. Önemli olan M4-M5 otoyolunun güvenliği korunacak ve trafiğe açık tutulacaktır. Güvenli bölgelerde Türk ve Rus askerler birlikte görev yapacaktırlar[465].

İlerleyen zamanlarda Soçi'de yapılan anlaşma Esad'ın saldırılarıyla geçersiz olmayı başlamıştır. Esad şu numaralı şekilde gördüğümüz gibi önemli bölgeleri ele geçirmiştir. Önemli olan M5 yolunu kontrolü altına almıştır. Türkiye ise Esad'a Soçi anlaşması zamanı yapılan sınırlara dönmesi gerektiğini söylemiştir[466]. Fakat Esad bunu uygulamıştır. Şubat'ın sonunda İdlib'de 33 Türk askerinin şehid edilmesinin ardında Türkiye rejimi cevap vermiştir. Bundan sonra Türkiye ve Rusya yeniden diplomatik yollarla sorunu çözmeye başlamıştır. Soçi kentinde yapılan yeni anlaşmayla beraber bölgede ateşkes yeniden oluşmuştur[467].

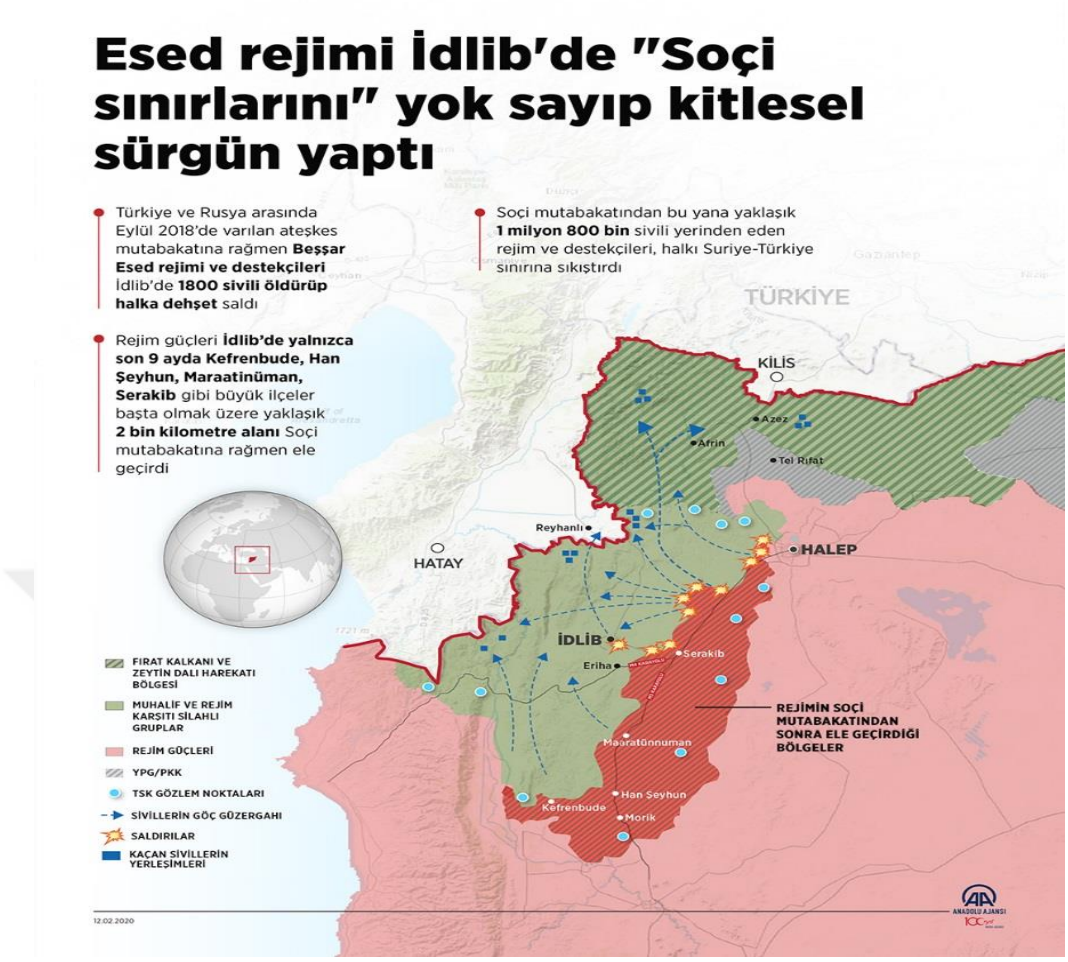
---

464 "*Tahran Zirvesi'nde 12 Maddelik Bildiri Kabul Edildi*", Sputnik Türkçe, 07.09.2018, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809071035097621-turkiye-iran-rusya-zirvesinde-bildirge-yayinlandi/(Erişim Tarihi: 08.04.2020)

465 Hakan Soner Şener, "*Soçi Mutabakatı Neydi; Rusya ve Türkiye neden birbirini suçluyor?*", Gazete Rüzgarlı, 28.02.2020, https://www.gazeteruzgarli.com/soci-mutabakati-neydi-rusya-ve-turkiye-neden-birbirini-sucluyor/(Erişim Tarihi: 08.04.2020)

466 "*Erdoğan'dan Şam'a Şubat Sonuna Kadar Süre*", DW Türkçe, 05.02.2020(Erişim Tarihi: 09.04.2020)

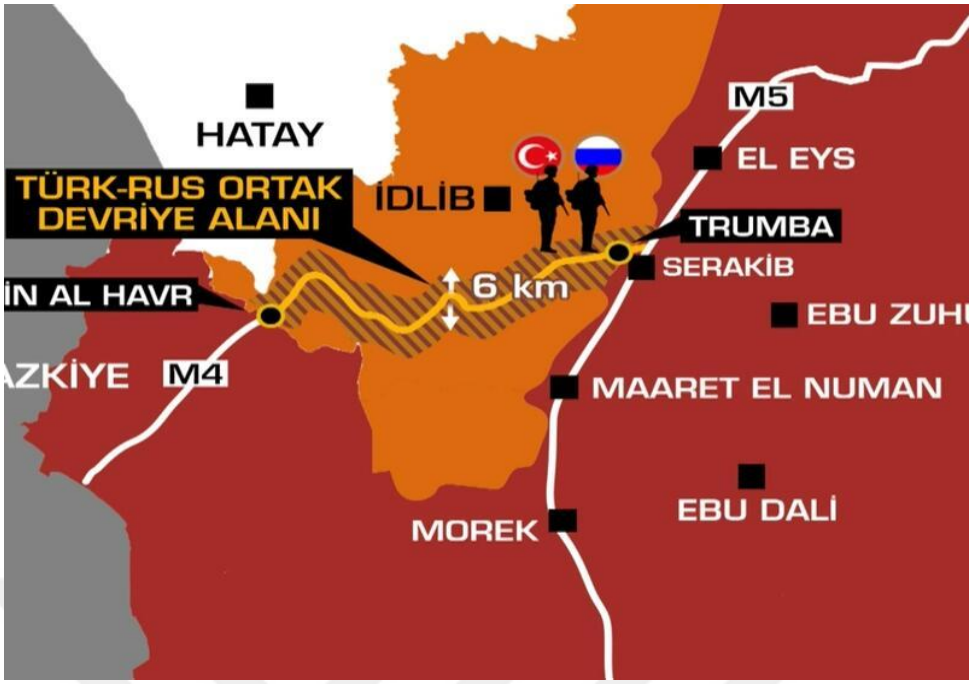
467 "*İdlib için İmzalanan Soçi Mutabakatı Ne Öngörüyordu?*", BBC News Türkçe, 02.03.2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51360543(Erişim Tarihi: 09.04.2020)

Şekil 1.5, Soçi Mutabakatından sonra Esad'ın ele geçirdiği topraklar, Kaynak: "*Esed rejimi İdlib'de "Soçi sınırlarını" yok sayıp kitlesel sürgün yaptı*", Anadolu Ajansı, 12.02.2020, https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17330

Soçi Mutabakatı sonrası Türkiye ve Rusya Lazkiye'yi Halep'e bağlayan M4 otoyolu üzerinde anlaşa bilmiştirler. Anlaşmaya göre bu otoyolu Türk Silahlı Küvvetleri koruyaca bilecekti. Fakat M5 otoyolu üzerinde anlaşma olmamıştır[468]. Harita 7'ye baktığımız zaman Rusya ve Esad'ın M5 otoyolunu kontrol altına aldığını görebiliriz. M4 otoyolu ise Rus ve Türk askerleri tarafından beraber kontrol edilmektedir.

[468] Kıvanç El, "*İdlib'de Yeni harita, Yeni süreç*", Milliyet Gazetesi, 07.03.2020, https://www.milliyet.com.tr/gundem/idlibde-yeni-harita-yeni-surec-6160325(Erişim Tarihi: 09.04.2020)

Harita 6.
Soçi Mutabakatı sonrası, Kaynakça: "*M4 Karayolu neden önemli*", CNN Türk, 06.03.2020, https://www.cnnturk.com/video/dunya/m4-karayolu-neden-onemli

4.3 Akdeniz'deki Yükselen Rekabetin Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkisi

Siyasi ve coğrafi tanım olarak Akdeniz, Batı ve Doğu Akdeniz olarak ikiye bölünmektedir. Malta Adası ve Tunus'un kesiştiği yerden sol tarafta kalan hisse Batı Akdeniz, sağ tarafta kalan hisse ise Doğu Akdeniz olarak tanımlanmıştır[469].

Akdeniz birçok medeniyete sahiplik yapmıştır. Akdeniz'in konumuna bakacak olursak dünyanın en değerli ticaret yollarının buradan keçtiğine şahit oluruz. Akdeniz'de stratejik öneme sahip olan Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı yerleşmektedir. NATO'nun önemli olarak tanımladığı Türk boğazları, Sicilya Kanalı'da burada yerleşmektedir[470].

Jeopolitik öneme sahip olan Akdeniz için Mackinder, Mahan önemli fikirlerde bulunmuşturlar. Mackinder'in kara hakimiyet teorisinde Akdeniz kalpgaha giden

[469] Umut Kedikli, Önder Çalağal, "*Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz'in Önemi*", Sosyal Bilimler Metinleri, Sayı: 1, Cilt: 2017, Yıl: 2017, s.122
[470] *A.g.m.*, s.122

deniz ticaretinin önemli noktasıdır. Mahan'ın deniz hakimiyet teorisinde ise Akdeniz Karadeniz ülkelerinin dünyaya açılması için yüksek önem arzeden bir bölgedir[471].

Petrol ve doğalgaz devletler için hayati önem taşımaya başladıktan sonra Akdeniz'in önemi daha da artmaya başlamıştır. Akdeniz havzası da petrol ve doğalgaz güzergahlarından birisi olarak dünya devletleri için oldukça önemlidir.

Soğuk Savaş döneminde bu bölge SSCB ve ABD arasında mücadelelere tanıklık etmiştir. Bu dönemde ABD ve SSCB'nin birbirine karşı keskin tutumu bölge ülkelerinde olan istikrarsızlıkları daha da arttırmıştır. Soğuk Savaş bitdikten sonra da bu bölge daima savaş tehditlerine tanıklık etmiştir. ABD Ortadoğu'da oluşan bu tür risklere karşılık vermek için Akdeniz üzerinden operasyonel faaliyetlerde bulunmuştur[472].

21. Yüzyılda Doğu Akdeniz'in jeopolitik açıdan daha da değerlendiren bu bölgenin enerji kaynakları bakımından zengin olmasıdır. 2000'li yıllarda Kıbrıs açıklarında yeni enerji sahalarının bulunmasıyla büyük devletlerin buraya ilgisi daha da artmıştır. Keşfedilen yeni hidrokarbon kaynaklar Kıbrıs'ın güneyinde, Kıbrıs'la İsrail arasında, Kıbrıs'la Mısır arasında, Kıbrıs'la Girit Adası'nın güneydoğusunda yerleşmektedir[473]. Akdeniz'de Kıbrıs'ın bu kadar önemli olması kendisiyle beraber sorunlar getirmektedir. Bu açıdan Kıbrıs Sorunu'na değinmemiz gerekmektedir.

16. Yüzyılda Kıbrıs'ı Venedikler idare etmekteydi. Akdeniz'de bu üstünlüğü önlemeye çalışan Osmanlı Devleti 1571 yılında Kıbrıs'ı ele geçirerek kendi topraklarına katmıştır[474].

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar Kıbrıs Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmıştır. Savaştan sonra Bulgaristan'da artan Rus etkisinden korkan İngilizler diplomatik faaliyetlere geçmişler. Bunun asıl nedeni Rusların Akdeniz'e inmelerinin karşısının alınmasıydı. Bu dönem Osmanlı Rusya'ya karşı İngilizlerden destek talep etmiştir.

---

[471] Kedikli-Çalağal, *a.g.m.*, s.126
[472] *A.g.m.*, s.125
[473] *A.g.m.*, s.126
[474] Erdal Açıkses, Ayhan Cankut, "*Kıbrıs Meselesinin Tarihesel Gelişimi ve Uluslararası Hale Gelme Sebepleri*", Turkish Studies, Cilt: 9, Yıl: 2014, s.1243

1878 yılında Osmanlı İngilizlere Kıbrıs'ı geçici olarak vermiştir[475]. Kıbrıs Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra da İngilizlerin yönetimi altında kalmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki etkisi 1950'lere kadar zayıf olmuştur.

Kıbrıs'ta 1958 yılında sorunlar yeniden alevlenmeye başlamıştır. Rum-Türk çatımasının artması üzerine Yunanistan ve Türkiye Başbakanları Zürih'te görüşmeler gerçekleştirmiştirler. 1959 yılında yapılan anlaşmada Türkiye ve Yunanistan Kıbrıs'ın milletlerarası statüsünü vurgulumıştırlar. 19 Şubat 1959 tarihinde de Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında anlaşma imzalanmıştır. Yapılan görüşmelerin sonunda Kıbrıs'ta Türklerin ve Rumların eşit statüde olacağına dair anlaşmıştırlar. Fakat bu anlaşmalar da sorunu çözememiştir. 1963 Yılında Rum kesimi Türkleri imha etmek için silahlarla saldırmıştırlar. 1963 Yılında yapılan bu saldırı "Kanlı Noel Olayları" olarak tarihe geçmiştir[476].

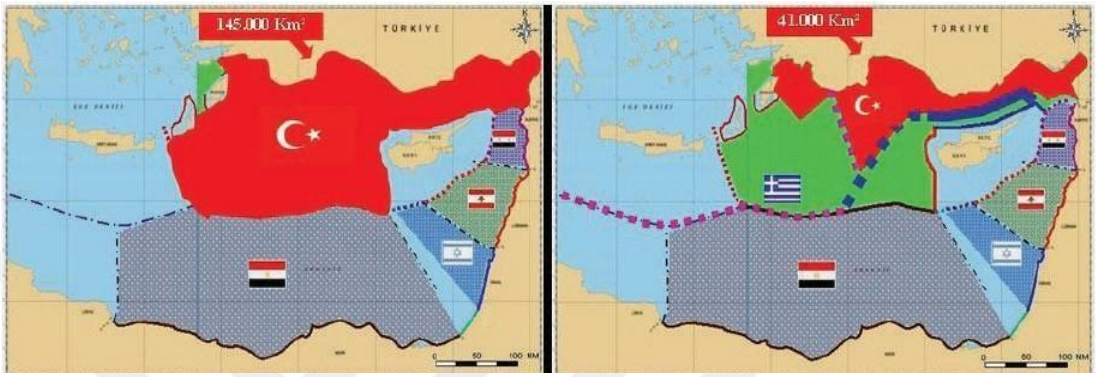
Kıbrıs Türkleri 11 yıl boyunca ağır şartlar altında yaşamaya çalışmıştırlar. 1974 yılında Türkiye milliyetçi bir tutum gösteren Rum kesimine cevabı vermiştir. 14 Ağustos 1974 tarihinde Türkiye Kıbrıs'taki Türklere yardım ederik şimdiki sınırları çizmeyi başarmıştır[477].

Kıbrıs'ın ele geçirilmesi ile beraber Türkiye kendisini bir bakımdan kendini jeopolitik güvenlik altına almayı başarmıştır. Kıbrıs'ta Türkiye'nin olması onun güney sınırlarına karşı oluşabilecek tehditleri yok etmektedir. Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle yaptığı ticaret yollarının korunması için de Kıbrıs'a ihtiyaç vardır. Diğer önemi ise Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de politik manevralarını arttırmaktadır [478].

Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi(GKRY) karasularını 12 mil ilan etmiştir. Mısır ile GKRY arasında 2003 yılında imzalanmış sınırlandırma anlaşması Türkiye tarafından tanınmamıştır. GKRY ise cevabında 1974'te kıta sahanlığını gösteren bir yasa çıkardıklarını bildirmiştir. 1993 Yılında ise bunu BM'ye bildirdiklerini açıklamıştır. GKRY bununla beraber 2003'te Mısır'la, 2007 yılında

[475] Açıkses-Cankut, *a.g.m.*, s.1246
[476] *A.g.m.*, s.1250
[477] *A.g.m.*, s.1255
[478] *A.g.m.*, s.1252

Lübnan'la, 2010 yılında ise İsrail'le Münhasır Ekonomik Bölge(MEB) sınırlandırma andlaşmaları imzalamıştır. Sınırlandırma anlaşmaları ile GKRY 13 adet petrol ve doğalgaz arama ruhsat sahası ilan etdiğini açıklamıştır. Bu sahalardan 5'inde GKRY tarafından Türkiye'nin kıta sahanlığı ihlal edilmiştir. Diğer 8'inde ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti(KKTC)'nin kıta sahanlığı bozulmuştur[479].

Harita 7.
Türkiye'nin 145.000 km^2 Muhtemel Asgeri MEB'i ve buna karşılık Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye için öngördüğü MEB, Kaynak: Cihat Yaycı, "*Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye*", Bilgi Strateji, Cilt: 4, Sayı: 6, Yıl: 2012, s.25

Yunanistan ise Girit, Kaşot, Rodos ve Meis hattını esas alarak deniz yetki alanı yapmayı hedeflemektedir. Yunanıstan buna ilişkin olarak Mısır ve Libya ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Fakat Türkiye'nin girişimleri sonucu bu görüşmeler sonuca ulaşmamıştır. Yunanistan'ın bu istekleri uluslararası hükuk ile bağdaşmamaktadır. Yunanıstan bu girişimleriyle Türkiye'yi Doğu Akdeniz'den uzaklaştırmak istemektedir[480]. Yunanistan ve GKRY'nin istekleri gerkeçleşecek olursa Doğu Akdeniz'de Türkiye'ye sadece 41.000 km^2 alan bırakılacaktır. Bu durumuda Türkiye 104.000 km^2 deniz yetki alanını kaybedecektir[481].

Bölgede diğer devlet olan İsrail ise 2010 yılında MEB anlaşması imzalamış ve sınırların olduğu koordinat listesini BM'ye göndermiştir. İsrail Tamar ve Leviathan

[479] Mehmet Akif Kütükçü, "*Uluslararası Deniz Hukuku Kapsamında Doğu Akdeniz'deki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları ile Türkiye'nin Hukuki Durumu*", Yaşam Bilgileri Dergisi, Cilt:6, Sayı: 2/1, Yıl: 2016, s.89-90
[480] Cihat Yaycı, "*Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye*", Bilgi Strateji, Cilt: 4, Sayı: 6, Yıl: 2012, s.19-20
[481] *A.g.m.*, s.24

bölgelerinin enerji kaynaklarını çıkarmak için girişimlerde bulunmuştur. İsrail'in isteği bu kaynakların Yunanistan ve GKRY üzerinden Avrupa'ya pazarlanmasıdır[482].

Akdeniz'e kıyısı olan İtalya'da bu bölgede aktif politikalar yürütmektedir. İtalya'nın ENI Şirketi bu bölgede en önemli aktörlerden birisidir. ENI Şirketi ülkelerden doğalgaz ve petrol arama ruhsatları alarak bölgede çalışmalar yürütmektedir. GKRY'nin izni ile Doğu Akdeniz'de de araştırma çalışmaları yapmaktadır. İtalya bu politikalarıyla Türkiye'nin çıkarlarına uymayan girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, 3. Parsele yönelerek araştırma çalışmalarını yapmak isteyen ENI Şirketi Türk Donanmasının engellemesi sonucunda geri çekilmiştir[483].

Diğer Akdeniz ülkesi Fransa'da bölgede Türkiye'ye karşı tutum sergilemektedir. Fransa'nın TOTAL şirketi bölgede araştırma çalışmaları yapmıştır. Fransa'da GKRY ve Mısır'la anlaşarak bölgede varlığını korumuştur. Bununla beraber Suriye, Lübnan üzerindeki geçmişteki bağlarını kullanarak Doğu Akdeniz bölgesinde olmak için önemli çaba sarf etmektedir[484]. Diğer yandan Fransa Libya'da Hafter'i destekleyerek bölgede varlığını korumaktadır.

Akdeniz'e kıyısı olmasa da büyük güç olarak bilinen ABD'nin de bu bölgede kendi çıkarları doğrultusunda izlediği politikalar vardır. ABD'nin şirketleri Nobel Enerji ve Exxonmobile İsrail ve GKRY ile anlaşarak bölgede varlığını korumaktadır. Bununla beraber ABD'nin burada isteklerinden birisi Rusya'nın Avrupa üzerindeki doğalgaz baskısını azaltmaktadır. Buna ilişkin olarak ABD İsrail'den ve bu bölgeden çıkarılan doğalgazın Avrupa'ya ulaştırılması konusunda kararlıdır[485]. ABD bölge enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırdığı zaman Rusya'nın Avrupa üzerindeki doğalgaz hegemonyası sorgulanmaya başlayacaktır. Diğer taraftan ABD Türkiye'ye karşı tutum da sergilemektedir. Örneğin, emekli Amiral Robert P. Girrier'in ve P. Huges'in yazmış olduğu kitapta Türkiye karşıtlığı yazılar bulunmaktadır. Doğu

[482] Yaycı, *a.g.m.*, s.27-28
[483] Selçuk Duman, "*Doğu Akdeniz'de Emperyal Girişimler ve Türkiye*", Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 62, Yıl: 2019, s.220
[484] *A.g.m.*, s.220
[485] Duman, *a.g.m.*, s.220-221

Akdeniz'de Türkiye ve Yunanistan'ın karşı karşıya gelmesi durumunda ABD ikincinin yanında yer almalıdır söylenmektedir[486].

Diğer önemli ülke olan Rusya I.Petro döneminden itibaren Doğu Akdeniz'e yerleşmek istemektedir. Boğazlar üzerinden arzularını gerçekleştirmeyi başaramayan Rusya Suriye üzerinden Akdeniz'de önemli güce sahip olmuştur. Rusya'nın burada Akdeniz'de 1971 yılından iribaren askeri üssü vardır. 2006 yılından itibaren bu bölgede gücünü daha da arttırmayı başarmıştır. 2009 yılından itibaren de Tartus Limanı'na yüksek tonajlı savaş gemileri konuşlandırmaya başlamıştır. Bununla beraber Rusya 2017 yılında itibaren bu deniz limanına nükleer füze taşıma gücüne sahip olan savaş gemileri konuşlandırmıştır[487]. Rusya'nın Suriye'de askeri varlığının olduğu diğer liman ise Lazkiye'dir.

Rusya Doğu Akdeniz'de daha da güçlü olmak için Mısır'la da ikili ilişkilerini arttırmıştır. Bunun sonucunda 2016 yılında Mısır'la beraber Rusya ortak tatbikat düzenlemeyi başarmıştır[488].

Rusya Doğu Akdeniz kıyısında bulunan Libya ile de ilişkilerini arttırmaktadır. Libya İç Savaşı'nda Rusya Fransa ile beraber Hafter güçlerini desteklemektedir. Petrol ve ekonomik çıkarları dışında Doğu Akdeniz'de de gücünü arttırmak istemektedir. Mısır, Suriye ve Libya gibi ülkelerle ilişkilerini yüksek seviyeye getirerek Avrupa'yı güneyden kuşatmaya çalışmaktadır[489].

Doğu Akdeniz'de boru hatlarının olması da Rusya'nın dikkatini çekmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan(BTC) hattının devreye girmesinden sonra Akdeniz Hazar'ın doğusundaki ülkeler için önemli bir ithalat ve ihracat yerine çevrilmiştir. Sadece Türkiye üzerinden Akdeniz'e çıkan petrol miktarı 170 milyon ton olarak bilinmektedir. Bu ise 2010 yılında dünya petrol tüketiminin %7'sine denk gelmektedir[490]. Doğu Akdeniz Ortadoğu ve Hazar bölgesinden çıkarılan petrolün

---

[486] Duman, *a.g.m.*, s.221
[487] Çağatay Özdemir, "*Rusya'nın Doğu Akdeniz'de Stratejisi*", SETA, Sayı: 230, Yıl: 2018, s.11-12
[488] *A.g.m.*, s.13
[489] Güray Alpay, "*ABD Sonunda Farketti: Rusya Avrupa'yı Güneyden Kuşatıyor*", Stratejik Düşünce Enstitüsü, 29 Haziran 2020
[490] Yaycı, *a.g.m.*, s.9

Avrupa'ya taşınmasında büyük rol oynamaktadır[491]. Rusya bu bölgede politik güçünü arttırdığı vakit Avrupa'ya karşı önemli bir kazanımlar elde etmiş olacaktır.

Türkiye bu jeopolitik rekabet içerisinde Libya ile anlaşma yaparak önemli gelişme sağlamıştır. 27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye'nin Libya ile yaptığı anlaşma bu açıdan çok önemli olmuştur. Türkiye'nin imzaladığı bu anlaşmayla deniz yetki alanları Libya'ya kadar uzanmıştır. Harita 9'a baktığımız zaman F ve E hatlarının ne kadar önemli olduğunu ve bu hatların Türkiye'yi Libya ile deniz üzerinden komşu ettiğini görebiliriz. Bu anlaşmanın diğer önemi ise Türkiye'nin resmi olarak kendi deniz yetki alanlarını ifade etmesidir[492]. Libya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmadan sonra Rusya, ABD ve AB ülkeleri olumsuz tepkiler verdiği açıklamıştır. Bu anlaşmayla beraber Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya gelecekte olabilen boru hattı en kısa yolla Türkiye üzerinden geçmektedir. BM'de tanınan Libya hükümeti ile Türkiye'nin bu anlaşmayı imzalamış olması büyük önem taşımaktadır.

Rusya bu durumda Türkiye için önemli devletlerden birisidir. BM Güvenlik Konseyi olarak Rusya'nın gelecekte Türkiye ile beraber Doğu Akdeniz'de hareket etmesi çözülebilecek diğer sorunlarla doğrudan bağlıdır[493]. Jeopolitik mücadele alanlarında(Suriye, Libya) iki devlet anlaşa bileceği takdirde Doğu Akdeniz'de de birlikte hareket edebilirler. AB ve Amerika'nın Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de dışladığı açıkça görülmektedir. Türkiye buna karşı olarak Rusya ve Çin'e yaklaşa bilir. Fakat bunun Türkiye'ye karşı olumsuz etkileri de önceden iyi değerlendirilmelidir[494].

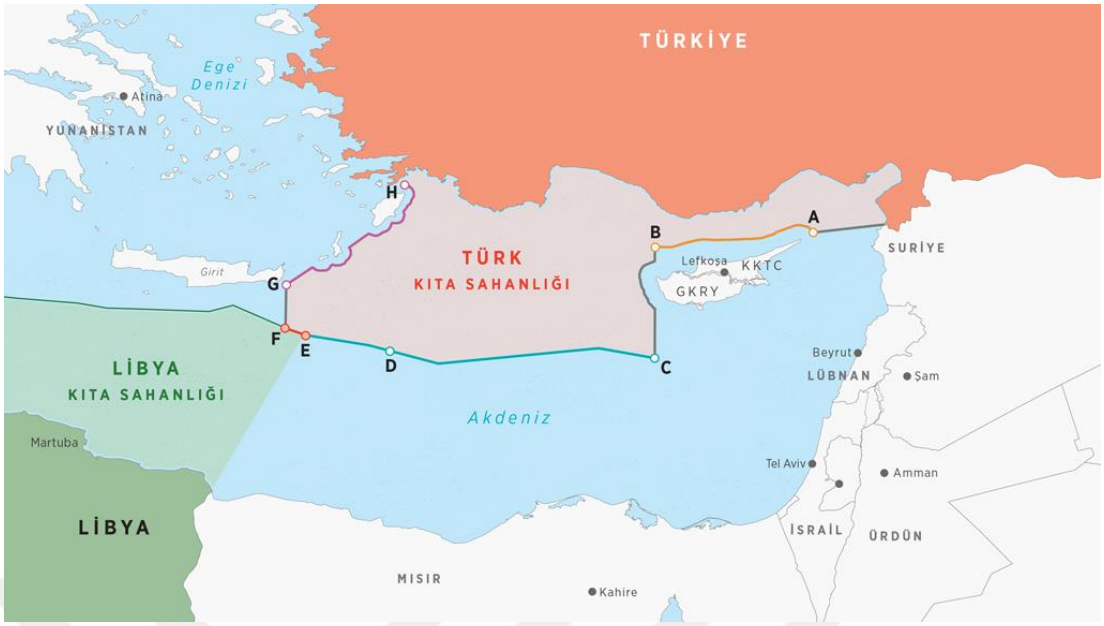
---

[491] Kedikli, Çalağan, *A.g.m.*, s.127

[492] "*Doğu Akdeniz: Türkiye-Libya Anlaşması Bölgede Dengeleri Nasıl Etkiler?*", BBC News Türkçe, 10.12.2019, https://www.setav.org/analiz-dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlari-ve-turkiye-libya-mutabakati/(Erişim Tarihi: 12.04.2020)

[493] Mehmet Cem Demiri, "*Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki Sondaj Faaliyeti Rusya ile İlişkilerini Nasıl Etkiler*", Euronews Türkçe, 10.05.2019, https://tr.euronews.com/2019/05/10/turkiye-nin-dogu-akdeniz-deki-sondaj-faaliyeti-rusya-ile-iliskilerini-nasil-etkiler-kibris(Erişim Tarihi: 12.04.2020)

[494] Muhammed Kürşad Özekin, "*Doğu Akdeniz'de Değişen Enerji Jeopolitiği ve Türkiye*", Güvenlik Stratejileri, Cilt: 16, Sayı: 33, Yıl:2020, s.43

Harita 8. Türkiye'nin Deniz Yetki Alanları, Yücel Acer, "*Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları ve Türkiye-Libya Mutabakatı*", 23.12.2019, https://www.setav.org/analiz-dogu-akdenizde-deniz-yetki-alanlari-ve-turkiye-libya-mutabakati/

4.4 Rusya-Türkiye İlişkilerinin Kırım, Kafkasya ve Orta Asya Bölgesinde Mühtemel Yansımaları

Rusya ve Türkiye'nin rekabette olduğu coğrafyalar Suriye ve Libya ile sınırlı değildir. Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da Türkiye-Rusya ilişkilerinde büyük öneme sahiptir. Karadeniz her iki devlet için önemli olmaktadır. Rusya için Karadeniz'e inmek "Sıcak Denizlere İnme" politikasının başlangıcı olmuştur. Osmanlı Devleti üzerinde zaferler kazanarak Rusya önce Kırım sonra ise Karadeniz üzerinde önemli güç kazanmıştır. Kendini Avrasya lideri görmek isteyen Rusya için Karadeniz her zaman oldukça önemli olmuştur[495].

Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Karadeniz bölgesinde de jeopolitik boşluk oluşmuştur. ABD Rusya'yı çevreleme adına Varşova Paktı ülkelerini NATO'ya almıştır. Rusya SSCB'nin dağılmasından sonra ilk 5 yılda Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler içerisinde olmuştur. Ekonomik ve siyasi açıdan istikrarsızlıklardan dolayı Batı ile rekabet yapamaz hale gelmiştir. Putin'in iktidara gelmesinden sonra Rusya Karadeniz bölgesinde Batı devletlerine karşı direnmeye başlamıştır. Putin'in iktidarı

[495] İzzet Soner Ayhan, "*Soğuk Savaş Sonrası Rusya'nın Karadeniz Stratejisi*", Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 2, Yıl: 2015, s.6

sonrası Rusya Karadeniz ülkeleri olan Ukrayna ve Gürcistan'a karşı önemli politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bu iki devletin elden çıkması Karadeniz'de Rusya'nın zayıflamasına ve kendi içerisinde dengelerin değişmesine yol açabilir[496]. Gürcistan'ın NATO ülkesi olması Rusya'ya göre Kafkasya'nın tehlikeye düşmesi anlamındadır. Rusya içerisindeki özerk bölgelerin Gürcistan'a coğrafi olarak yakınlığı da düşünüldüğünde bu bölgenin Rusya için ne kadar hayati öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ukrayna ise Rusya ile tarihi bağlara sahip olan Ortodoks devlet gibi Rusya açısından çok önemlidir. Jeopolitik olarak baktığımızda da Ukrayna Rusya için önemlidir. Örneğin, Brzezinski Rusya'nın Ukrayna'sız Avrupa devleti olma ihtimalinin olmadığını söylemektedir[497].

NATO'nun doğuya taraf genişlemesi Rusya tarafından yeni bir çevreleme politikası olarak algılanmaktadır. Gürcistan'ın NATO'ya üyeliği ve Ukrayna'da Batı yanlısı iktidarın olması da Rusya tarafından böyle okunmaktadır[498]. Bu nedenle 2008'de Gürcistan'a müdahele ederek ve bunun ardından 2014'de Kırım'ı kendine birleştirerek NATO'ya önemli mesajlar vermiştir. Bu bölgeleri terk etmeyeceğini ve yeri geldiğinde askeri gücü kullanacağını söylemiştir.

Rusya için Karadeniz'in diğer önemi ise bu bölge üzerinde Hazar ve Orta Asya'dan çıkarılan enerjinin Avrupa'ya nakledilmesidir. Enerji koridoru olan Karadeniz Rusya için çok öneme sahiptir.Enerji koridorlarının üzerinde Rusya'nın güçlü olması onun ekonomisini olumlu etkilemektedir. Bununla birlikte Rusya enerji koridorları üzerindeki gücünü siyasi araç olarak kullanmaktadır. NATO Karadeniz ve Orta Avrupa ülkelerinde büyük kazanımlar elde etse de, bu bölgelerin altyapısının SSCB'ye bağlı olması Rusya'yı bu bölgeler için vazgeçilmez etmiştir. Bu nedenle Avrupa ülkeleri enerji konusunda Rusya ile beraber hareket etme zorunda kalmıştırlar[499].

Rusya'nın Karadeniz'de güçlü olması için Kırım'a ihtiyacı olmaktadır. 18 Mart 2014 Tarihinde Kırım Rusya'ya katılmıştır. Bununla beraber Rusya bölgedeki NATO çıkarlarına büyük bir darbe vurmayı başarmıştır. Rusya bu bölgeyi almakla beraber

[496] Ayhan, *a.g.m.*, s.7
[497] Adıbelli ve diğerleri, a.g.e, s.42
[498] Ayhan, *a.g.m.*, s.8
[499] *A.g.m.*, s.9

önemli jeopolitik üstünlükler kazanmıştır. Örneğin, Kırım'a yerleştirdiği İskender füzeleri ile Ukrayna'nın büyük bir bölümünü kontrol altında tutmayı başarmıştır. Moldova'nın hepsini kontrol altına almış ve NATO ülkesi olan Romanya'nın sahil hattını vurabilecek duruma gelmiştir. Bununla beraber Rusya önemli NATO ülkesi olan Türkiye'nin Karadeniz kıyı hatlarını vurabilecek kadar jeopolitik bir üstünlüğe sahip olmuştur[500]. Kırım'ın ilhaki ile beraber Rusya Doğu Akdeniz'e, Balkanlar'a ve Ortadoğu'ya deniz üzerinden ulaşmayı kolaylaştırmıştır. Deniz filolarını güçlendirerek Karadeniz'i etkisi altına almayı başarmıştır[501].

Karadeniz'de Rusya'nın önemli rakibi olan Türkiye ise Soğuk Savaş'tan başlayarak bölgede işbirliği için çalışmalar yürütmüştür. Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkeleri SSCB'nin dağılmasından sonra tanımıştır. Yeni ülkelerin ortaya çıkmasında Rusya'nın Karadeniz'de gücü zayıflamış ve NATO üyesi Türkiye bölgede önemli bir güç olarak meydana çıkmıştır. Türkiye Soğuk Savaş'tan itibaren Karadeniz'de ABD'nin Rusya'nın yerini almaması için çalışmıştır. Türkiye Karadeniz'in güvenliğinin paylaşılmasına karşı çıkmıştır[502].

Karadeniz'de Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkileri olumsuz etkileyen en önemli olay Rusya'nın Kırım'ı kendi topraklarına katması olmuştur. Türkiye bu konuda Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. Rusya ise bu adımla NATO'ya ve Türkiye'ye önemli mesajlar vermiştir. Örneğin, Rus Generalkurmay Başkanı Valery Gerasimov kendi açıklamalarında Türkiye'nin zamanında Karadeniz'in efendisi olduğunu ve şimdi bunun değiştiğini söylemiştir[503]. Kırım'ın ilhakından sonra Karadeniz'de Türkiye ve NATO işbirliği güçlenmiştir. Örneğin, Cumhurbaşkanı Erdoğan açıklamasında NATO'nun pasif tutumu Karadeniz'i Rus gölü haline getirmiştir söylemiştir[504]. Türkiye'nin NATO ile işbirliğini güçlendirmesi Rus saldırılarına bir cevap olarak açıklanmıştır. Diğer taraftan Rusya'nın Türkiye'ye

---

[500] Ayhan, *a.g.m.*, s.14
[501] *A.g.m.*, s.15
[502] Ali Başaran, "*Türkiye-ABD-Rusya İlişkilerinde Karadeniz, 2000-2010*", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 1, Yıl: 2020, s.49
[503] Burak Çalışkan, "*Karadeniz'de Değişen Güç Dengeleri ve Türkiye-Rusya İlişkileri*", İNSAMER İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 2017, s.13
[504] Emre Erşen, Emel Parlar Dal, "*Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz-Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası*", Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Yıl: 2018, s.51, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51290/turk_-_rus_iliskilerinin_karadeniz_-_kafkasya_boyutu_ucak_krizi_ve_sonrasi

karşı bu tutumunu anlamak için Kafkasya bölgesinde de iki ülkenin politikalarına bakmamız gerekmektedir.

Kafkasya bölgesinde Rusya ve Türkiye farklı tutumlar sergilemektediler. 2008 Yılında Rusya ve Gürcistan arasında savaş patlak vermiştir. Rusya ve Gürcistan arasında olan bu olaydan sonra NATO ile görüşmeler askıya alınmıştır. Bu savaş tarihe "5 günlük savaş" olarak geçmiştir. Rusya Güney Osetya'yı ve Abhazya'yı bağımsız devlet olarak tanımıştır. Gürcistan ise topraklarının %20'sinin Rusya tarafından işgal edildiğini açıklamıştır[505].

Türkiye Kafkasya'daki bu soruna çözüm için "Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu"nu önermiştir. Bu plana göre AB ve ABD sorunun dışarısında kalmaktaydı. Sorunun çözümü için Rusya ve Türkiye önemli aktörler olacaktı. Fakat Rusya-Gürcistan ve Azerbaycan-Ermenistan geriliminin artması üzerine bu plan hayata geçmemiştir. Türkiyeni bu planı Rusya tarafından da desteklenmiştir[506.] Diğer taraftan da ABD tarafından Gürcistan'a yapılacak olan yardımlar Montrö Sözleşmesi şartlarına göre Boğazlarda bekletilmiştir. Fakat bu olumlu yanaşmaya rağmen Moskova ABD gemilerinin Karadeniz'e girmesini olumsuz karşılamıştır.

Kafkasya'da Türkiye ve Rusya ilişkilerinin diğer çatışdığı alan ise Azerbaycan-Ermenistan sorunudur. Ermenistan'ın Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'a dair iddiaları üzerine bu savaş başlamıştır. Ermenistan Dağlık Karabağ'ı işgal ederek kendi topraklarına katmıştır. Bu olaylarda Rusya Ermenistan'ı desteklerken, Türkiye de Azerbaycan'ı desteklediğini açıklamıştır. Rusya ve Ermenistan arasında NATO benzeri bir ittifak olsa da, Türkiye-Azerbaycan arasında böyle bir ittifak kurulmamıştır[507].

Kafkasya'da görüşlerin ayrıldığı nokta boru hatlarının nereden geçeceği ile bağlıdır. Rusya enerji hatlarının kendi sınırları içerisinden geçerek Avrupa'ya nakledilmesi görüşünü savunmaktadır. Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkeler ise Rusya'nın

---

[505] "*Kafkasları Titreten 5 Günlük Savaştan Bir Yıl Sonra*", Hürriyet Gazetesi, 07.08.2009, https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kafkaslari-titreten-5-gunluk-savastan-bir-yil-sonra-12233765(Erişim Tarihi: 14.04.2020)
[506] Erşen-Dal, *A.g.m.*, s.47
[507] *A.g.m.*, s.51

kendileri üzerinde etkisini kırmak için boru hatlarını Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçirerek enerjiyi Avrupa'ya taşımaktadırlar[508].

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilere etki eden diğer coğrafya ise Orta Asya'dır. Orta Asya ipek yolunun üzerinde yerleştiği için daima devletler için önemli olmuştur. Petrol ve doğalgaz rezervinin fazla olması da bu bölgenin önemini daima arttırmıştır. Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın Hazar'da kıyıya sahip olması bu iki devleti enerji bakımından zengin etmiştir. Bölgede kömür rezervlerinin de fazla olduğu bilinmektedir. Dünyada olan 560 bin mteo kömürün 17.265 bini Orta Asya'dadır[509]. Kaynakların bu kadar çok olması devletlerin bu bölgeye ilişkin ilgilerini daha da arttırmaktadır.

Orta Asya'da Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra büyük jeopolitik boşluk oluşmuştur. SSCB'nin dağılmasından sonra Orta Asya'da yeni bağımsız devletler yaranmıştır. Bu bağımsız devletlerle ilişkiler yaratmak için dünya devletleri diplomatik yollarla harekete geçmiştirler. Bölgeyle manevi bağlılığı olan Türkiye de Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletlerin bağımsızlığını tanımıştır. Türkiye SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgede Rusya'yı dışlayan aktif politika yürütmeye başlamıştır[510]. Türkiye'nin bölgede aktif politika izlemesinin önemli nedeni Rusya'nın ilk yıllarda Batıcı polika izlemesi olmuştur. Diğer nedeni ise ABD ve AB devletlerinin İran'a karşı Orta Asya'da Türkiye'yi model olarak göstermesi ve Türkiye'ye destek vermesidir. Rusya bu dönemde Türkiye'nin Orta Asya politikalarına set çekmemiştir. Fakat 1993-1995 yıllarına gelindiğinde Rusya'nın Orta Asya'daki jeopolitik boşluğu doldurmak için harekete geçtiğini dünya devletleri anlamıştır. Türkiye ise bundan sonra bölgede bu kadar aktif politika izlememiştir[511]. Ayrıca Türkiye'nin Kazakistan gibi ülkenin de güvenini kazanmadığı da aşikardır. Örneğin, "Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi"nde gerçekleşen olaylar. Burada diğer Türk

[508] Ayhan, *A.g.m.*, s.10
[509] Aydın Aydın, "*Küresel Mücadele Politikaları: Orta Asya'da Rusya, ABD, Çİn*", Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 13, Yıl: 2015, s.2
[510] Erol, "*Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış*", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: 12, Sayı 1, Yıl: 2012, s.6
[511] *A.g.m.*, s.6

devletlerinin liderleri Rusça konuşmaktaydı ve onlar Rusya'yı dışlayan politika izlenmesini olumsuz karşılamaktaydılar[512].

Rusya Çarlık ve SSCB zamanında Orta Asya'yı Türkiye, İran ve Çin gibi devletlerden korumaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nden sonra Rusya'yı Orta Asya'ya bağlayan önemli sebepler vardır. Rusya'nın Orta Asya'daki Rus kökenli insanları korumak istemesi bu nedenlerden biridir. Diğer neden ise Orta Asya'nın enerji açısından fazla kaynaklarının olmasıdır. Orta Asya'da bulunan uzay tesisleri ve stratejik nükleer güçler de Rusya'nın ulusal güvenliği için fazla öneme sahiptir. The Conflict Studies Research Centre tarafından yapılan bir çalışmada Rusya'nın Orta Asya'daki ulusal çıkarlarının çok onemli olduğu yazılmaktaydı. Çalışmaya göre Rusya ordusu için Kazakistan ve Orta Asya'yı kaybetmek tehdit olarak algılanmaktadır. Rusya için Orta Asya İslami fundementalizmi dayandırmak için son kale olarak algılanmaktadır[513]. Rusya için tehdit olarak algılanan diğer mesele ise Pan-Türkizm'dir. Rus siyaset bilimcisi Nartov'a göre Pan-Türkizm ideolojisinin büyümesinde Türkiye'nin ABD desteğine ihtiyaç vardır[514]. Nartov'a göre Turancı politikanın kendisi Rusya'nın Orta Asya'da etkisini kırmak için bir vasıtadır. Yazara göre Türkiye'nin bu isteklerinin baş tutması için Rusya ve Çin'in zayıflaması gerekmektedir. Bununla beraber Turancı ideolojinin zaferi için Türkiye kendi içerisindeki sorunları(PKK, Yunanıstan'la Kıbrıs sorunu)çözüme kavuşturmalıdır[515]. Rus analizcilere göre AKP'nin iktidara gelmesinden sonra Türkiye için Orta Asya ikinci derecede önemli olmuştur. Birinci dereceli öneme sahip olan ise Ortadoğu'dur. Rus dış politika köşe yazarları Türkiye için Orta Asya'nın uzun vadede önemli olacağını söylemektedirler[516].

Orta Asya, Kafkasya ve Karadeniz'de iki devletin ilişkilerinin bu kadar hassas olması Batı devletlerinin çıkarları ile örtüşmektedir. Örneğin, Rus jeopolitikçi Aleksandr Dugin kitabında Osmanlı ve Rusya arasındaki savaşta iki devletin zayıfladığını yazmıştır. Ayrıca bu savaşlardan İngilizler ve Batılı devletlerin büyük

---

[512] Emrah Denizhan, "*Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve TİKA*", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, Yıl: 2010
[513] Erol, *A.g.m.*, s.4-5
[514] *A.g.m.*, s.7
[515] *A.g.m.*, s.7
[516] *A.g.m.*, s.10

kazanımlar elde etdiğini söylemiştir[517]. Uçak Krizi zamanı da her iki devlet karşı karşıya gelmiştir. Fakat sonradan diplomasi yoluyla ikili ilişkiler düzelmiştir. Bu kriz Türkiye ve Rusya arasında olsa da buradan da Batı kazanımlar sağlamaya çalışmıştır. Suriye Krizi, İdlib'de yaşananlar Rusya ve Türkiye ilişkilerinin yumuşak karnı haline gelmiştir. İki devlet Suriye Krizi'nde başarılı olabilirse, bu başarı diğer coğrafyalarda da Türkiye-Rusya ilişkilerine yeni bakış açısı getirebilir.

4.4.1 Muhtemel Olumsuz Yansımalar

Rusya'nın hırslı politikaları ve tutucu şekilde davranması iki devlet arasında büyük sorunlara yol açabilir. SSCB'den sonra en önemli Rus düşünür olan Aleksandr Dugin'in açıklamalarına baktığımız zaman bu tutuculuğu görebiliriz. 2014 Yılında Dugin önemli Rus gazeteci Vladimir Posner'e verdiği açıklamada Kafkasya ve Orta Asya'nın Rus kültürün bir parçası olduğunu söylemiştir[518]. Dugin'in bu düşünceleri Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya politikasının değişmediğinin göstergesidir. Bununla beraber Putin'in verdiği açıklama da eski SSCB coğrafyası için büyük önem taşımaktadır. Açıklamasında eski SSCB ülkelerinin toprak bütünlüğüne dair olumsuz fikirler bildirmiştir. SSCB'ye üye olmakla Rusya'nın topraklarının eski üye olmuş devletlerde kaldığını vurgulamıştır[519]. Rusya'nın kendisi Kafkasya ve Orta Asya'da geçmişteki gibi "eşitler arasında birinci" gibi hareket etmektedir. Türkiye ise yürütdüğü politikalar ile Kafkasya'da ve Orta Asya'da işbirliği güçlendirmiştir. Rusya'nın bu bölgeyi kontrol altına almak istemesi ikili ilişkilerde en büyük anlaşmazlıklardan birisidir.

Rusya Türkiye'nin Orta Asya politikalarına farklı açıdan bakmaktadır. Rusya'ya göre Türkiye bu bölgede politikaları yalnız yürütmemektedir. En büyük rakibi ABD'nin Türkiye'ye destek olduğu düşüncesindedir. Rus analizciler Türkiye'nin bölge politikalarını Turancı ve Yeni Osmanlıcı olarak tanımlamaktadırlar[520].

---

[517] Dugin, a.g.e., s.13
[518] Vladimir Posner Interviews Aleksandr Dugin, 2014, https://www.youtube.com/watch?v=tPkEDRSYUpo
[519] "Rossiya. Kreml. Putin"(Россия. Кремль. Путин), Документальный фильм(Dokumentalniy Film), https://www.youtube.com/watch?v=etszjYX6pZU&t=1905s
[520] Erol, *a.g.m.*, s.9

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını kendisi için tehdit olarak algılamaktadır. Bu tutum Rusya Türkiye ilişkilerine olumsuz etki etmektedir.

Rusya'nın Kafkasya'da ve Kırım'da askeri operasyonları da Türkiye tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Kırım'ın Rusya'ya ilhakı konusunda Türkiye Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana olduğunu açıklamıştır. Suriye Krizi'nde anlaşmazlıkların olduğu zaman bu durumun Kırım'a yansıdığını da görmekteyiz. Örneğin, İdlip konusundaki anlaşmazlıkların olduğu zaman Erdoğan Ukrayna'yı ziyaret etmiş ve "Slava Ukraine" sözcüğünü kullanmıştır. Bunun üzerinde Kırım'ı Ukrayna toprağı olarak gördüğünü söylemiştir. Buna karşılık Rus basını Türkiye karşıtı tepkiler göstermiştir. Erdoğan'ın bu sözcüğü kullanması sonrası Rusya'da Google'da en çok arananlarda Erdoğan olmuştur[521]. Bu olay Kırım konusunda Rusya halkının ne kadar hassas olduğunu ifade etmektedir.

Suriye Krizi zamanında Almanya ve Hollanda tarafından Türkiye'ye verilecek olan Patriot füzeleri de iki ülke arasındaki ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye tarafı bunun savunma için önemli olduğunu vurgulasa da, Rusya tarafı füzelerin yerleştirilmesinin bölgede istikrarsızlığa yola açacağını söylemiştir. Hatta İran haber ajanslarına göre bu anlaşmazlıktan sonra Rusya Suriye'de bulunan S-400 füzelerini Türkiye`de olan NATO üssüne kilitlemiştir[522].

Suriye'de zemin bulmuş olaylar Türkiye ve Rusya'yı savaşın eşiğine getirmiştir. Türkiye hava sahasını ihlal eden SU-24 tipi Rus uçağının düşürülmesinden sonra iki devlet arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Türkiye tarafı savaş uçağının sınırı ihlal etdiğini savunurken, Rusya buna karşı çıkmıştır. Kremlin Basın sözcüsü Peskov uçağın hava sahasını ihlal etmediğini savundu[523]. Rusya'da muhalifet de bu duruma aşırı tepki göstemiştir. Rus milliyetçisi Vladimir Jirinovski açıklamalarında Kürdistan'ın bağımsızlığının tanınması gerektiğini savunmuştur. Hatta Türkiye'ye karşı nükleer saldırının olmasını istemiştir[524]. Rusya Dışişleri Bakanlığı'da

[521] "*Erdoğan'ı Rus Basınının Hedefi Yapan "Slava Ukraine" Sloganı Neden Tartışmalı*", Gazete Duvar, 04.02.2020, https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2020/02/04/erdogani-rus-basininin-hedefi-yapan-slava-ukraine-slogani-neden-tartismali/(Erişim Tarihi: 20.04.2020)
[522] Vefa Kurban, Hatem Cabbarlı, "*Türkiye-Rusya İlişkileri ve Uçak Krizinin Rus-Türk Kamuoyundaki Yansıları*", Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Yıl: 2019, s.109
[523] A.g.m., s.111
[524] A.g.m., s.112

Türkiye'ye karşı Kürt kartını kullanmaya başlamıştır. Resmi açıklamada Kürt sivil halkına karşı katliamın Türkiye tarafından olduğunu söylemiştir[525].

İki devletin farklı tutum sergilediği bir diğer mevzu ise Ermenistan'dır. Ermenistan'ın Rusya tarafından Kafkasya bölgesinde kullanılması Türkiye ve Azerbaycan tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Kafkasya'daki istikrarsızlık ve işgalin arkasında Ermenistan'ın olması bölgeyi daha da gerginleştiren önemli faktörlerden birisidir. Ermenistan'ın bu tür faaliyetlerinin Rusya tarafından desteklenmesi de Türkiye`yi olumsuz etkilemektedir. Örneğin, 2015 yılında Rusya ve Ermenistan'ın ortak hava savunma sistemini kurmak istemesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmamıştır. Türk bilim adamları bu hamlenin Türkiye`ye ve NATO`ya karşı olduğunu savunmuşturlar[526]. Ortak hava savunma sisteminin kurulması bölgede Rusya`nın kendi gücünü arttırma isteği gibi kabul edilmiştir. Bununla beraber bu adım Dağlık Karabağ sorununun hallini de olumsuz etkilemiştir.

4.4.2 Muhtemel İşbirliği Fırsatları

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2008 yılında Kafkasya'ya dair teklifinin Rusya tarafından olumlu karşılanması her iki devletin Kafkasya'da işbirliği istemesi anlamına gelmektedir[527]. Fakat Gürcistan ve Rusya arasındaki savaş bu teklifi rafa kaldırmıştır. Putin Gürcistan'ın provokasyon yaptığını söylemiştir. Batı medyasının da Rusya'yı kötülediğini açıklamıştır[528]. Gürcistan'ın Osetya'ya saldırmasının ardından Rusya'nın yanıt verdiğini açıklamıştır. Kafkasya teklifinin olduğu yıllarda bu krizin patlak vermesi Batının çıkarları doğrultusunda olabilir.

Uçak Krizi zamanı iki devlet arasındaki ilişki kopma noktasına gelse de, devletlerin birbirine jeopolitik olarak ihtiyacı ilişkilere yeniden bakılmasını sağlamıştır. Özellikle 15 Temmuz 2016 tarihindeki darbe girişiminden sonra Türkiye ve Rusya

---

[525] Kurban-Cabbarlı, a.g.m., s.112
[526] A.g.m., s.110
[527] "*Rusya'dan 4 Ay Sonra "belki'li" Kafkas teklifi*", Hürriyet Gazete, 12.12.2008, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/rusya-dan-4-ay-sonra-belki-li-kafkas-teklifi-10552776(Erişim Tarihi: 21.04.2020)
[528] https://www.youtube.com/watch?v=Itk5yDxEYTk&t=480s

arasındaki ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır. Darbe girişimine karşı çıktığını söyleyen devletlerden birisi Rusya olmuştur. Bu açıklama Recep Tayyib Erdoğan'nın düşürülen uçaktan dolayı Putin'e gönderdiği üzüntü mektubuna cevap olarak anlaşılmıştır[529].

Rusya ve Türkiye'nin Suriye Krizi için diplomatik faaliyetlerde bulunmaları da işbirliğini arttırmaya yönelik olmuştur. İki devletin işbirliği sayesinde Türkiye gelecekte kurulabilecek olan Kürdistan'ın Akdeniz'e çıkışını engellemeyi başarmıştır. Türkiye Suriye'ye başlatdığı Zeytin Dalı Operasyonu'yla kendi sınır güveliğini de sağlamayı başarmıştır. Operasyon sayesinde Türkiye Suriye'deki jeopolitik konumunu güçlendirmeyi başarmıştır[530].

Enerji alanında iki devletin işbirliğini de ele aldığımızda ortak çıkarlar ortaya çıkmaktadır. Rusya için Türkiye gaz talebi hızlı şekilde artan ülke konumundadır. Türkiye Rusya`dan gaz ithal eden ikinci büyük müşteri olarak bilinmektedir[531]. Enerji konusu iki devlet için oldukça önemlidir. Açıklamak gerekirse, Rusya için Türkiye çok büyük Pazar sayılmaktadır. Rusya'nın federal bütçesinin %50'den fazlası enerjiye dayanmaktadır[532]. Bu yüzden Türkiye büyük gaz ithalatçısı gibi Rusya için çok önemlidir. Uçak Krizi zamanında da Rusya enerji konusunda Türkiye'ye karşı ciddi adımlar atmamıştır. Bunun da nedenlerinden birisi Türkiye'nin Rusya için oldukça önemli pazar anlamını taşımasıdır. Türkiye ile enerji konusundaki anlaşmazlık Rusya için büyük kayıplar verebilir. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz de bu anlamda çok önemlidir. Rusya'nın enerji ihracatı Ukrayna üzerinden olurken, krizden sonra Türkiye önemli tranzit ülke haline çevrilmiştir. İki ülkenin enerji sektöründe ve Karadeniz'de işbirliği içerisinde olması AB ve ABD için olumsuz karşılanmaktadır. Rusya'nın enerji ithalatında Türkiye'yi tranzit ülke olarak seçmesi iki devletin kazanması şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinde diğer dikkate alınması gereken olay ise askeri işbirliğidir. Türkiye ve Rusya arasındaki askeri-teknik alanda işbirliğini

---

[529] Kurban-Cabbarlı, a.g.m., s.113
[530] Necdet Özçelik, Can Acun, "*Terörle Mücadelede Yeni Safha Zeytin Dalı Harekatı*", SETA, I.baskı 2018, s.47
[531] Tolga Demiryol, "*Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rölü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları*", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 4, Yıl: 2018, s.1445
[532] A.g.m., s.1445

konuştuğumuzda 2008 yılına bakmamızda fayda vardır. Bu yıl Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tanksavar sistemi ve füzelerin satışını öngören ihaleyi Rus şirketi kazanmıştır[533]. Bundan başka ABD tarafından hava savunma sisteminin verilmemesinden dolayı Türkiye Rusya ile işbirliğine gideceğini açıklamıştır. ABD'nin ve AB'nin baskılarına rağmen Türkiye Rusya ile hava savunma sanayisi alanında işbirliği yapmıştır. Bunun sonucunda Türkiye Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi almıştır. Bu baskılara rağmen Türkiye'nin Rusya ile işbirliğine gitmesi ABD'ye karşı bölgede yeni bir dengenin olması anlamına gelmektedir.

Rusya ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkilere de değinmekte fayda vardır. İyi komşuluğa sahip olmak için en önemli alanlardan birisi insani alan sayılmaktadır. Açıklamak gerekirse, Türkiye'de hem Türk hem de Rus kimliğini özümsemiş insanlar yüz bini aşmaktadır. Ortak evliliklerin olması iki milletin birbiriyle ilişkilerini oldukça olumlu etkilemektedir[534]. Kültürel ilişkilerin geliştiğini gösteren diğer olay ise 2007 yılında Türkiye'de Rus Kültür Yılı'nın ilan edilmesidir. Buna karşılık ise Rusya'da 2010 yılında Türk Kültür Merkezi'nin açılması olmuştur. Rusya bu adımı atarak kendi içerisindeki radikallere karşı Türkiye modeleni öne çıkartmak istemiştir[535].

Türkiye ve Rusya arasındaki işbirliklerini anlattığımız zaman turizm konusunu da söylemeliyiz. İşbirliklerinin yoğun olduğu zamanlarda Rus turistlerin en çok ziyaret ettiği ülke Türkiye olmuştur. Uçak Krizi'nin olduğu dönemlerde Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yaptırımların arasındaki en zarar verici olanlarından birisi turizm konusu olmuştur. Darbe girişiminden sonra Rusya'nın Türkiye'yi desteklemesi ilişkilerde yeni sayfa oluşturmuştur. Bundan sonra Türkiye'ye gelen turist sayısı 7 milyondan fazla olmuştur[536]. Burada da her iki devletin işbirliğini vurgulamamızda fayda vardır.

---

533 Fidan Mammadova, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerinin Gelişimine Tarihsel Bir Bakış", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.83

534 A.g.b., s.85

535 Mitat Çelikpala, "*Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri*", Bilig Dergisi, Sayı:72, Yıl: 2015 , s.137

536 "*Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı ilk kez 7 milyonu aştı*", Sputnik Türkçe, https://tr.sputniknews.com/ekonomi/202001311041300341-rusyadan-turkiyeye-gelen-turist-sayisi-ilk-kez-7-milyonu-asti/(Erişim Tarihi: 20.07.2020)

5. SONUÇ

Ortadoğu coğrafyasının bu kadar önemli olmasının sebebi zengin enerji kaynaklarıdır. Semavi dinlerin buradan dünyaya yayılması da bölgeye önem kazandırmaktadır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinine inanmış insanlar için bu bölge oldukça önemlidir. Bu nedenle bu bölge Haçlı Yürüyüşlerine ve diğer savaşlara tanıklık etmiştir.

Ortadoğu'nun bu kadar karmaşık yapıya sahip olmasının nedeni etnisite ve mezheplerin fazla olmasıdır. İslam ülkelerinin Şiilik ve Sünnilik gibi mezheplere ayrılması bu bölgeden olmayan devletler için her zaman avantaj gibi algılanmıştır. Rusya ve Batılı devletler mezhep ve din farklılıklarını kullanarak bölgedeki ülkeleri karşı karşıya getirmeyi başarmıştırlar.

Soğuk Savaş yıllarında bölge devletleri iki kutup arasında bölünmüştür. Piyasa ekonomi ve komünizm arasında bölünen devletler birbiriyle mücadele etmişlerdir. Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB bölgede varlığını güçlendirmek için kendi güçlerini bölgedeki devletler üzerinden kullanmıştırlar. SSCB'nin yanında yer alan devletler baskıcı ve otoriter olarak tanımlanmışlardır. Bu devleterde Arap sosyalizmi ve Arap milliyetçiliği akımı güçlü olmuştur. Baskıcı rejimler kendi halklarına karşı olumsuz müdaheleler etmiştirler. Bu baskıcı ve otoriter rejimler Arap Baharı'na kadar kalmayı başarmıştırlar.

ABD, Arap Baharı zamanı bölgedeki demokratik ayaklanmalara destek vererek baskıcı olarak nitelendirdiği rejimlere karşı tutum sergilemiştir. Bu devletlerde insan hakları ihlallerinin olması, baskıcı rejimlerin olması diğer devletlerin "Uluslararası hukuk"u kullanarak buraya müdahele etmesine zemin hazırlamıştır. Mısır, Libya, Tunus gibi devletlerde Arap Baharı başarılı olmuştur. Suriye'de ise bu başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Rusya bu bölgede Batılı devletlere karşı tutum sergilemiştir. Bunun en güzel örneği Suriye Krizi'dir. Putin'in iktidarı ile birlikte Rusya Ortadoğu'ya dönüş için hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Ortadoğu'ya dönüş Suriye üzerinden olmuştur. Lübnan'dan Suriye ordusunun çıkarılmasından sonra Batı devletleri Suriye'ye

yaptırımlar uygularken, Rusya Suriye'nin yanında yer almıştır. Rusya 2007 yılından itibaren kendi donanmasını Suriye'de güçlendirerek Akdeniz'de ve bölgede önemli aktöre çevrilmiştir. Arap Baharı'nın Suriye'yi etkilemesine adeta izin vermemiştir. Esad'ın iktidarını destekleyerek bölgede ABD ve diğer güçlere karşı önemli tutum sergilemiştir. Bu bölgede İran ve Çin ile ittifaklar yaparak tek kutuplu dünya düzenine karşı çıkmayı başarmıştır. Bölgede radikal gruplarla mücadele yaparak bu grupların Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya sıçramasının karşısını almaya çalışmıştır. Rusya bölge ülkeleri olan Suriye, Irak ve İran'la ortak hareket ederek bölgede ABD'nin etkinliğini kırmak için girişimlerde de bulunmuştur. Rusya'nın bölgeye dönüşü diğer devletler gibi Türkiye'yi de etkilemiştir.

Rusya'nın bölgede artan nüfuzu Türkiye'nin dış politikasına da etkisiz kalmamıştır. Türkiye, Suriye Krizi'nin başlangıcında ABD ile koordineli hareket etmiştir. Fakat ABD'nin YPG ve PYD'ye destek vermesinden sonra Türkiye Rusya'ya yaklaşmaya başlamıştır. Özellikle 15 Temmuz Darbe girişiminden sonra Türkiye Rusya'yla ikili ilişkilerini yükseltmiştir. Tahran Konferansı, Astana Süreci ve Soçi Mutabakatı ile Türkiye ve Rusya bölgede ABD'nin girişimlerine karşı önemli tutum sergilemiştirler. Bununla beraber savunma sanayisinde de Rusya ve Türkiye ilişkilerini arttırmıştır. Türkiye Rus yapımı S-400 hava savunma sistemi alan ilk NATO devleti olmuştur. Türkiye ve Rusya'nın işbirliği enerji alanına da yansımıştır. Akkuyu Nükleer enerji santrali buna en büyük örnek teşkil etmektedir.

ABD ve AB'nin Ortadoğu'da ve Akdeniz'de Türkiye'ye karşı tutum sergilemesi Türkiye'yi Rusya'ya yaklaştırmıştır. Batı ülkelerinin Rusya'yı da yalnızlaştırması Rusya ile Türkiye'nin yakınlaşmasına yol açmıştır. İki devletin ilişkilerindeki güven Orta Asya ve Kafkasya'daki sorunların çözüldüğü zaman daha da artacaktır. Türkiye ve Rusya Suriye, Libya ve Akdeniz konusunda edinecekleri deneyim ve güven duygusunu Kafkasya ve Orta Asya'da çözüm bekleyen sorunlara aktarabilirlerse bu ilişki daha uzun soluklu olabilecektir.

Türkiye tarafından önerilen Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu'nun Rusya tarafından da kabul görüldüğünü söylemiştik. Her iki devletin işbirliğini istemesi ve sonunda bunun alınmaması sorular doğurmaktadır. Batı'nın her zaman Rusya ve

Türkiye'yi karşı karşıya getirmek isteğini göz önünde bulundurursak bir çok şeye cevap bulabiliriz. Kafkasya'da, Akdeniz'de, Orta Asya'da Türkiye ve Rusya arasındaki işbirlikleri Batı tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Türkiye ve Rusya bu bölgelerde Batı devletlerinin hareket faaliyetlerini azaltıcakları zaman olumlu sonuçlar alacaktırlar.

Soğuk Savaş şartlarının bitdiğini göz önünde bulundurursak, Rusya ve Türkiye'nin yeni bir işbirliği oluşturacağını söyleyebiliriz. Örneğin Türkiye Akdeniz'de ABD ve AB tarafından tehditlerin karşısına Rusya'yı denge ülkesi gibi kullanarak çıkabilir. Önemli askeri güç ve BM Güvenlik Konseyi'nin üyesi olan Rusya, Akdeniz'de Türkiye ile beraber hareket edebilir. Rusya'nın durumuna bakacak olursak, Baltık'ta, Doğu Avrupa'da ABD ve AB tarafından çevrelendiğini görebiliriz. Rusya da Batı'nın kuşatmasına karşı Türkiye ile beraber hareket etmek zorundadır.

KAYNAKÇA :

Abbas Ziya. (2017). Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *9*(1), 79-86

Adıbelli Barış, Bayır Fikret, Ergen Erdem, Gürdeniz Cem, Polat Soner & Yılmaz Sait. (2017) *Avrasya'nın Kilidi Türkiye*, İstanbul: Kaynak Yayınları

Akengin Hamza & Yaşar Ayşe. (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(32), 25-57

Akkaya Saffet & İbrahımlı Haleddin (2018). İran'ın Bölgesel Güce Yükseliş Süreci, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *14*(28), 157-186

Akkoyunlu Nilüfer. "Değişen Dünya Düzeninde İran Jeopolitiği", 25.07.2020 tarihinde https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/AKKOYUNLU-Nil%c3%bcfer-DE%c4%9e%c4%b0%c5%9eEN-D%c3%9cNYA-D%c3%9cZEN%c4%b0NDE-%c4%b0RAN-JEOPOL%c4%b0T%c4%b0%c4%9e%c4%b0.pdf sayfasından erişilmiştir

Ali Idrees, STEWART Phil, "*Link seen between Russia and Libyan commander Haftar: U.S. general*", Reuters, 24.04.2017, https://www.reuters.com/article/us-usa-libya-russia-idUSKBN16V2IW

Alptekin M. Yavuz, "Ortadoğu'nun Etnik-Sosyal Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi", 05.05.2020 tarihinde http://musayavuzalptekin.com/wp-content/uploads/2018/03/ortadogu_bop.pdf sayfasından erişilmiştir

Altunışık Meliha Benli. (2009). Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken, *Ortadoğu Etütleri*, *1*(1), 70-81

Armaoğlu Fahir. (1997) *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Arraf Jane, "*Iraqi Kurdish Leader says region will re-evaluate relationship with U.S after referendum*", New England Public Media, 06.11.2017, https://www.nepm.org/post/iraqi-kurdish-leader-says-region-will-re-evaluate-relationship-us-after-referendum#stream/0

Artokça İzzettin, "*Ortadoğu'da Dürziler*", Stratejik Rapor No: 54

Atçıl Abdurrahman. (2017). Memlükler'den Osmanlılar'a Geçişte Mısır'da Adli Teşkilat ve Hukuk, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 38, 89-121

Atiker Mustafa, Orta Doğu,Petrol ve ABD, 05.05.2020 tarihinde http://www.kto.org.tr/d/file/ortadogu_rapor.pdf sayfasından erişilmiştir

Atlıoğlu Yasin. (2005). Refik Hariri Suikastı ve Suriye, *Stratejik Öngörü Dergisi*, 03.04.2020 tarihinde https://tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye sayfasından erişilmiştir

Atun Ali Fikret. Dünya üzerinde Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Konumu ve Önemi, http://www.kibristkd.org.tr/pg_319_dunya-uzerinde-turkiyenin-jeopolitik-ve-jeostratejik-konumu-ve-onemi

Ayaşlı Enes.(2018). İsrail'in Suriye Politikası: Sınırlı Müdaheleci Yaklaşım 30.07.2020 tarihinde

https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/israil_in_suriye_politikasi.pdf sayfasından erişilmiştir

Aybala Lale. "İran'ın Beluç Sorunu", *İnternational Social Sciences Journal*, 05.06.2020 tarihinde https://www.academia.edu/40728555/%C4%B0ran%C4%B1n_Belu%C3%A7_Sorunu sayfasından erişilmiştir

Aydoğan Bekir. (2011). İran'ın Kafkasya ve Orta Asya Politikaları, *Politika dergisi*, 08.05.2020 tarihinde http://circassiancenter.com/tr/iranin-kafkasya-ve-orta-asya-politikalari/ sayfasından erişilmiştir

Bağlama Mehmet Enes, Ortadoğu'nun Politik ve Stratejik Önemi, 21 Haziran 2016, https://www.stratejikortak.com/2016/06/ortadogunun-onemi.html

Bağlıoğlu Ahmet. (2008). Lübnan'ın Tarihsel Dokusu ve Yönetim Anlayışındaki Mezhebi Etkiler, *İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*(13),13-36

Bakır Mansur, Nasır'dan Sisi'ye Mısır-Rusya İlişkilerinin Tarihsel Bir Özeti, 30.07.2020 tarihinde https://www.academia.edu/39519131/NASIRDAN_S%C4%B0S%C4%B0YE_MISIR_RUSYA_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N_TAR%C4%B0HSEL_B%C4%B0R_%C3%96ZET%C4%B0 sayfasından erişilmiştir

Baran Mühsin. (2019). ABD'nin Ortadoğu'daki Ekonomik ve Askeri Güvenlikleştirmeleri: 1945-1980 Arası Dönem, *Journal of Empirical Economics and Social Sciences, 1*(1), 58-67

Bayat Cemal. (2018). Rusya-Libya ilişkileri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Libya'ya yönelik askeri müdahale tartışmaları sırasında Rusya'nın politik tutumu, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, *2*(1), 169-205

Bediz Danyal. (1951). Süveyş Kanalı'nın Önemi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *9*(3), 329-352

Bilgin Mustafa Sıtkı.(2016). İki Savaş Arası Dönemde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası, *Akademik Bakış*, *9*(18), 33-44

Bodur Hüsnü Ezber. (2020). Medine Şehir Devleti: Kabilelikten Küresel İslami Bilince Doğru, *Akademik Siyer Dergisi*, (1), 50-62

Boyraz Turgut Alp, "*İsrail için Su ve Güvenlik Kaynağı: Golan Tepeleri*", Anadolu Ajansı, 28.04.2016, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-icin-su-ve-guvenlik-kaynagi-golan-tepeleri/563092

BP Statistical Review of World Energy 2005

Britaniya mətbuatı: "*Kissinger Krımı Rusya ərazisi kimi tanımağa çağırıb?*", BBC News Azərbaycanca, 28.12.2016, https://www.bbc.com/azeri/international-38449631

Brzezinski Zbignew. (2013) *Böyük Şahmat Taxtası*, Bakü: Kanun Yayın Evi

Cajin Vladimir, Voenno i Voenno-Tekhnicheskoe Sotrudnichestvo Rossii i İrana: Vchera, Cegodnya i Zavtra (Военно и Военно-Техническое Сотрудничество России и Ирана: Вчера, Сегодня и Завтра), *The İnternational Affairs*, 09.04.2019, https://interaffairs.ru/news/show/22161

Cakova Emre. (2012). Dünden bugüne Mısır Arap Cumhuriyeti, 30.07.2020 tarihinde

https://www.academia.edu/8139228/D%C3%BCnden_Bug%C3%BCne_M%C4%B1s%C4%B1r_Arap_Cumhuriyeti sayfasından erişilmiştir

Cemil Orxan. (2004). Rossiya-Saudovskaya Araviya: Vopros o 200 Milliardakh(Россия-Саудовская Аравия: Вопрос о 200 Миллиардах), *Россия и Мусулбманский Мир*, 116-124

Chivers C.J., Shcmitt Eric, Mazzetti Mark, "In Turnabout, Syria Rebels Get Libyan Weapons", The New York Time, 21 Haziran 2013, https://www.nytimes.com/2013/06/22/world/africa/in-a-turnabout-syria-rebels-get-libyan-weapons.html

Çakı Caner. İran-Irak Savaşı'nda Kullanılan İran Propaganda Posterlerinin Göstergebilimsel Analizi, *İran Çalışmaları Dergisi, 2*,(1), 11-39

Çal İsmail. (2019). Süveyş Kanalı Mısır'ı Sömürgecilerin Hedefi Yaptı, https://www.dunyabulteni.net/olaylar/suveys-kanali-misir-i-somurgecilerin-hedefi-yapti-h145110.html

Çavdaroğlu Burhan Erhan.(2017). Askeri Dönüşüm Çağında Mercidabık ve Ridaniye Savaşları Üzerine Bir Tahlil, *Ulakbilge Dergisi, 5* (14), 1269-1284

Çınarlı Özgür. (2012) "Afganistan'ın Etnik Yapısı", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *4*(1), 73-84

Çiçek Tugay.(2019). Jeopolitik Teoriler ve Stratejik Derinlik Analizi, *International Social Sciences Studies Journal*, *5*(35), 2700-2717

Daban Emine Zeynep & Daban Cihan. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahelesi, *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *2*(1), 83-109

Digital Egypt for Universities, University Collage London, https://www.ucl.ac.uk/museums-static/digitalegypt//chronology/index.html

Doğanay Hayati & Hayli Selçuk, Irak'ın Başlıca Coğrafi Özellikleri ve Petrol Yatakları, 05.03.2020 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/321081782_IRAK'IN_BASLICA_COGRAFI_OZELLIKLERI_VE_PETROL_YATAKLARI_-_Main_Geographical_Characteristics_and_Petroleum_Deposits_in_the_Iraq sayfasından erişilmiştir

Dosbolov Abzal. (2014). Arap-İsrail Sorununda Rusya Federasyonu'nun Rolü, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, *2*(1), 1-8

Dönmez Gökhan. (2016). Arap Birliği: Siyasi ve Hukuki Niteliği, *D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 171-208

Dugin Aleksandr. (2014) *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul: Küre Yayınları

Dugin Aleksandr. "Tolka satrudnichestvo RF i Turchii izbavit Blijni Vastok ot daminirovaniya Amerika"(Только сотрудничество РФ и Турции избавит Ближний Восток от доминирования США), 04.04.2020 tarihinde https://izborsk-club.ru/18871 sayfasından erişilmiştir

Efegil Ertan. (2013). Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, *5*(51), 20-23

Ekinci Arzu Celalifer. (2012). İran'ın Stratejik Kartı Olarak Hürmüz Boğazı'nın Önemi, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, *6*(2), 21-39

Elmas Beşir, "Ortadoğu'daki Enerji Kaynaklarının Önemi ve Türkiye Üzerinden Taşınması ile Türkiye'nin Kazandığı Jeopolitik Konum", Ankara

Ermağan İsmail & Üstünal Emin. (2014). Çin'in Ortadoğu Politikaları, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(37), 19-39

Eroğlu Ahmet Hikmet.(2000). Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 41*(1), 309-325

Fatayeva Elizaveta, Problema Nezavisimosti Kurdistana: Otnoşeniye Rossii i Sşa (Проблема Независимости Курдистана: Отношение России и США)

Gözkaman Armağan & PAKSOY Perihan. (2014). Arap Baharı Üzerine Değerlendirmeler, *Detay Yayıncılık*

Grayevski N.B. Rosiisko-İransko Sotrudnichestvo vo Vremya Grajdanskoy Voynı v Tadjikistane(*Российско-Иранское Сотрудничество Во Время Гражданской Войны в Таджикистане*), 07.25.2020.

Gumiliyov Lev. (2008) *Ot Rusi Do Rossii(От Руси До России)*, Moskova: АЙРИС ПРЕСС

Gurbanov Elşen. Tarihten Günümüze Siyon Aşkı ve Siyonizm Türleri, *İsrailliyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi*, (2)146-166

Houtın Albert.(1982). Hıristiyanlığın Kısa Tarihi(Çeviren: Küçük Abdurrahman), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *25*(1), 437-455

Huntington Samuel P.. (2018) *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, İstanbul: Okuyan Us

Hürsoy Siret & Orhon Hatice Hande. (2012). Modern Dünya Sisteminde Sermaye Birikimi ve İran'ın Enerji Politikaları, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, *3*(2), 63-89

International Energy Ageny, World Energy Outlook 2004 Paris, OECD/IEA 2005

Ismaeel Bashdar, "*With eyes on statehood, Kurdistan bolsters ties with Russia*", Kurdistan 24, 06.06.2017, https://www.kurdistan24.net/en/economy/48405f2e-6604-46c8-ab2d-668ef48c1540

Issaev Leonid. (2017). Russia and Egypt: Opportunities in Bilateral Relations &The Limits of Cooperation, *Al Sharq Forum*

İsmayıl Elnur. (2015). Rusya'nın İŞİD'le Mücadele Politikası, *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 10.06.2020 tarihinde https://www.academia.edu/11342050/Rusya_n%C4%B1n_I%C5%9E%C4%B0D_le_M%C3%BCcadele_Politikas%C4%B1 sayfasından erişilmiştir

İsmayılov Elnur & BUDAK Türkan. (2014). Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan'ın Enerji Politikası, *Bilgi Strateji*, *6*(11), 29-49

İsmayılov Elnur. (2018). Hazar Denizi Anlaşması ve Değişen Jeopolitik Dengeler, *Bilge Adamlar Stratejik Araştımalar Merkezi*

İşcan İsmail Hakkı. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları, *Uluslararası İlişkiler*, *1*(2), 47-79

İşcan Mehmet Zeki. (2015). Tarih Boyunca Selefi Söylem, *İlahiyat Akademi Dergisi*, (1-2), 1-14

Jerlichına N. A. (2015). Strategicheskoe Partnyorstvo Rossii i Alzhira v Ucloviyakh Krizisa: Potenchial i Vızovı(Стратегическое Партнерство России и Алжира в Условиях Кризиса: Потенциал и Вызовы), *Вестник Университета*

Kako Adham, "*Suriye İç Savaşı 10'uncu Yılına Giroyor*", Anadolu Ajansı, 14.03.2020, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-ic-savasi-10uncu-yilina-giriyor/1765861

Kantarcı Şenol. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *8*(16), 0-84

Karami Jahangir, "*Iran and Russia in Post JCPOA Era*", Iran Review, 26.07.2016, http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran-and-Russia-in-Post-JCPOA-Era.htm

Kasarcı Rüya. Türkiye'de Nüfus Gelişimi, 06.06.2020 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/tucaum5_11.pdf sayfasından erişilmiştir

Kaya Faruk. (2017). Coğrafi Potansiyelleri Temelinde Türkiye Jeopolitiği ve Dünya Siyasetindeki Yeri, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(2), 1-14

Kaygusuz Ejder. Ortadoğu'da İsrail'in Kullandığı Su Kaynakları ve Politikaları Analizi, 09.06.2020 tarihinde https://www.academia.edu/37180986/Ortado%C4%9Fuda_%C4%B0srailin_Kulland%C4%B1%C4%9F%C4%B1_Su_Kaynaklar%C4%B1_ve_Politikalar%C4%B1_analizi sayfasından erişilmiştir

Kemiksiz Nigar Neşe. "Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları", *Journal of Awareness*, Cilt: *3*(5), 127-144

Kerimoğlu Yavuz. (2017). Rusya'nın Libya politikası ve Askeri Müdahale İhtimalı, *İnsamer Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 30.07.2020 tarihinde https://insamer.com/tr/rusyanin-libya-politikasi-ve-asker-mudahale-ihtimali_645.html sayfasından erişilmiştir

Ketenci Ayşegül. (2018). Rusya-İran İşbirliği "Kapsamlı Ortak Eylem Planı" Sonrası Değişen Dengeler, *Bilgi Strateji*, *10*(18), 75-92

Khetagurov Artur. "Voenno-tekhnicheskoe sotrudnichestvo Rossii: gosudarstva Blijnego Vostoka" (Военно-Техническое Сотрудничество России: государства Ближнего Востока, *Российский Совет По Международным Делам*, 30.07.2020 tarihinde https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/geopolitics-arms-market/voenno-tekhnicheskoe-sotrudnichestvo-rossii-gosudarstva-blizhnego-vostoka/_sayfasından erişilmiştir

Kılıç Davut. Ortadoğu'nun Dini Jeopolitiği ve Günümüze Yansımaları Üzerine Bir Deneme, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *13*(1), 65-86

Kızıloğlu Sedat. (2012). İsrail Devleti'nin Kuruluşuna Kadar Geçen Süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in Gelişimi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(1), 35-64

Kissinger Henry. Kak spasti Blijniy Vastok ot kollapsa (*Как Спасти Ближний Восток от коллапса*), 30.07.2020 tarihinde https://globalaffairs.ru/articles/kak-spasti-blizhnij-vostok-ot-kollapsa/ sayfasından erişilmiştir

Kocaoğlu Ahmet. Ortadoğu'da Su Sorunları ve Türkiye'nin İkilemleri, 20.07.2020 tarihinde http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3701-published.pdf sayfasından erişilmiştir

Konak Ali. (2019). Kırım'ın İlhakı ile Sonuçlanan Ukrayna Krizi ve Ekonomik Etkileri, *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, *4*(8), 80-93

Korkmaz Yusuf. Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmaları Merkezi, 05.08.2020 tarihinde https://insamer.com/tr/Irakta-sii-gruplar-ve-siyasete-etkileri_274.html sayfasından erişilmiştir

Koyuncu Hüseyin, "*Dünyada Ne Kadar Kanal Var Niçin Yapıldı ve Ne Kadar Gelir Sağlıyor?*", Euronews Türkçe, 31.12.2019, https://tr.euronews.com/2019/12/30/dunyada-ne-kadar-kanal-var-nicin-yapildi-ve-ne-kadar-gelir-sagliyor

Koyuncu Hüseyin, "*Dünyada Ne Kadar Kanal Var, Niçin Yapıldı ve Ne Kadar Gelir Sağlıyor?*", Euronews, 31.12.2019, https://tr.euronews.com/2019/12/30/dunyada-ne-kadar-kanal-var-nicin-yapildi-ve-ne-kadar-gelir-sagliyor

Koyuncu Mevlüt. (2009). Medine Şehir Devleti", *SAÜ Fen Edebiyyat Dergisi*, *11*(2), 87-103

Köker İrem, "*Soçi Mutabakatı: Erdoğan ve Putin, 3 yılda kaç kere görüştü, Suriye konusunda ne kararlar alındı*", BBC News Türkçe, 23.10.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920

Köse Talha. (2007). Değişen Ortadoğu Denkleminde İsrail-Lübnan Krizi ve Türkiye'nin Rolü, *Akademik Ortadoğu Dergisi*, *1*(2), 56-89

Kruglov V.S., Analiz geografii vneshney torgovli RF v 2017 godu (Анализ географии внешней торговли РФ в 2017 году), 30.07.2020 tarihinde http://xn--24-dlci8j.xn--p1ai/analiz-geografii-vneshnej-torgovli-rf-v-2017-godu.html sayfasından erişilmiştir

Kurt Selim. (2014). Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası, *Tarih Okulu Dergisi*, (19), 167-196

Kuşuoğlu Baran. (2013). Lübnan: Sedir Devrimi'nden Arap Baharı'na, *Yasama Dergisi*, Cilt: *23*, 101-117

Leshekheb Abdelbkader. Rossiya-Morokko: İstoriya i Covremennosti(Россия-Марокко: История и Современность)

Lewis Bernard. (2015) *Ortadoğu*, İstanbul: Arkadaş Yayıncılık

Magen Cvi & Lindenshtrauss Gallila. Nezavisimosti kurdov: ochenka situaschii (Независимости курдов: оценка ситуации), 30.07.2020 tarihinde

http://ru.valdaiclub.com/a/highlights/nezavisimost-kurdov-otsenka-situatsii/ sayfasından erişilmiştir

Marshall Tim. (2018) *Coğrafya Mahkumları*, İstanbul: Epsilyon Yayınevi

Melkumyan Kosach G.G,. (2016). Vozmojnosti dlya strategicheskikh otnoshenii Rossii i Saudovskoy Aravii (Возможности для стратегических отношений России и Саудовской Аравии*), Российский Совет По Международным Делам*

Michael Provence. (2005) *"The Great Syrian Revolt: And the Rise of Arab Nationalism"*, University of Texas Press, First Edition

Mosaki N.Z, "*Otkritiye generalnovo konsultva Rossii v Erbile, Институт Ближнего Востока*"(*Открытие генерального консульства России в Эрбиле*), http://www.iimes.ru/?p=6531

Orhan Duygu Dersan. Rusya Dış Politikasında Ortadoğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar, *Avrasya Etüdleri, 53*(1), 87-116

Ortaylı İlber, "*Mısır'ın Fatihleri*", Milliyet gazetesi, 01.09.2013, https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/misir-in-fatihleri-1757370

Osman Tarık, "*Sykes-Picot, Ortadoğu'ya Nasıl Bir Miras Bıraktı?*", BBC News Türkçe,02.07.2014,https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/07/140630_sykes_picot_mirasi

Ozoglu Melis, "Trump: Petrolü tuttuğum için ABD askerleri Suriye'de, Irak'ta da böyle olmalıydı", Euronews Türkçe,16.01.2020, https://tr.euronews.com/2020/01/16/trump-petrolu-tuttugum-icin-abd-askerleri-suriye-de-Irak-ta-da-boyle-olmaliydi

Özdemir Burcu & Arslan Ayna Askeroğlu. (2018). Rusya'nın Kürdoloji Çalışmaları(1787-1947), *İnsan ve İnsan Dergisi*, *5*(17), 194-213

Özdemir Çağatay. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi*?*, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 81-102

Öztürk Selim. (2019). Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı, *Avrasya Etüdleri Dergisi*, (55), 83-98

Öztürkler Harun. Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomik-Politik Bir Değerlendirilmesi, *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Dergisi*, *1*(7), 74-79

Özuğurlu Musa, "*Suudiler için Kabe mi Kutsal Aramco mu?*", Gazete Duvar, 09.24.2019, https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/09/24/suudiler-icin-kabe-mi-kutsal-aramco-mu/

Perinçek Mehmet. (2016) *Türk-Rus Diplomasisinden Gizli Sayfalar*, İstanbul: Kaynak Yayınları

Pesov Eduard, "*Mejdugosudarstvenniy otnosheniya Rossii i Iraka* "(*Междугосударственные отношения России и Ирака*), RİA Novosti, 23.07.2017, https://ria.ru/20170723/1498945524.html

Podcherob Aleksey Borisovich. (2010). Rossita-Tunis: Otnosheniya v politicheskoy oblasti (Россия-Тунис: Отношения в политической области(История

и Современность))", *Центр Арабских Исследований Институт Востоковедения РАН*, 35-42

Primakov Yevgeni. (2010) *Rusların Gözüyle Ortadoğu*, İstanbul: Timaş Yayınları

Purtaş Fırat. (2008). Rusya ve Arap Orta Doğusu, *Akademik Orta Doğu*, *2*(2), 46-75

Reynolds Micheal, "*Vladimir Putin, Godfather of Kurdistan*", The National İnterest, 01.03.2016, https://nationalinterest.org/feature/vladimir-putin-godfather-kurdistan-15358

Sahin Erdem, "*Verxovniy sud priznal İG i "Djebhet an-Nusra" teroristicheskimi organizachiyami*"(*Верховный суд признал ИГ и "Джебхат ан-Нусра» террористическими организациями*), TASS Russian News Agency, 29 Aralık 2014, https://tass.ru/politika/1677833

Saltürk Metin. (2006). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *2*(3), 265-300

Saltürk. (2006). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, *2*(3), 21-38

Sapmaz Ahmet. (2018) *Rusya Federasyonu'nun Askeri Güvenlik Refleksindeki Dönüşüm, Askeri Doktrinler, Askeri Müdaheleler, Nedenler*, Ankara: Nobel Yayıncılık

Serbest Bürkan. (2016). Bağdat Paktı'nın Kuruluş Süreci ve Gelişiminde Türkiye'nin Rolü, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(3), 401-424

Serbest Bürkan. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *6*(4), 689-711

Sergey Pestich. (2019) *SSRİ i Problemi Blijntvosthocnovo Ureglirovaniya: Vtoraya Polovina 1960-x Pervaya Polovina 1970-x gg (СССР и Проблемы Ближневосточного Уреглирования: Вторая Половина 1960-х-Первая Половина 1970-х г.г.)*

Sönmez Sait. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık Akımları Bağlamında Yeltsin Yönetimi'nin Doğu Batı Politikaları'nın Analizi, *Akademik Bakış Dergisi*, *3*(6), 73-96

Stewart Phil, Ali Idrees, Noueihed Lin, "*Exlusive: Russia Appears to Deploy Forces in Egypt, Eyes on Libya Role-Sources*", Reuters, 14 Mart 2017.

Sultan Mustafa, "Suriye'nin ne kadar petrolü var? Kim kontrol ediyor?", Euronews Türkçe, 07.11.2019, https://tr.euronews.com/2019/11/07/suriye-ne-kadar-petrolu-var-kim-kontrol-ediyor-trump-bagdadi-oldu-petrol-sahalari-guvenlik

Şaban Çalış, "Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Orta Doğu Politikaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Şimşek İlknur. Türkiye'nin Jeopolitik Önemi; Köprü mü, Kanat mı, Merkez mi?"\, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5222/turkiye_kopru_mu_kanat_mi_merkez_mi

T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, İran Maden ve Metal Sektörü Raporu,13.06.2019

Tan Muzaffer.(2012). Geçmişten Günümüze Şiilik, *Eskiyeni Dergisi*, (25), s.66-70

Tandoğan Muhammed & Yücel Osman Kağan. (2017). Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya rekabeti, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 107-120

Telci İsmail Numan & Rakipoğlu Mehmet. (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, *Akademik İncelemeler Dergisi*, *13*(1), 137-168

Telci İsmail Numan, "*Mısır'da Darbenin Hasarı Her Geçen Yıl Artıyor*", Anadolu Ajansı, 05.07.2019, https://www.aa.com.tr/tr/analiz/misirda-darbenin-hasari-her-gecen-yil-artiyor/1524092

Temizer Murat, "*Dünyada En Fazla Doğalgaz Rezervi Rusya'da"*,Anadolu Ajansı, 22.06.2018, https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/dunyada-en-fazla-dogalgaz-rezervi-rusyada/1181860

Üre Pınar. (2019). İmparatorluk Filistin Ortodoks Cemiyeti ve 1882-1914 Yıllarında Filistin ve Suriye'de Rus Şarkiyatçılar, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 79-98

Üren Mustafa. (2019). Ortadoğu'daki Yeni Jeopolitik Ortamda Rusya'nın Suriye Politikası, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, *8*(2), 231-275

Varlık Ali Bilgin. (2013). Suriye'nin Ulusal Güvenlik Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 173-221

Vasechova Yelena. (2016). Rossiya i İzrail v Siriyskom Krizise(Россия и Израиль в Сирийском Кризисе), *Вестник Российского Университета Дружбы Народов. Серия: Политология*(Vestnik Rosiiskogo Universiteta Drujbı Naradov. Seriya: Politilogiya), *2*, 7-13

Vladimir Posner Interviews Alexander DUGİN, https://www.youtube.com/watch?v=tPkEDRSYUpo

Vural Zeliha, "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikalardaki Yeri ve Türkiye'ye etkisi", Ankara 2006

Yaramış Ahmet. (2007). Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği, *Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(2), 121-130

Yazbeck Dalia Ghanem & Kuznetsov Vasily. (2018). The Comrades in North Africa, Russia's Return to The Middle East: Building Sandcastles, *European Union Institute for Security Studies*

Yetim Fatih, "*Hangi Ülkelerde Ne Kadar Şii Nüfus Yaşıyor?*", Euronews Türkçe, https://tr.euronews.com/2020/01/07/hangi-ulkede-ne-kadar-sii-nufus-yasiyor

Yıldız Dursun. Golan Tepeleri ve Hidro-Strateji, 20.07.2020 tarihinde https://www.hidropolitikakademi.org/uploads/wp/2019/03/11.pdf sayfasından erişilmiştir

Yıldız Harun, "*Selefilik ile Vehhabilik Arasındaki Farklar Nelerd*ir?", 14.03.2019, https://www.beyaztarih.com/sorularla-tarih/selefilik-ile-vehhabilik-arasindaki-farklar-nelerdir

Yılmaz Mutlu. Ortadoğu'da Su Sorunu Kapsamında Türkiye'nin Sınıraşan Sularının Jeopolitik Önemi, 08.06.2020 tarihinde http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/semp6_36.pdf sayfasından erişilmiştir

Yılmaz Salih. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya", *Muğla Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (34), 111-120

Yılmaz Salih. (2018) *Türkiye-Rusya İlişkilerine Bakış 2016-2017*, İstanbul: Nobel Yayıncılık

Yurtayev V. İ. (2012). Rossiya i İran: İstoricheski paralleli razvitiya(Россия и Иран: Исторические параллели развития), *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: История России*, ss.48-61

Yüksel Kaştan.(2012). Ortadoğu'da Arap-İsrail Mücadeleleri ve Türkiye, *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, *4*, 1797-1815

"*Afgan İşgalinin 3 Trilyon Dolarlık Nedeni*" Aydınlık gazetesi, 21.08.2017, https://www.aydinlik.com.tr/afgan-isgalinin-3-trilyon-dolarlik-nedeni-ekonomi-agustos-2017-1

"*Egypt: Saudi Arabia halts fuel shipments indefinitely*",Al Jazzera, 08.11.2016, https://www.aljazeera.com/news/2016/11/egypt-saudi-arabia-halts-fuel-shipments-indefinitely-161107143700518.html/

"*Hürmüz Boğazı: Dünyanın En Önemli Petrol Damarı*", BBC News Türkçe, 13.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48252309

"*Irak, Suriye, İran ve Rusya İŞİD'e karşı Bağdat'da Koordinasyon Merkezi Kuracak*", BBC News Türkçe, 27 Eylül 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150927_suriye_iran_Irak_rusya_isbirligi

"*Iraklı Kürtlerin Bağımsızlık Referandumu: Hangi Ülke Destekliyor, Kim Karşı Çıkıyor?*", BBC News Türkçe, 27.09.2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41414173

"*Kızıldeniz'in Kapısı: Babül Mendep Boğazı*", Kuzey Haber Ajansı, 12.04.2013, https://www.dunyabulteni.net/afrika/kizildenizin-kapisi-babul-mendep-bogazi-h255603.html

"*Libya Hükümeti, Türkiye ile İmzalanan Anlaşmaların Yürürlüğe Girdiğini Açıklad*ı", Euronews Türkçe, 08.12.2019,https://tr.euronews.com/2019/12/08/libya-hukumeti-turkiye-ile-imzalanan-anlasmalar-deniz-sinir-mutabakati-yururluge-girdi

"*Libya'dan 20 Milyar Dolarlık Su Projesi*", Hürriyet Gazetesi, 05.03.2002, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/libyadan-20-milyar-dolalik-su-projesi-57955

"*Massoud Barzani meets Vladimir Putin in Moscow*". Ekurd Daily, 21.02.2013, https://ekurd.net/mismas/articles/misc2013/2/state6871.htm

"*Osmanlı'nın Paralel Devleti: Kadızadeliler*", Aydınlık gazetesi, 11.01.2018, https://www.aydinlik.com.tr/osmanli-nin-paralel-devleti-kadizadeliler-ozgurluk-meydani-ocak-2018

"*Petrol Üretim Maliyetini 40 Dolara Düşürdük*", Dünya Gazetesi, 20.04.2018 https://www.dunya.com/sektorler/enerji/petrol-uretim-maliyetini-40-dolara-dusurduk-haberi-412462

"*Primakov in Egypt*", The Jamestown Foundation, https://jamestown.org/program/primakov-in-egypt/

"*Putin v shutku poobeshal as-Sisi chast zarplatı za pomosh na sammite*"(*Путин в шутку пообещал ас-Сиси часть зарплаты за помощь на саммите*), RİA Novosti, 24.10.2019, https://ria.ru/20191024/1560189889.html

"*Rusya ve Mısır'dan Akdeniz'de Ortak Tatbikat*",Sputnik Türkiye, 10.06.2015, https://tr.sputniknews.com/dogu_akdeniz/201506101015935336/

"*Tahran Zirvesi'nde 12 Maddelik Bildiri Kabul Edildi*", Sputnik Türkiye, 07.09.2018, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201809071035097621-turkiye-iran-rusya-zirvesinde-bildirge-yayinlandi/

"*Ülkelere Göre Pertol Rezervi*", 2018,https://www.enerjiatlasi.com/rezerv/dunya-petrol-rezervi.html

"*Xəzər Dənizinin Hüquqi Statusu Razılaşması Barədə Nələri Bilməliyik?*", BBC Azərbaycanca, 13.08.2018, https://www.bbc.com/azeri/region-45167460.

"*Патриарх и папа Римский призвали защитить христиан Ближнего Востока*"(*Patriarx i papa Rimskiy prizvali zashitith khristian Blijnevo Vostoka*), Gazete.ru, 13.02.2016, https://www.gazeta.ru/social/news/2016/02/13/n_8245673.shtml

"*Mısır*", Anadolu Ajansı, 07.09.2017, https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/misir/903470

"*Astana Sürecinde 15 Ayın Bilançosu*", DW Türkçe, 04.04.2018, https://www.dw.com/tr/astana-s%C3%BCrecinde-15-ay%C4%B1n-bilan%C3%A7osu/a-43230940

"*Suriye Krizi: Cenevre Barış Görüşmeleri 22 Ocak'ta*", BBC News Türkçe, 25.11.2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/11/131125_suriye_cenevre2

"*Türkiye'de Ne Kadar Türk Yaşıyor?*", Habertürk Gazetesi, 22.03.2007, https://www.haberturk.com/yasam/haber/18122-turkiyede-ne-kadar-turk-yasiyor

"*NATO "yanlışlıkla" Sivilleri Vurdu"*, Cumhuriyet Gazetesi, 02.04.2011, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/235180/NATO__yanlislikla__sivilleri_vurdu_.html

"*Dürziler de Esed'den Vazgeçti*", Yeni Şafak gazetesi, 28 Temmuz 2012, https://www.yenisafak.com/dunya/durziler-de-esedden-vazgecti-398010

"*Putin'den ABD'ye yaylım ateşi*", DW Türkçe, 10.02.2007, https://www.dw.com/tr/putinden-abdye-yayl%C4%B1m-ate%C5%9Fi/a-2519775

"*Figures and Facts*", China Daily, 23.09.2010, http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-09/23/content_11338455.htm

"*Sykes-Picot Anlaşması Nedir?*", Milliyet gazetesi, 18.05.2016, https://www.milliyet.com.tr/gundem/sykes-picot-anlasmasi-nedir-2247554

Большая пресс-конференция Владимира Путина(Bolşaya press-konfrenchiya Vladimira Putina), 23.12.2016, http://kremlin.ru/events/president/transcripts/statements/53573

Ответы на вопросы журналистов по итогам "Прямой линии"(Otveti na vaprosi jurnalistov po itogam "Pramoy linii"), 14.04.2016, http://kremlin.ru/events/president/news/51718